

Syahan nga Usa ka Yukot hin mga Pulong nga Agsob Gamiton ha Winaray

Pagpurulongan nga Winaray-Inenglis para han mga Magturutdo ha
MTBMLE

First One Thousand Commonly Used Words in Waray
A Waray-English Dictionary for MTBMLE Educators

Voltaire Q. Oyzon
John Mark Fullmer
Evelyn C. Cruzada

Consultant
Nenalyn P. Defensor
Commissioner
Commission on Higher Education

A project of the the **Commission on Higher Education**
with **National Network of Normal Schools (3NS)**
and **Leyte Normal University** (Lead Shepherd for MTBMLE)
2013

Syahan nga Usa ka Yukot hin mga Pulong nga Agsob Gamiton ha Winaray:
Pagpurulongan nga Winaray-Inenglis para han mga Magtuturo ha MTBMLE

First One Thousand Commonly Used Words in Waray:

A Waray-English Dictionary for MTBMLE Educators

© 2013 Voltaire Q. Oyzon, John Mark Fullmer & Evelyn C. Cruzada

Reserbado an tanan nga katungod.

Syahan nga pagpatik, Mayo 2013

Hapin ug dibuho han libro: Joyce D. Panao

Pamatik nga ginamit:_____

Layout:Joyce D. Panao

Iginpatik ha syudad han Tacloban han Mayo 2013.

ISBN 978-971-94520-3-4

*This project was funded thru a grant from CHED's **Disbursement Acceleration Program** (DAP) for the implementation of high impact Research Development and Extension (RDE) projects by the State Universities and Colleges (SUCs).*

Syahan nga Usa ka Yukot hin mga Pulong nga Agsob Gamiton ha Winaray

Pagpurulongan nga Winaray-Inenglis para han mga Magturutdo ha
MTBMLE

First One Thousand Commonly Used Words in Waray
A Waray-English Dictionary for MTBMLE Educators

Pahiuna/Pasiuna

An *Enhanced Basic Education Act of 2013* (R.A. 10533) ngan Department Order 74, s. 2009 han Department of Education nagmamando han paggamit han kalugaringon pinulongan han mga eskwela tikang ha Kindergarten ngadto ha Grade 6. Dako ini nga ayat ha mga komunidad kun diin waray pa tul-id nga ortograpiya, materyales ha pagtutdo, mga barasahon ug iba pa.

Ha kaso han aton pinulongan, nakahimo na kita hin ortograpiya nga ginagamit na yana han DepEd Region 8 (Oyzon, Ramos & Nolasco 2012). Ini gihapon nga ortograpiya an ginamit hini dinhi nga libro.

Panuyo hini nga libro nga makabaton han panginahanglan han mga eskwelahan ha Leyte, Samar ug Biliran kun diin Winaray an ira yinaknan.

Sinisiring subay han mga pag-arám, nga masayunay para han usa nga bata an pag-intindi kun an mga pulong ha iya binabasa agsob niya mahibatian. Nangangahulogan ini para hadto'n magsusurat hin mga barasahon para ha MTBMLE nga kinahanglan pamilyar ha bata an ira mga pulong nga gagamiton ha mga istorya ug barasahon.

Para liwat han mga magtututdo, labi na an mga syahan nga mapatuman hini nga MTBMLE ngan program han DepEd, problema nira an kakulangan ha Winaray nga pinulongan. Damo ha mga magtututdo an diri na pamilyar han mga Winaray nga pulong. Basi makabulig, ini nga libro ginhimo namon para hini nga kakulangan.

Duduha an amon kinikita nga gamit hini nga libro. Syahan, makakaghimo hin listahan hin mga pulong (*vocabulary list*) an nagtututdo hin MTBMLE tikang ha Grade 1 ngadto ha Grade 3. An *Frequency List* ha kataposan hini nga libro nagpapakita han pulong nga agsob magamit han mga estudyante. Magagamit gihapon han magtututdo an mga pananglitan, mga pahayag (o, sentences) ha kada entry, nga makakabulig liwat han kabataan mas maintindihan an konteksto han paggamit han usa nga termino.

Ikaduha, *research-validated* an mga termino nga aanhi dinhi nga higagamitan liwat paghimo hin mga istorya, siday, drama ug iba pa nga mga basahon ug materyales ha pagtutdo. An mga barasahon kinahanglan nga nauyon han *reading comprehension level* han bata. An mga elemento sugad han kahalaba han pahayag (sentence), kahan-ay han istorya (plot), ug sulod han istorya nakakaapekto han kamasayon o, kakuri basahon han usa nga teksto (Fry 2002). Pero, bokabularyo an panguna nga butang ha pagpanta han *reading level* han bata ug han teksto. Pananglitan, gamit an *Teachers' Word Book* (1921) ni Edward Thorndike nga mayda 10,000 nga agsob gamiton nga mga pulong ha Inenglis, nagiyahan hini nga libro (*frequency word lists*) an mga naghihimo hin mga materyales ug barasahon para kabataan.

Angay nga tagan hin dako nga importansya han mga magtututdo nga maghihimo hin mga istorya para ha Grade 1 tubtob Grade 3 an mga termino nga hahani hini nga pagpurulongan. Ngan likayan an paggamit hin pulong nga diri hikakagian dinhi nga listahan, kun mahihimo. Ginlalaoman nga dinhi hini nga libro sasarakon an mga pulong, pananglitan, kun an usa nga

magtuturo karuyag maghimo siday o, istorya ug iba pa nga mga materyales ha pagtuturo han Winaray ha ilarom han MTBMLE program.

Tiunan-o natirok ini nga usa ka yukot (1,000) nga pulong?

Pinaagi hin usa nga computer software, tinirok namon an mga materyales nga nakasurat ha Winaray. Ug ini gihapon nga *computer software*, ginbubulag niya an Winaray nga pulong tikang han Inenglis. Akos gihapon ihapon hini nga *computer software* kun hain an masukot gamiton nga mga pulong ha Waray. An syahan nga usa kayukot nga mga pulong nga aanhi hini nga libro, hinimo hini nga *computer software*.

Ngada yana, an corpus han Winaray nga aton hinimo may ada 419 nga mga teksto nga may da 377,930 nga pulong. Gin-ihap han *computer code algorithm* kun nakakapira bubutho an usa nga pulong ha mga na-upload nga mga teksto. Nalalakip hini dinhi nga ihap an mga Inenglis ug Tinag-alog nga mga pulong, dirudilain nga pagkurit (spelling), dayalekto, tigdugtong (affixes) ug waray kahulogan nga mga pulong. Napiritan an mga researcher maghimo hin mga pagturos (*adjustment*) sugad han:

1. Gin-usa an mga *dialectal variations* ug pulong nga may iba-iba nga pagkurit (e.g., usa nga entry an “han” ug “san”; usa an pag-ihap han pulong nga “damo” ug “damu”).
2. Tinanggal liwat an mga pulong nga Inenglis, Tinag-alog ug iba pa, gawas han pipira nga pulong nga hul-os na nga hinuram ha Winaray.
3. Kinuha gihapon ha listahan an mga *affixes* sugad han “tag-” ug “pag-” kay diri man ini hira matatawag nga hul-os nga mga pulong.
4. Waray liwat ilakip dinhi an mga pulong nga baga diri naangay para ha mga kabataan ha elementary (e.g., “ginpatay,” “papatayon,” “mapatay,” “patayon”).
5. Pagliwat han pipira nga mga pahayag basi magin malinaw ngan umuyon ha lebel han mga bata. Dara nga kinaiya han Winaray nga diri na maghinabi han mga butang nga nauna na nga ginyakan (Ocampo, waray petsa), nagreresulta ini hin problema kun nakuha kita hin modelo nga pahayag. Kay nawawara an konteksto han pahayag. Asya nga kinahanglan magliwat han pipira nga mga pahayag basi mas maintindihan.

Waray-English an format hini nga pagpurulungan kay subay han pag-aram (Oyzon 2010) ug obserbasyon, mas maaram ug pamilyar an mga kabataan ug labi na an mga nakatapos hin kurso ha kolehiyo han Inenglis kay han Winaray nga mga pulong.

Agud masurapo an potensyal nga problema han *dialectal variations* han Winaray, amon iginsusuhestyon nga kun pananglitan an usa nga pulong diri ginagamit hito dida nga lugar angay bilngan ug liwanan na la han magtuturo kun ano an *synonym* hito nga nasabi nga pulong. Pananglitan: an pulong nga *ayam*, kun diri ini naiintindihan han mga bata kay *ido* an ira nasasantop nga pulong angay nga magturos an magtuturo basi magin igo (o, *culturally relevant*) iton iya igtuturo. Naningkamot gud kami nga matuman ini dinhi hini nga libro, pananglitan:

hadi(yadi/sadi)/hadi: pagpakita nga tigsaliwan (demonstrative pronoun). 1 *this (used to indicate anything that is near the speaker but may be far from the listener)* 2 *king*. 1 ‘Gintagan ka ni Mayor hadi nga

kalo? 2 'Napausa an hadî kun kay ano nga ini nga rasyon nagdodoble man.

Gin-usa la an mga pulong nga may pareho an kurit o, *spelling* (homographic terms) pero ginbubulag hira pinaagi han /, ngan mga kugit (diacritics). An kada entri nga nahasusulod han hil-ot (parenthesis) asya an *dialectal variation* han kayakan ha N. Samar, Samar, o diri ngani E. Samar. Ginsusundan an kada entri han panigamnan han pulong, nasunod an Inenglis nga katugbang nga nasusulod liwat ha hil-ot. Kataliwan, nasunod an kahulogan ha Inenglis. An kahulogan han una nga entri—**hadî (yadi/sadi)**—ngan han pananglitan nga paggamit hini ha pahayag tinitigamnan han 1. An kahulogan han ikaduha nga entri—**hadî**— ngan han pananglitan nga paggamit hini ha pahayag tinitigamnan han 2. Ginamit gihapon an mga kugit (diacritics) basi magserbi nga aludayday han pagluwas han pulong, pananglitan:

bagà/bága/bagâ: tigtulidong (modifier), tigngaran (noun). 1 *like; similar; same; equal; sort of; it seems* 2 *ember; live coals* 3 *lung; respiratory organ*. 1 'Ay, Inday, bagà ka gud hinin balod. 2 'Kuha didto hiton bága ha abohan. 3 Diri maupay ha bagâ iton pagsinigarilyo.

An nauna nga mga pagpurulongan sugad han kan Makabenta (2004), Tramp (1997), Abuyen (2005) ug Unruh (1993) may problema ha panigaman han mga pulong [*part-of-speech tagging* (POS)]. An nasabi nga mga pagpurulongan nagsusubay han Inenglis nga pag-grupo-grupo o, pag-*categorize* han mga pulong. Problema ini kay diri magpareho iton kinaiya hiton Winaray nga pinulongan ha Inenglis. Pananglitan:

(1)Pangaon.(Let'seat).

(2) May pangaon ha balay. (We have a feast at our house.)

Yana, an pulong nga “pangaon” ha (1) ngan (2) tigngaran (noun) o tigpanhitabo (verb)? Hi Foley (1998, sumala kan Kroeger 1998) nagmalatumat nga ha mga *Philippine-type languages* sugad han Winaray “any verb can be nowned” ngan “any noun can be verbed.” “That is, there is no distinction in the lexicon between V roots and N roots.” Pero, ini nga kinaiya hiton mga pulong hiton Winaray diri la ha butnga han tigngaran ug tigpanhitabo, lakip hini dinhi an mga tigtulidong (modifiers), tig-ihap (numeral) ug bisan ngani an mga tigsaliwan (pronouns). Pananglitan hini an aadi ha ubos:

(3)Ginpabusag niya an akon bado. (busag, white: modifier/noun)

(4)Nagduha na hira. (duha, two:numeral)

(5)Tinag-iya na han mga dayo an Tacloban.(iya, his/her: possessive pronoun)

Ha (3) tigpanhitabo an kagamit han “ginpabusag” nga tikang ha pulong nga “busag” nga kasagaran usa nga tigtulidong. Usa nga tigpanhitabo gihapon an pulong nga “nagduha” ha (4) nga an ugat usa nga regular nga ihap (regular numeral). An pagtag-iya nga tigsaliwan (possessive pronoun) nga “iya” nagin tigpanhitabo an kagamit ha (5).

Kun sugad, an pinakakomplikado amo an paggrupo-grupo han tigngaran, tigpanhitabo ug tigtulidong. Pananglitan:

- (6) Pagkaon ini? (Is this food?)
- (7) Nag-ul-ol an ak' tiyan pagkaon ko han santol. (My stomach ached after eating santol.)
- (8) Makaon ini nga bata hin utan. (This child eats so much vegetables.)

Ha (6) an pulong nga “pagkaon” usa nga tigngaran. Pero, ha (7) usa ini nga tigpanhitabo. Ha (8) liwat, an pulong nga “makaon” usa nga tigtulidong. Naghingaday gihapon hi Nolasco nga waray pulos an pag-insister han *adjective* ug *adverb* komo pag-grupo han pipira nga mga pulong. Para kan Nolasco (waray petsa; kitaa liwat hira Payne, Huddleston ngan Pullum, 2010) uusa la ini hira (adverb ug adjective) ngan tinawag niya nga *modifier* (tigtulidong). Kay ha aton pinulongan an usa nga tigtulidong pwede magamit ha pagtulidong (describe) hin usa nga tigngaran ug tigpanhitabo. Ha Inenglis mayda gad sugad hini, pananglitan:

- (9) She is beautiful.
- (10) She danced beautifully.

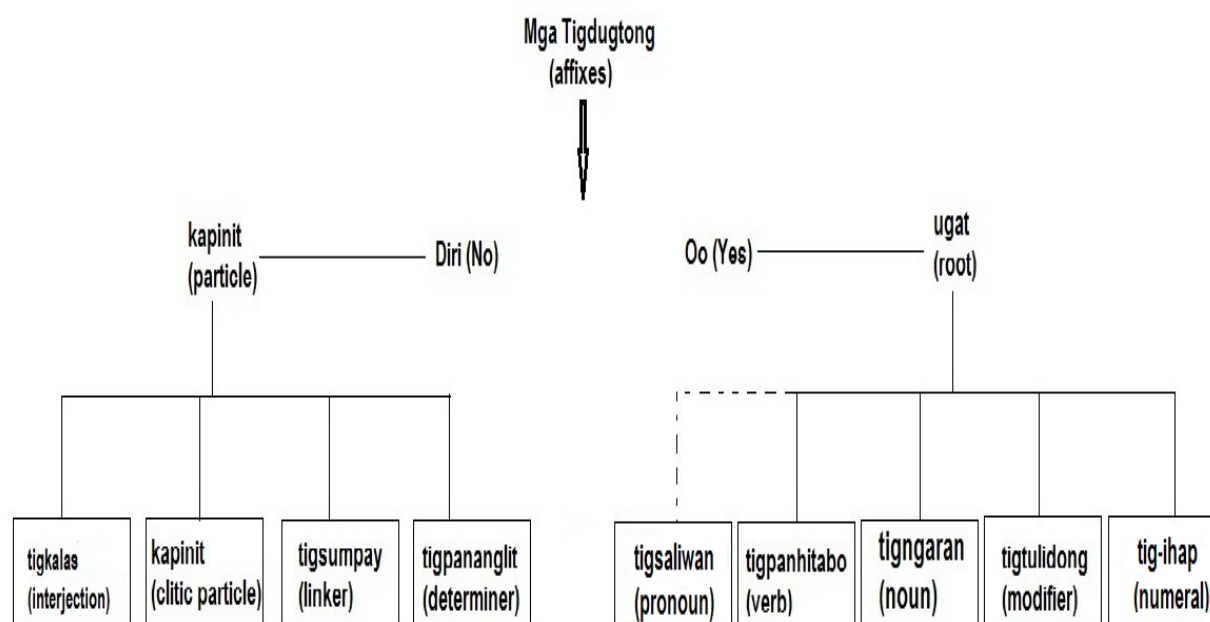
Pero gawas ini ha balaod han Inenglis nga grammar bahin han *adverb* ug *adjective*. Ha luyo nga bahin, ha aton pinulongan asya ini an balaod: an usa nga tigtulidong pwede hiya magtulidong hin tigngaran ug tigpanhitabo, pananglitan:

- (11) Malaksi ini nga bata. (This child is fast.)
- (12) Malaksi kumaon ini nga bata. (This child eats fast.)

An iba nga grupo han mga pulong diri komplikado kay gutiay la ini hira, sugad han kapinit (particles), tigsaliwan (pronoun), tig-ihap (numeral), tigsumpay (linker), tigkalas (interjection/expression) ug, tigpananglit (determiner).

An solusyon ni Nolasco, "Parts-of-speech membership is much clearer when we see the roots in action (i.e. when they have their affixes or their use in phrases and sentences)." Dugang pa niya:

a word in Philippine languages may consist of: (a) a root; (b) a root plus one or more affixes; or (c) a particle. A root is any unanalyzable form capable of taking an affix.[Roots have] the ability of combining with one or more affixes, as in *tumakbo* or *tumatakbo*. Particles like *na* ‘already’, *pa* ‘still’ and *daw* ‘reportedly’ are not roots because they always occur without an affix. Roots may combine with affixes to form words. Words combine with other words to form larger constructions....In this sense, one might say that roots are neutral or pre-categorial. i.e., *kaon*, *hugas*, etc.”

Panigaman han mga Pulong (Parts-of-Speech Tagging in Waray)

Subay hini nga prinsipyo, an panigamnan han mga pulong ha Winaray (Parts of Speech) amo an sunod:

1. tigngaran (noun)
  - a. pankalugaringon nga tigngaran (proper noun)
  - b. panyano nga tigngaran (common noun)
  - c. pankabug-osan nga tigngaran (collective noun)
2. tigpanhitabo (verb)
  - a. takna han tigpanhitabo (tense of the verb)
  - b. hulagway han tigpanhitabo (aspect of the verb)
3. tigtulidong (modifier)
4. tigsaliwan (pronoun)
  - a. personal nga tigsaliwan /uusa (personal pronoun/singular) -*ako, ko, nakon; kita, niya, etc.*
  - b. personal nga tigsaliwan /damo (personal pronoun/plural)- *kita, aton;hira/sira, nira, ira, etc.*
  - c. pagpakita nga tigsaliwan (demonstrative pronoun)- *adi, hadi(sadi), ngadi, didi, adto(sadto)*
  - d. pagpakiana nga tigsaliwan (interrogative pronoun)- *ano, diin, hain, kay, etc.*
  - e. pagtag-iya nga tigsaliwan (possessive pronoun)- *akon, imo, iya, ira, etc.*

5. mga kapinit (clitic particles)

syahan nga klase (class 1)-*na, pa*

ika-2 nga klase (class 2)- *gud*

ika-3 nga klase (class 3)-*man; ba*

ika-4 nga klase (class 4)- *daw*

ika-5 nga klase (class 5)- *kuno; gihapon; la;*

ika-6 nga klase (class 6) -*ada, ngay-an*

ika-7 nga klase (class 7)- *liwat; balitaw,*

ika-8 nga klase (class 8)- *gad; lugod*

ika-9 nga klase (class 9)- *unta*

a. kapinit nga tagtigaman hin kaso (case marker particle):

1. direkta nga kaso (direct case): *hi/si*

2. di tul-id nga kaso (indirect case): *ni*

b. kapinit nga pan-ihap (number particle)- *mga; ka*

6. tigpananglit (determiners)

a. kasahiran nga tigpananglit (common/non-personal)- *han/san, hin/sin, an/it', kanan*

b. personal nga tigpananglit (personal determiners)- *hi/si; hira; ni/nira; kan/kanda*

7. tig-ihap (numerals)

a. regular nga ihap (regular numerals)- *usa, duha, napulo, duha ka gatos, yukot, pamuraburaan*

b. kasusunod nga ihap (ordinals)- *syahan, ika-siyam, ika-traynta*

c. kaagsob nga ihap (frequency)- *makalima, makasiyam, makanapulo*

d. katubtoban nga ihap (restrictive)- *duduha, uunom, nanapulo*

e. kamalon nga ihap (distributive)- *tagdos senyentos, tag-usa, tag-pito*

f. kadamo nga ihap (multiplicative)- *tulo-tulo, lima-lima, siyam-siyam*

g. kahugpo nga ihap (unitary collective)- *tagpiso an pundok, tagbaynte an butok,*

h. kabahin nga ihap- (dividend)-*tuloo, duhaa, limaa*

8. tigsumpay (linkers) -*nga; ngan; o; kay; pero; bisan; maski; lugaring; kun, salit,hasta*

9. tigkalas (interjection/expression)- *aw, hala, sus!,etc.*

Dako an posibilidad nga diri pa gud igo ini nga tanan nga panigaman han mga pulong. Unta, maengganyo liwat an iba nga pag-adman an aton pinulongan, basi matul-id an mga kaangayan nga suson dinhi hini nga libro.

Maano pa man,ginlalaoman nga makakabulig ini, bisan la gutiay, ha malampuson nga pagpatuman han MTBMLE ha rehiyon.

-VQO,JMF,ECC

Aa

áada (ada/haton/haon): pagpakita nga tigsaliwan (demonstrative pronoun). *there (indicates that the thing may be invisible but near the addressee; the doubling of the first syllable marks restrictiveness)*. ‘Patangkaa iton áada ha aton tugbang nga balay.

áadi (adi/yadi/hani): pagpakita nga t tigsaliwan (demonstrative pronoun). *it is here (indicates that the thing may be invisible but near the speaker; the doubling of the first syllable marks restrictiveness)*. ‘Pakasaka niya han palasyo, áadi nagsusunod na an tuod nga hadi, pero lubas.

áadto (adto/yadto/didto): pagpakita nga t tigsaliwan (demonstrative pronoun). *there (indicates something far from both addressee & speaker; the doubling of the first syllable marks restrictiveness)*. ‘Ha paglupad gud hito, áadto ito tutugpa hiton tore hiton babayi.

áanhi (adi/hani/yanhi): pagpakita nga tigsaliwan (demonstrative pronoun). *it is here; will be here (near the speaker and listener; the doubling of the first syllable marks restrictiveness)*. ‘An kadamo han iya mga siday nga áanhi hini nga libro an magpapamatuod han iya kamaduroto ha pagsurat.

áanhon (ananuon/ aananuon): pagpakiana nga tigsaliwan (interrogative pronoun). *how (will one do something?)*. ‘Kundi, áanhon man, kaluoyan kay di maaram magsiring.

abakadahan (alpabeto): tinggaran (noun). *alphabet*. ‘An kadaan nga abakadahan gagamiton komo batakan nga pananglitanan ha pagtutdo han bata pagluwas, pagbasa, pamati ug pagsurat nga nagamit han tuminungnong nga mga pulong.

abot: tinggaran (noun), tagpanhitabo (verb). 1 *reach; to attain; to meet; to happen; to touch* 2 *arrival; advent* 3 *sale; produce*. 1 ‘Binuhi hira niya inay ha abot han iya makakaya. 2 ‘Ginhihinulat han mga taga-Balangiga an pag-abot ni Layong Uray. 3 ‘Pira an abot han imo dakop nga isda?

áda/ada (yaon/áon): tinggaran (noun), kapinit ika-6 nga klase (clitic particle class 6). 1 *there (near by, existential)* 2 *expresses doubt on the existence of something*. 1 ‘Mano, pwede kumadi ka la anay niyan ha balay kay may áda namon igpapakita ha imo. 2 ‘Waray pa ada umabot an iya tatay.

ádi /adí (yadi): pagpakita nga tigsaliwan (demonstrative pronoun). *here; indicates something very close to the speaker*. ‘Di na man hiya nakakalakat, kay adi nadadatogan it’ iya tiil hiton bato.

ádlaw (sudang): tigngaran (noun). *day; sun*. ‘Sidnga didto, Karabaw, it' mga tawo nga it' iyo pagkaon, usa la pagkaon hit’ kada tulo ka adlaw.

ádto (yadto): pagpakita nga tigsaliwan (demonstrative pronoun). *there; that (far away); a place far from the speaker and/or the person spoken to*. ‘Asya adto nga бага natalwas na it' nga bata tikang han iya sakit.

ádto'n (adto): pagpakita nga tigsaliwan (demonstrative pronoun). *that ; there (far away place or, time; contraction for adto nga; see adto)*. ‘Hinumdumi ta permi adto'n makasaysayan nga pagbalik niya ha Pilipinas.

ága (timprano): tigngaran (noun), tigtulidong (modifier). 1 *morning* 2 *early*. 1 ‘Nakahunahuna hiya paghatag hin mga puplonganon ha Waray kada aga, kahuhuman han taramdan. 2 ‘Aga permi nga namata an akon tatay basi mangisda.

ága-aga: tigtulidong (modifier). *very early in the morning*. ‘Ngan han aga-aga pa gud, ha siyahan nga adlaw han semana, hira inabot ha bungto.

agáron (ámo): tigngaran (noun). *lord; master*. ‘An dagko nga agaron-may-tuna nga aada ha poder han aton katilingban inaatuhan na han mga mag-uruma.

ági (kasurat)/agi! (adoy!): tigngaran (noun), tigpanhitabo (verb), tigkalas (interjection). 1 *handwriting; penmanship* 2 *trace; way; path* 3 *drop by; pass by; to go through* 4 *my goodness!*. 1 ‘Diri nababasahan an iya ági kay бага hin kinabkab hin manok. 2 ‘Makakabiling ka hin punaw kun maaram ka han ira ági. 3 ‘Waray ági ha ira balay an iya sangkay. 3 ‘Agi, adi na an mga bisita!

agi daw! (ata!): tigkalas (interjection/expression). *oh, my!; alas!; gee!*. ‘Agi daw, bangin mahulog iton bata!

agsób: tigtulidong (modifier). *always; frequent; frequently; often times; most of the time; to do the same*. ‘Ini nga porma diri hikakagian dinhi hini nga mga DYVL siday nga agsob nagtitinabok tabok hin tema.

agta: tigngaran (noun). 1 *negrito; a black man* 2 *a short and small spirit that lives in the trees*. 1 ‘May 'da niya suruguon nga agta. 2 ‘May naukoy nga agta ha puno han akasya.

agúd (basi): tigsumpay (linker). *in order to; so that*. ‘Agud mapauruupay an programa, nakahunahuna hiya paghatag hin mga puplonganon kada kahuhuman han taramdan.

ahénsya: tigngaran (noun). *agency*. ‘Waray pulos an ginsisiring nga rehabilitasyon han mga mining nga korporasyon ngan ahénsya han aton gobyerno.

ak’: pagtag-iya nga tigsaliwan (possessive pronoun). *my; mine (contraction of akon)*. ‘Pero tikang yana, mag-aaram na ako paghigugma han ak’ kalugaringon nga yinaknan.

ako/áko: personal nga tigsaliwan/uusa (personal pronoun singular), tigpanhitabo (verb). 1 *I; me; myself* 2 *to claim; to own; to confess; to admit*. “‘Ayaw gad, leon, ayaw gad ako pagkaona,”siring han koneho. 2 ‘Waray gud áko, an karas hiya an kumagat han namok.

ákon: pagtag-iya nga tigsaliwan (possessive pronoun). *mine/my*. ‘Kay ini, kuno, nga koneho akon nadakop.

ala: kapinit (particle), tigkalas (interjection/expression). 1 *used before Spanish number in stating time (see alas)* 2 *expression of surprise (variation of hala)*. 1 ‘Ala-una na kami nanguli kagab-i. 2 ‘Ala gad, kay nakahiram han lawas han halas!

alás: kapinit (particle),tinggaran (noun). 1 *used before Spanish number in stating time* 2 *ace; leading; top*. 1 ‘Mga alas dos ada adto hin maagahon an ira pag-abot. 2 ‘Hiya an alas ha ira grupo.

am’: personal nga talinggaran/damo (personal pronoun plural). *our; ours (contraction of amon)*. ‘May ko nahibaroan nga usa nga yakanon tikang ha am’.

amáy: tinggaran (noun). *father*. ‘Ini nga amon amay kay maaram man iton hiya manambal.

ámbot: tigkalas (interjection/expression). *expression which means "I don't know."*; “*I am not sure.*” ‘Nakausa, ambot kun hi Ferdie adto an nagyakan, mayda kuno dida niya nakit-an nga White Lady.

ámo (asya/mao)/amô (ulot): tigtulidong (modifier),tinggaran (noun). 1 *correct; precise; that is why; therefore* 2 *monkey*. 1 ‘Maaram ini hi Sumigin, ámo nga pirmi niya gin-uupod hi Layong Uray bisan diin hiya makadto. 2 ‘Sumakay an amô ha bungkog han buaya.

ámon (am’): pagtag-iya nga tigsaliwan (possessive pronoun). *our*. ‘Ini nga amon amay maaram iton hiya manambal.

an: kasahiran nga tigpananglit (common determiner). *refers to a specific thing (non-present, as opposed to iton or it’*. ‘Han bag-o pala nga nahihimo an Balangiga, an naghahadi hadto hi Sumigin.

anák: tinggaran (noun). *child/offspring*. ‘May anak hiya nga babayi nga nagngangaran nga Layong Uray.

ánay (ngun-a)/anáy (pakal): tigtulidong (modifier), tigngaran (noun). 1 *give time to do something; wait a minute; for a while* 2 *termite* 3 *sow; breeder; female domestic pig*. 1 'Kuhaa daw ánay ito nga bato. 2 'Ginkinaon han ánay an ira balay. 3 'Ginpapauli ka kay nanganganak na an imo anáy.

ándam: tigtulidong (modifier). *prepare; prepared*. 'Kulopay pa la, ándam na an ira mga tagudara--petromax, balon nga pagkaon, mga sugob, surodlan han dakop, upod na an pipira nga sulo.

ángay: tigtulidong (modifier). *fitting; nice and good in appearance; good and proper to look at*. 'Hin-o an ángay sirotan ngan pasidunggan?

ánhi (hani): pagpakita nga tigsaliwan (demonstrative pronoun). *is here (near the speaker and listener)*. 'Agi daw, ánhi in' tubak, nangagat.

áno (náno/anó): pagpakiana nga tigsaliwan (interrogative pronoun). *what*. 'Kun áno man an ira nakakawat, iginbabahin nira ha ira datu.

anyo (anyos): tigngaran (noun). *year; years*. "An duha nga bata an edad mga dose anyos na.

apó/ápo: tigngaran (noun). 1 *grandchild* 2 *submerge; up to the brim; overflow*. 1 'Hi ako an tuba kan lubi apó. 2 'Siguradoha nga ápo iton imo pagbasya hiton tuba ha surudlan para di mag-aslom.

aringása (liyâ/kaliyaan): tigngaran (noun). *noise; disturbance; uproar; disturbance*. 'Waray la it' hin aringasa nga bata.

aringit: tigtulidong (modifier). *irritable*. 'Aringit an bata kay pinipiraw.

asáwa: tigngaran (noun). *spouse; wife*. 'Dinhi la kamo kay malakat ako, ginsiring an iya asawa.

asay (mao/asya)/ásay: tigtulidong (modifier), tigpanhitabo (verb). 1 *to prefer; preference* 2 *to eat mostly with viand with regard to rice*. 1 'Gindadara han mga tikasan, asay pa an mga kababayin-an. 2 'Mahilig ini nga bata mag-ásay hito'n isda.

ásno: tigngaran (noun). *ass; donkey*. 'Ngan hiya masusugad hin ihalas nga asno ha butnga han mga tawo.

ásya (mao)/Asya: tigtulidong (modifier), tigngaran (noun). 1 *to be; proper; correct; appropriate, fitting* 2 *Asia, a continent*. 1 'Ada, katima hadto, asya adto nga бага natalwas na it' nga hi Rosaura. 2 Ha Asya nadiskobre an paggamit han arado.

atubang (at'bang/tungod): tigtulidong (modifier), tigpanhitabo (verb). 1 *in front of; across the street* 2 *to be in front of another; to face someone/somebody*. 1 'May bubon

didto han harani han amon kudal ha at'bang han balay. 2 'Atubang didi basi ka kumita kun gin-aano pagluto hin dagmay.

áte: tigngaran (noun). *older female*. 'Nanhatag hin pasalubong ha amon mga amyaw hi Ate Belen pag-abot niya tikang Manila.

áton (at'): personal nga tigsaliwan, damo (personal pronoun plural). *ours; belonging to us*. 'Didto hiton aton tuonan, didto hit' at' abohan waray kalayo.

atubángan: tigngaran (noun). *foreground; front (as facing); appearance; facade*. 'Pagsilhig dida ha atubángan.

aw: tigkalas (interjection). *expression that means "I thought it was"; used to express acknowledgment and/or to rectify an error*. 'Nga laong, "Lola, ayaw gad hiton," aw apoy, kay diri man lola, "Apoy ayaw gad hiton nga kanta kay maraot."

áway: tigngaran (noun), tigpanhitabo (verb). 1 *quarrel; fight* 2 *to quarrel with; to have a fight*. 1 'Paglingo an hinungdan han away han karas ngan namok. 2 'Nakikig-away naman hi Sumigin, api an iba nga kalalakin-an ha ira tribo.

áwto: tigngaran (noun). *automobile; car; motor vehicle*. 'Waray kaiha may awto nga pumarada ngan damo nga pasahero an sumakay ha ira.

áyam (ido): tigngaran (noun). *dog*. 'Hinkit-an an ayam didto natangka han lamisa.

áyaw/ayáw: tigngaran (noun), tigtulidong (modifier). 1 *contribution; part; give a little, or part of something to complete something* 2 *no; do not*. 1 'Adi an akon áyaw han kulang ko nga bayad ka kulop. 2 "'Ayaw gad, leon, ayaw gad ako pagkaona," siring han koneho.

Bb

ba: kapinit ika-3 nga klase (clitic particle class 3). *indicates a question/uncertainty in information*. 'Nagsisinayaw ito nga babayi, ngan tikaiha бага iba na ba an iya gios didto han sayaw.

bábâ (hiwâ)/babá: tigngaran (noun), tigpanhitabo (verb). 1 *mouth* 2 *to carry something/someone on one's back*. 1 'Pastilan gad, it' imo bábâ ighihiyabura la, puros man la iton buwa. 2 'Babá ikaw kan imo Mano para diri ka mahulos pagtabok hinin salog.

babayi /babayí: tigngaran (noun). 1 *female; woman* 2 *female animal*. 1 'May anak hiya nga babayi nga nagngangaran nga Layong Uray. 2 Babayí an anak han baka.

báboy (baktin): tigngaran (noun). *pig*. "An baboy nagdidinalagan pakagawas han tangkal."

bádo: tigngaran (noun). *clothes; garment*. 'Ini hira an naghahablon hin abaka nga gingagamit paghimo han ira mga bado.

bagá (malá)/bága/bagâ: tigtulidong (modifier), tigngaran (noun). 1 *like; similar; same; equal; sort of; seems* 2 *ember; live coals* 3 *lung; respiratory organ*. 1 'Ay, Inday, bagâ ka gud hinin balod. 2 'Kuha didto hiton bága ha abohan. 3 'Diri maupay ha bagâ iton pagsinigarilyo.

bagá'n (mali/mala an): tigtulidong (modifier). (*contraction of baga hin*) *like; similar; same; equal; sort of; it seems*. 'Sakto gud an mga detalye nga ginamit ni Lucente—syopaw nga may taguto, naglulutaw-lutaw nga bangka ha mantika, ulod ha pansit, sabaw nga bagá'n sagmaw.

bagay (butang/ kurukayaknon): tigngaran (noun). *topic; subject matter; thing*. 'Taliwan hini nga mga bagay an pulong han Dyos inabot kan Abram ha usa nga bisyon.

bág-o: tigtulidong (modifier). *new*. 'Ito nga kalsada baga hin bág-o pa la, bag-o pa la nga gin-aagian.

bágyo: tigngaran (noun). *typhoon; tropical storm*. 'May bagyo, pero diri makusog.

bahín: tigngaran (noun). 1 *about 2 share; part; allotment*. 1 'Ha KZRH una nga ginpadayag an mga makasaysayan nga mga pasamwak bahín han Ikaduha nga Gyera Mundyál. 2 'Kinaon ko na kanina an akon bahín nga *snack*.

bahò (amyon)/ bahô/báho: tigngaran (noun). 1 *odor; smell(good/bad)* 2. *foul odor* 3 *bass*. 1 'Upod han alingugngog, alisngaw ngan dirudilain nga bahò han dose ka tawo, ginpipipiris-ok an manarakay ha sakob. 2 'Waray na ganahi pagkaon an hadi dara han naalingasaw/naalimwag nga bahô. 3 'Báho an akon boses ha amon *choir*.

bairán: tigngaran (noun). *whetstone*. 'Ikadi daw an bairán kay mangarol na inin akon sundang.

báka: tigngaran (noun). *cow*. 'Pakianhi daw iton Ginoo kun kay ano nga iton akon mga báka di man nananambok.

baláy: tigngaran (noun). *house*. 'Mano, pwede kumadi ka la anay niyan ha baláy kay may ada namon igpapakita ha imo.

báli/balí : tigngaran (noun), tigpanhitabo (verb), tigtulidong (modifier). 1 *importance; worth; value* 2 *to get credit* 3 *to obey; to take heed; to pay attention* 4 *(to) turn inside out* 5 *foolish*. 1 'Diri na gad la báli kay batid man ako nga nagugma man hiya han

akon uyagan. 2 ‘Báli la anay didto ha tindahan basi kita may igsura. 3 ‘Báli na la basi diri ka malalamba. 4 ‘Kun paminuon ka, balihá iton imo bado. 5 ‘Balí an nagin hunahuna han bata han lumupad ini hin hitaas hirani han adlaw.

bálik: tigpanhitabo (verb). *return; come back; repeat*. ‘Pito anay ka tuig san-o hiya balik ha ira bungto.

balítaw(balit’): kapinit ika-7 nga klase (clitic particle class 7), tigkalas (interjection). 1 *actually; indeed; seriously* 2 *is that so?*. 1 ‘Pero kay balítaw ayon niya. 2 ‘Balitaw! Mauli na sunod nga bulan hi tatay tikang ha Saudi?

bálo/balô: tigngaran (noun), tigpanhitabo (verb). 1 *widow; widower* 2 *prank of spirit/elemental on human*. 1 ‘Tikang la hira magkanawong-nawong ngan han bálo nga hi Pikong, pirmi na hiya nakatakong. 2 ‘Damo na an ginbalo hito dida nga dapit.

balód/bálod: tigngaran (noun). 1 *wave* 2 *wild pigoen*. ‘Iton mga balód, iton mga balód mulayan han dagat. 2 ‘Nakadako ako hin bálod nga tamsi.

bálon: tigngaran (noun). *food for a trip/office; spending money; meal*. ‘Prito ngan utan nga langka an akon bálon yana.

bálos: tigpanhitabo (verb). 1 *reply; answer to a letter; response* 2 *reciprocate; return bout; to avenge a wrong*. 1 ‘Nababara na kami kay waray ka man bálos han amon surat. 2 ‘Kaonon ta ikaw kay an bálos han maupay, maraot, siring han buwaya.

bána (asawa): tigngaran (noun). *husband*. ‘An bana an nagyayakan han pag-abot namon.

bángin (tingáli): tigtulidong (modifier). *maybe*. ‘Niyan, bangin magkuratsa iton hi Consuelo, ayaw pagpasayawa kay nahimalansag it’ bulan.

bántay: tigngaran (noun), tigpanhitabo (verb). 1 *guard* 2 *be alert; be watchful*. 1 ‘Ha igbaw hini natungtong it’ bantay ngan naghuhulat ngan nangingita. 2 ‘Bantay ka bangin umabot an agila.

baráan: tigtulidong (modifier). *holy; sacred*. ‘Ako nakilala kun hin-o ikaw, an baraan nga Dyos.

barángay: tigngaran (noun). *village; the smallest political unit of the community*. ‘An puntirya han pagdayaw amo an matahom nga daraga, tawo nga maabilidad, susbaranan nga amay o, inay, padi, talahuron nga opisyal han gobyerno, magturutdo o, mangulo han barangay.

barás: tigngaran (noun). *sand*. ‘Ha baras napulilid an mga balod.

bárko: tigngaran (noun). *boat; ship*. ‘Han waray pa kabungkag ito nga Can-omantag may ada nagpipinakita nga barko.

baryo: tigngaran (noun). *barrio; hamlet; suburb; settlement; district*. ‘Hiya an pinakamahusay didto han ira baryo.

bási: tigsumpay (linker). *so that; in order that*. ‘Kadi na kamo kay basi tikangan ini'n pasaro.

basta: tigkalas (interjection). *this and no other; just because*. ‘Pagkita niya, waray niya hinkikit-an nga tawo, dida han tungod na han pangpang han salog an barko, basta kay pwerte hin kadako hin barko.

batà/ báta/batâ: tigngaran (noun). 1 *child* 2 *bathrobe* 3 *uncle*. 1 ‘Han batà pa ini hi Layong Uray, nasasabtan na an iya kaibahan han nga tanan nga taga-bungto. 2 ‘Idoy, alayon na gud ako pakiduhol han báta kay makarigo na ako. 3 ‘Pagsarit didto kan imo batâ kun naruruyag pag-upod.

batán-on: tigngaran (noun), tigtulidong (modifier). *young; youthful; younger*. ‘An maribhong ngan buhi nga tradisyon hin Literatura may aktibo nga tradisyon hin pagsurat, mga batan-on nga presente nga nagsusurat ug nag-eeksperimento hin mga porma.

batásan: tigngaran (noun). *manner; custom; habit; character*. ‘Baga gud ini hira hin natindog ha may pulpito diin mayda nira katungod manlapdos han hin-o man nga may maraot nga ginawian—magpakasasala nga kag-anak, pabaya nga bana, hubya nga asawa, suwail nga anak, waray batásan nga traysikol drayber.

bató: tigngaran (noun). *stone; rock*. ‘Nagturutumbaw hira hin mga bató ha pantalan.

batón: tigngaran (noun), tigpanhitabo (verb). 1 *reply; answer* 2 *to respond*. 1 ‘An batón han babayi nasiring: "An linmabay ha imo nga tamsi akon adto sugo."

báwbaw: tigtulidong (modifier). *above; up; on top of*. ‘Ha báwbaw han Kanhuraw namumutang an City Hall kun diin liwat tinatamdan an maanyag nga dagat han Kankabatok.

baybáyon (báybay): tigngaran (noun). *shore; coast; beach; seashore; riverside*. ‘An baras ha baybáyon mahumok pa dara han hitaas pa nga dagat.

báyhon: tigngaran (noun). 1 *cheek; face* 2 *page (of a book)* 3 *aspect*. 1 ‘Ano ba, Rosaura, an gintatangisan mo, sa báyhon mo lamang nga may pagkabido. 2 ‘Hinaya pagpakli hiton báyhon hiton libro kay bangin magisi. 3 ‘May wawalo nga báyhon an bulan: subang, gimata, kaudto ha dulom, kabug-os, kadayaw, syahan nga salipod, kaudto ha bulanon, ug kawara.

bendisyón: tigngaran (noun), tigpanhitabo (verb). *blessing; benediction* 2 *to bless; to give blessings*. 1 ‘Ini nga uran, bendisyón ini han Ginoo. 2 ‘Bendisyonan unta kita han Makagarahom.

béses: tigngaran (noun). *turns; times*. 1 ‘Hadto, usa ka beses, nasiring nga may 'da koneho nga nagmiminakaluoy ha leon.

bilín/bílin: tigngaran (noun). 1 *residue; remnant; remainder* 2 *heir; person left behind as in-charge; babysitter*. 1 ‘Tukag na la an bilín ha akon? 2 ‘Dinhi ka la, bílin ka niyan nga gab-i kay makadto ako kanda nanay.

binálik: tigpanhitabo (verb). 1 *repeat; returned*. ‘Ginkinita ko ini, ngan kalit la nga may binálik ha akon hunahuna kay magkapareho an hitsura han munyeka hadto’n amon anay kasapit hin balay nga hi Anna.

binatón: tigpanhitabo (verb). *replied; responded*. ‘Siyempre, binatón ako niya hin “amo la gihapon.”

binayáan: tigpanhitabo (verb). 1 *left alone; abandoned; forsaken*. ‘An didto han pangaonan binayáan ta na la ito kay may 'da man sada.

binmálik (binalik): tigpanhitabo (verb). *returned*. ‘Ngan ginbendisyonan hira niya ngan hi Laban linmakat, ngan binmálik ha iya lugar.

bintána: tigngaran (noun). *window*. ‘Sige hiya'n trabaho, ini nga hadi naghihiniling dida han bintána ni Pedro.

binubúhat: tigpanhitabo (verb). *being done; thing one is working on*. ‘Pero, mayda mga paningkamot nga binubúhat an pipira nga magsusurat yana nga ibalik an dignidad ha aton kalugaringon kultura, labi na an ha pinulongan."

binúhat/bínuhat: tigngaran (noun), tigpanhitabo (verb). *did; has/have done; work; creation* 2 *got up; woke up*. 1 ‘An binúhat han akon nanay, kinuha hin banaog, pangontra ito hiton nga mga magraot nga tawo. 2 ‘Aga pa nga bínuhat hi tatay basi magtuon.

binuhátan: tigngaran (noun). *deeds; doings*. ‘Akon adto binuhátan kay nakasabot ako nga ini nga kabataan, akon ini mga anak.

bírhén: tigngaran (noun). *virgin; maiden; damsel; lass; Virgin Mary*. ‘Dinhi ha Tanauan, nausa an mga tawo nga ini nga bírhén damo an amorsecos.

bísan(bis’): tigtulidong (modifier). 1 *even if; inspite of; any*. ‘Maaram ini hi Sumigin, amo nga pirmi niya gin-uupod hi Layong Uray bísan diin hiya makadto.

bisíta: tigngaran (noun). *visitor*. ‘Dadamo an bisíta nga taga-iba-nga-ginhadian.

bóses (tingog): tigngaran (noun). *voice*. ‘Matungod nga nagamit man gud hin bóses an radyo—ngan waray pa makaugsad tikadto han panahon han pag-imprenta—nagin lugar hiya han mag-upay mamag-oratoryo ngan deklamasyon.

buáya: tigngaran (noun). *crocodile*. ‘Ta, ini man nga buaya binuhi niya.

bubón (ukad/atabay): tigngaran (noun). *well; open well*. ‘May bubón didto han harani han amon kudal ha at’bang han balay.

bubuháton(hihimuon)/bubuhatón: tigngaran (noun), tigpanhitabo (verb). 1 *thing(s) to do* 2 *thing(s) to carry*. 1 ‘Iya ini bubuháton para hiya mabuligan han mga buhi hin pag-ampo, o pagbuhat han mga kinahanglanon para makaluyo ngadto han sunod nga kinabuhi. 2 ‘Kadi anay, buligi ako niyo—bubuhatón ta adi’n sakayan kay sumanglad.

bugas: tigngaran (noun). *rice*. ‘Ini nga kapitan hadto nga panahon gintikas ako hini, nagbabalyo la ako hin bugas han akon kwentas, gintikas ako.

búg-os: tigtulidong (modifier). *whole; solid; massive*. ‘Kay pag-eskwela ko han high school, waray pa dinhi, uusa pa la an high school han bug-os nga Leyte.

bugtó: tigngaran (noun). *sibling*. ‘Kaubos hito nga pananom ni Tatay, pira nga bugto ko an kinuha.

búhat/buhát: tigngaran (noun), tigpanhitabo (verb). 1 *work; creation* 2 *to rise (from bed); stand up; lift*. 1 ‘Iya ini buhát nga tanan nga painting? 2 ‘Buhát na ikaw dida kay maalas-syete na.

búhata/buhatá: tigpanhitabo (verb). 1 *(imperative) to do; to labor; to make; to manufacture; to perform; to produce; to undertake; to work* 2 *(imperative) to lift*. 1 ‘Ngan kun waray mo búhata an maupay, an sala aada ha ganghaan. 2 ‘Kun naruruyag ka umupod ha akon, buhatá adi nga duha nga sako ngadto ha paradahan.

búhaton: tigpanhitabo (verb). *to drudge; to lift; to do*. ‘Bis’ pa ano it’ im’ búhaton aada gud la hiya di ka ngani pag-iisgan pero tatagan ka hin kinaadman.

buhì/buhî: tigtulidong (modifier), tigpanhitabo (verb). 1 *alive* 2 *let go; free astray*. 1 ‘Pinaagi hini, nasasabtan han mga taga Musongbusong nga buhì pa hi Layong Uray kay sige pa man an pag-alog para han iya tubig. 2 ‘Ginpapandakop han mga taga-Munisipyo an mga buhî nga kababoyan.

buhís: tigngaran (noun). *tax; public contribution; levy; duty*. ‘Nga han hadto nga mga panahon han mga prinsesa may 'da hiton nangangaro hin buhís.

buho (luho): tigngaran (noun). *hole; perforation; puncture; pit; excavation*. ‘Ngal'ong han alat,"Han diri pa ako buho, sinirong ako han ak' agaron, niyan han buho na ako, iginpaanod ako."

buhók: tigngaran (noun). *hair*. ‘Iton nga babayi, halaba an buhok hiton niya.

bukád: tigngaran (noun). 1 *flower; blossom; bloom* 2 *a tool used to dig*. 1 ‘Kay ano nga tinatawag nga "rahondahon" an rahondahon han bukád? 2 ‘Kinahanglan mo hin bukád basi makapanguha hin sasing.

búkaw: tigngaran (noun). *owl*. ‘Agi daw an bukaw naglupad-lupad ha igbaw.

búkid: tigngaran (noun). *hill; mountain*. ‘An iya ginbisyo, sinmagka hiya ha bukid hin waray balon-balon.

búlan: tigngaran (noun). 1 *moon* 2 *month*. 1 ‘Niyan, bangin magkuratsa iton hi Consuelo, ayaw pagpasayawa kay nahimalansag it' búlan. 2 ‘Tulo ka búlan hiya nga naglinutaw-lutaw ha kalalawdan.

buláwan: tigngaran (noun). *gold*. ‘Tuod nga bulawan kay nag-iiringgat an barko.

búlig: tigngaran (noun), tigpanhitabo (verb). 1 *help; aide; assistance; contribution; participation* 2 *bunch (as in banana or coconut fruit)*. 1 ‘Nagpapadayon ini nga paisan-isang ha kada tuig pinaagi han búlig han ira kasangkayan upod han gobyerno han probinsya. 2 ‘Nagdadara adto permi hi Nay Adyang hin tag-usa ka búlig nga saging kun nabisita ha balay.

bumálik: tigpanhitabo (verb). 1 *to return; to go back; to come back; returned; went back; came back*. ‘Nasiring ko ini kay hiya an usa han naniguro nga bumálik magsurat ha Winaray an mga kabataan dinhi ha aton dapit.

búnga: tigngaran (noun). *fruit*. ‘Nagtanom liwat ito hi Tatay hin mais, damo liwat an búnga hito nga mais."

búngto: tigngaran (noun). *town*. ‘Hadto nga panahon damo an tikasan nga nangangawat ha iba-iba nga búngto.

buót (karuyag): tigngaran (noun). *will; mind; sanity; want; wish*. ‘Syahan, karuyag ko igsaysay kun ano an akon buót ipasabot han akon paggamit han pulong nga pamahungpahong.

burábod: tigngaran (noun). *fountain; spring*. ‘Hadto nga adlaw an nga tanan nga mga burábod han kahiglaruman han dagat nagkabubungkag, ngan an mga tamboanan han langit nagkabubuksan.

burikbutík (burutikbutik): tigtulidong (modifier). *multi-colored; spotted*. ‘Ako maagi ha butnga han imo kapanon nga karnero yana, ngan iwawahig ko tikang didto an nga tanan nga burikbutík ngan tagiptipon nga mga karnero.

búrod: tigtulidong (modifier), tigngaran (noun). *pregnant; pregnancy*. ‘Burod ini nga amon ayam.

buruhatón: tigngaran (noun). *business; chores; things to do; things to be done; tasks*. ‘Mabutlaw an iya mga buruhatón pero di hiya ginkakapoy.

busâ (isóg/panmulay/pamulay)/ búsa (kun súgad): tigngaran (noun), tigsumpay (linker). 1 *reprimand* 2 *therefore; in conclusion*. 1 ‘Waray gud adto nga bata nababatian kundi busâ. 2 ‘Búsa, an ngaran hito gintawag nga Babel.

buság: tigtulidong (modifier). *white*. ‘Karuyag ko an busag nga tamsi.

butáng: tigngaran (noun). 1 *a thing; an object; a matter*. ‘May natukdo hin baol, tibod—nga tanan nga butang ha balay—baga hin nagproposisyon, an iba natugway hin bata.

bútna: tigtulidong (modifier). *center; core; middle; nucleus*. ‘Niyan han mga alas otso na han gab-i, an taga-dulong ngan han taga-ulin nga bantay nagsudoy han barko, hira, nagkita dida butnga.

Dd

dáan: tigtulidong (modifier). 1 *old* 2 *in advance*. ‘May intelektwal ngan kritikal nga pagtirutimbang han literatura nga balor han dáan ug bag-o nga mga sinurat, ngan labaw han nga tanan, mag-aram ug napaid nga mambabasa.

dád-a: tigpanhitabo (verb). *(a command, asking someone) to bring (something)*. ‘Idoy, dád-a kami ngadto ha Dalan Naga, pero ha Dalan Apitong, hapit anay kita.

dadlagan: tigpanhitabo (verb). *to run (collective action)*. ‘Paglinog, dadlagan na liwat namon.

dád-on: tigpanhitabo (verb). *bring; will bring*. ‘Sinmiring an Amoay, nga niya, “Hangagay, dad-on ta ini nga saging kay pagtatamnon ta.”

dágat: tigngaran (noun). *sea*. ‘Ha bawbaw han Kanhuraw namumutang an City Hall kun diin liwat tinatamdan an maanyag nga dágat han Kankabatok.

dagkò: tigtulidong (modifier). *big things (plural)*. ‘Dinhi hadto han panahon pa han *peace time*, may mga tawo nga nagpapakita, an sinisiring nga dagkò nga mga tawo, nga dagkò pa hin harigi.

dágmit (laksi/dali):tigtulidong (modifier). *hurry; hurry up!; quickly!.* ‘Ha dágmit nga himangraw, tinugot gihapon.

dagos (dayon/ largo/dikán/kahuman/tápos): tigtulidong (modifier). *immediately after; soon after; instantly; as soon as.* ‘Ini nga pikoy paglupad murayaw, natuntong han sanga dagos paparayaw.

dágway (kahimó/hitsura/korti): tigngaran (noun). *face; shape; feature; form; appearance.* ‘Ngan hi Kain nasina hin duro, ngan an iya dágway nabalhin.

dáhon: tigngaran (noun). 1 *leaf* 2 *page*. 1 ‘Tinawag nga rahondahon an rahondahon han bukad kay alid-agid ini hin dáhon. 2 ‘Pakli ngadto ha ika-123 nga dahon han libro ngan basaha.

dáko: tigtulidong (modifier). *big; huge; vast.* ‘Matungod dako na hi Layong Uray, diri na hiya naigo ha iya gintatagoan ha ilarom han puno.

dakò-dakoan (gidadako-i): tigtulidong (modifier). *so big; biggest; so huge;.* ‘Diri ngay-an dáko nga bato nga ira ginsirongan kundi usa nga dakò-dakoan nga bakò nga nagngangaranga.

dalágan: tigpanhitabo (verb). *to run; to flee.* ‘Sus, an kapitan, бага hin nasugba ha бага, dalagan diretso.

dálan: tigngaran (noun). *road; footpath.* ‘Han dinhi ha dalan nakaagi hiya hin turil nga damo'n kabakahan.

dali-dáli: tigtulidong (modifier). *hurry; hurry up; go in a hurry; work a thing as fast as possible.* ‘Dali-dali hira ikinasal nga siring pa niya, bisan hiya may pagbasol, iya na la ini ginkinimkim kay an iya asawa duro gud an gugma ha iya.

damò: tigtulidong (modifier). *many; abundant.* ‘Hadto nga panahon damò an tikasan nga nangangawat ha iba iba nga bungto.

dánay: tigtulidong (modifier). *sometimes; seldom; rare; infrequent.* ‘Pero, makakasiring kita nga nagawas gad gihapon ini, dánay aksidente la, pananglitan ha siday nga *Labitig* (1993) ni Arturo Bautista ngan han kan Maximo Servidad *Naghihigugma* (1994).

dápít/dapít: tigngaran (noun), tigtulidong (modifier). 1 *area; region; by; at; to; towards; in the direction of* 2 *invitation; summon; serve a writ issued by the court* 3 *similar, likely; something like.* 1 ‘Kay ano, pananglitan, nagpalya an Marxismo ha Rusya ug iba pa nga dapít. 2 ‘Gindápít nira an iya mga amyaw basi tumambong han sasaro. 3 ‘ Nagdaog an manok nga dapít busag.

dará/dára: tigngaran (noun), tigngaran (verb). 1 *cargo, load, provisions; content, substance; a present or gift* 2 *effect, result; because of; bring; take, convey from one place to another* 3 *to get convinced; to get influenced*. 1 ‘Gin-agian hiya hin tutulo ka tawo, may dará nga irimnon nga makahurubog. 2 ‘Nabaha ha ira barangay dará han damo nga basura ha kanal. 3 ‘Nadára hiya han istorya ha iya han lalaki, iya ginhatag an iya bag nga may sulod nga kwarta.

darága: tigngaran (noun). *an unmarried woman*. ‘Niyan may usa nga padi, an padi dida han bungto, may ada bugto nga darága.

daw (kuno/malâ): kapinit ika-4 nga klase (clitic particle class 4). 1 *indicates hearsay; they say; they tell me* 2 *like; as; comparable* 3 *used when asking politely*. 1 ‘Ginsisiring nga anak daw hiya han mga engkanto. 2 ‘Daw bato-barani an iya mga mata. 3 ‘Alayon daw ako han luwag dida.

dáyon(largo)/dayòn: tigtulidong (modifier), tigpanhitabo (verb). 1 *immediately; at once; right away;* 2 *welcome!; come in!*. 1 ‘Waray man hiya iba nga binuhat, sakay dáyon. 2 ‘Maupay man nga patron, dayòn kamo ha amon balay!

dayuday: tigtulidong (modifier). *long run; forever*. ‘Ha sulod han baynte kwatro anyos, ini nga taramdan han DYVL an nagdepende ug nagpanalipod han Waraynon nga literatura tikang han dayuday nga kaanaw hini.

deretso: tigpanhitabo (verb). *go straight*. ‘Hala gad daw kay pakasakay la kay deretso hurong-hurong ngadto han iya uma.

di/di-(de-): tigtulidong (modifier). 1 *not (short for diri)* 2 *with (something)*. 1 ‘Kay di na man hiya nakakalakat, kay adi nadadat-ogan it’ iya tiil hiton bato. 2 ‘Umabot an iya mangarasawa nga de-korbata.

didâ (duon): pagpakita nga tigsaliwan (demonstrative pronoun). *there (near by addressee not by the speaker)* 2 *when (things happens)*. 1 ‘Pamati niya, бага hin may naawas nga dugo didâ han tungod. 2 ‘Bumalik an mga Amerikano ha Pilipinas didâ han 1944.

didí (dinhi/dihan): pagpakita nga tigsaliwan (demonstrative pronoun). *here (near the speaker from the addressee)*. ‘Niyan, hi Pedrito kay amo an nakatabok, nag-apply hin trabaho didí han mayor.

dídto: pagpakita nga tigsaliwan (demonstrative pronoun). *there (far from both speaker and addressee); there; over there; to that place; that place*. ‘Iginsisiring nga dídto ha Panay hira Layong Uray gindara.

díin: pagpakiana nga tigsaliwan (interrogative pronoun). *where; (any) place*. ‘Maaram ini hi Sumigin, amo nga pirmi niya gin-uupod hi Layong Uray bisan díin hiya makadto.

dinalágan: tigpanhitabo (verb). *ran*. ‘Namahid hi Isa han iya luha ngan nakatawa katapos dinalagan para magmulay kan Barbie.

dináop (dinuok): tigpanhitabo (verb). *came closer; approach; draw near*. ‘Tinagduha-duha dináop hira kan Noe ha sulod han arka, lalaki ngan babayi, sugad han kanan Dyos iginsugo kan Noe.

dínhi (dihan): pagpakita nga tigsaliwan (demonstrative pronoun). *here (near to both speaker and addressee)*. ‘Naagi dínhi iton sarakyan para Catarman.

díri: tigtulidong (modifier). *not; no; negative*. ‘Matungod dako na hi Layong Uray, díri na hiya naigo ha iya gintatagoan ha ilarom han puno.

Domíngo: tigngaran (noun). *Sunday*. ‘Nasingba kami kada Domingo.

duduhá: katubtoban nga ihap (restrictive numeral). *two*. ‘Katikasi ha ira, nagproblema an itay ngada han duduha nga bata.

dugáng: tigtulidong (modifier), tigpanhitabo (verb). 1 *extra; addition; more* 2 *to have some more*. 1 ‘Nagpasalamat hi Juan Bahag han iya dugang nga kinabuhi. 2 ‘Dugang la kamo, marasa inin luto ni nanay nga dagmay.

dúghan: tigngaran (noun). *bossom; chest; heart*. ‘Inin dughan manipis man, tinago an nga tanan.

dugô: tigngaran (noun). *blood*. ‘Pamati niya baga hin may naawas nga dugô dida han tungod.

duhá: regular nga ihap (regular numeral). *two*. ‘Nagkabulag an duha nga bata, waray na iroy, waray an amay, nagkabulag pa gud hira.

dungán: tigtulidong (modifier). *at the same time; simultaneous; to start at the same time with another; to do things together; together with*. ‘Pero hat’ nga gab-i, dungan kami nga nanguli nira Anna.

durante: tigtulidong (modifier). *during*. ‘Ini an pahayag ni Deputy Presidential Spokesperson Abigail Valte durante san *press briefing* sa Malacañan.

dúro (ura-ura): tigtulidong (modifier). *excessive; radical; extreme; intense; very*. ‘Pero dúro an iya paniguro, waray katataw-i.

dúyog/duyóg (buyog/abyog): tigpanhitabo (verb). 1 *condole; to accompany; to sing in harmony with; to play in harmony with* 2 *to sing a baby to sleep (in a hammock)* . 1 ‘Salamat tatay han imo pagdúyog han nga tanan nga akon kalipayan ngan kabidoan. 2 ‘Iduyóg ha puyot an bata basi mahingaturog.

Dyos (Ginuo): tigngaran (noun). *God*. ‘Ha tinikangan an Dyos naghimo han mga langit ngan han tuna.

Ee

edád: tigngaran (noun). *age*. ‘An duha nga bata, sidngon ta an edád mga dose anyos na, asya iton bantay hiton barko.

ekonomíya: tigngaran (noun). *economy* . ‘Damo iton trabaho kay maupay iton ekonomíya ta yana.

eksákto: tigtulidong (modifier). *exact; complete; right; proper; correct*. ‘An pakabuhi niya kada adlaw eksákto la han ira panggastos.

eskwéla (iskoyla): tigngaran (noun), tigpanhitabo (verb). 1 *student; pupil* 2 *to go to school*. 1 ‘Diri hiya nakakabaya ha ira panimalay kay mayda niya duduha nga eskwela. 2 ‘Eskwela kamo hin maupay basi kamo makaagi hin turutuhay nga kahintang.

eskwelahán (iskoylahan): tigngaran (noun). *school*. ‘Duro an kaimpluwensya han Inenglis nga pinulongan hasta nga an literatura na la han nasabi nga lingwahe an igintututdo ha mga eskwelahan.

espirítu: tigngaran (noun). *spirit*. ‘Ngan an kasisidman nakada ha bawbaw han nawong han kahiladman ngan an espirítu han Dyos napanoy ha bawbaw ha nawong han mga katubigan.

Gg

gáb-i: tigngaran (noun). *night; evening*. ‘Han gáb-i han pasko masulub-on hi Ising.

gagamítan: tigpanhitabo (verb). *will be used; will be utilized; will be using; will be utilizing*. ‘Diri malangbo an usa nga sosyodad kun diri hini gagamítan an iya kalugaringon yinaknan ha iya pamiling hin mga solusyon ha mga problema.

gahúm (poder): tigngaran (noun). *power; force; power over others*. ‘Ha pag-abot han takna, an Waray nga pinulongan sugad han iba nga mga linggwahe, nahukasan han iya dignidad ngan gahum.

gámit: tigngaran (noun). 1 *stuff; things; utility*. ‘Pag-abot ngadto ha talimpungayan kay didto tutubong an pikoy han iya mga piso, pamuruton an gámit han hadi, sul-ot tanan hasta kapa, piluon an iya buhok, magkorona ngan dumalagan.

ganghaan (ganggang): tigngaran (noun). *passageway; walkway; entrance*. ‘Ngan kun waray mo buhata an maupay, an salâ aada ha ganghaan.

gátas: tigngaran (noun). *milk*. ‘Nagkasakit an hadi ngan an makaupay la an gatas han leon.

gatós: regular nga ihap (regular numeral). *hundred*. ‘Ngan hi Adan nabuhi hin usa ka gatos katloan ka tuig.

gawás: tigngaran (noun), tigpanhitabo (verb). 1 *outside; exit; exception* 2 *to exit; to walkout; to go outside*. 1 ‘Ini nga pamaagi hin pagsurat, gawás han iba nga porma, asya an sinupohan han mga batan-on mga magsusurat. 2 ‘Gawás hini nga tuna ngan balik ngadto ha tuna nga imo natawohan.

gihápon (giháp’): tigtulidong (modifier). *also; too; as usual; still; likewise; another*. ‘Ada, an kapitan lugod an napriso, hira la gihápon an naglungon nga pamilya.

gihataási: tigtulidong (modifier). *highest*. ‘Hi Abyatar, an gihataasi nga saserdote.

gilayón: tigpanhitabo (verb). *immediately; instant*. ‘Ngan ha gilayon binayaan nira an mga pukot, ngan nanunud hira ha iya.

ginagámit: tigpanhitabo (verb). *being used; is used*. ‘Yana, an ngaran nga siday ginagámit na para pagtudlok han tanan nga klase ngan porma hin pagsiday—tradisyonal man o moderno an istilo.

ginawas: tigpanhitabo (verb). *got out; went out*. ‘Ginawas an mga tawo kay linminog.

ginbendisyonán: tigpanhitabo (verb). *was consecrated; was blessed*. ‘Ngan ginbendisyonan han Dyos an ikapito nga adlaw."

ginbúhat (ginhimo)/ginbuhát: tigngaran (noun), tigpanhitabo (verb). 1 *was made; was created; has been done* 2 *was lifted up*. 1 ‘Ma, kita na gud an ginbúhat ni Mano han akon munyeka. 2 ‘Pakakita niya nga nahigda ito nga lagas, dayon ini niya nga ginbuhát ngan magdinalagan pangaro hin bulig.

gindará: tigpanhitabo (verb). *was brought; was carried*. ‘Ginsisiring nga didto ha Panay hira Layong Uray gindará.

ginhadían: tigngaran (noun). *kingdom*. ‘May 'da didto usa nga ginhadían nga, inin, harani hiton inuukyan hito nga lagas.

ginhímò: tigpanhitabo (verb). *made; was/were done*. 'Ginhímò nga mulayan han kabataan an kaliding han akon bisikleta.

ginikánan (kag-anak): tigngaran (noun). *parent; parents*. 'Han nagtutubo na hiya, waray adlaw nga di hiya nagpapasalamat han Diyos nga gin karawat hiya han ginikánan ni iya nanay.

ginkádto: tigpanhitabo (verb). *went to; gone to*. 'Katima, ginkádto an ak' Tatay.

ginkúha/ginkuhá: tigpanhitabo (verb). 1 *was taken* 2 *harvested*. 1 'Ngan ginkúha ko an morena nga munyeka nga miyembro han barkada ni Barbie Doll. 2 'Ginkuhá na nira an mga bunga han santol.

ginngaránan: tigpanhitabo (verb). *called; named*. 'Asya iton nga ginngaránan hin Tanauan.

ginsawáy (ginsuhay): tigpanhitabo (verb). *advised to stop; reproved; scolded*. 'Ginsawáy hiya hin lagas nga, "Iday, ayaw gad kamo dida pagtinanom kay nasasabod iton akon libong."

ginsiríng (ginsugad): tigngaran (noun), tigpanhitabo (verb). 1 *person told* 2 *was told; was believed*. 1 'Waray magsumat an ginsiring, asya nga umuli na la ako. 2 'Tikang hadto ginsiring nga namatay na hi Layong Uray.

ginsugò: tigpanhitabo (verb). *tasked to do something*. 'Ginsugò hiya niya nanay panukot.

ginsumátan: tigpanhitabo (verb). *was told*. 'Iya ako ginsumátan kun diin hiya nakadto ka kulop.

gintágan: tigngaran (noun), tigpanhitabo (verb). 1 *person given (with something)* 2 *was/were given*. 1 'Kun ikaw an gintágan han akon mga surat, ikaw an akon portuna. 2 'Gintagan hiya hin tulo ka adlaw basi himuon an ginsugo ha iya.

gintáwag (gin-gahoy/ginban-o): tigpanhitabo (verb). *was called; summoned*. 'Dayon gintawag nira an sumarakay--kampay ha tuo, kampay ha wala.

Ginuo: tigngaran (noun). *God; Lord*. 'Pasalamat kita han Ginuo han grasya nga aton nakarawat.

ginuwá (ginawas): tigpanhitabo (verb). *came out; showed up*. 'Ginuwá ha balayan an sarapati pagsabwag ko han tubong.

gobyérno: tigngaran (noun). *government*. 'Angay nga matadong an kada nagseserbisyo ha gobyerno.

grábe: tigtulidong (modifier). *serious; grave; acute; severe; too ill*. ‘Grabe an danyos nga durot han inagi nga bagyo.

grúpo: tigngaran (noun). *group*. ‘Pira pa la liwat ka bulan an linmabay natindog an grupo han magsusurat dinhi ha Rehiyon 8, an Katig Writers Network, Inc.

gud: kapinit ika-2 nga klase (clitic particle class 2). *really; indeed; indeed surely*. ‘Mahusay-husayan gud hiya.

gudti (digtoy/digto): tigtulidong (modifier). *small; midget (use to modify plural noun/pronoun)*. ‘Tapos sakay-sakay namon han gudti pa kami.

gudtiáy (ditoy/dito): tigtulidong (modifier). *small; little; tiny (used to modify plural noun/pronoun)*. ‘Hadto han gudtiay pa kami, an akon tatay may kasangkayan ha Kabakongan.

gúgma: tigngaran (noun). *love; affection; devotion*. ‘Ini'n akon kwarta diri ako naaawa, an kinaaawaan ko ha imo iton gugma.

gumawás: tigpanhitabo (verb), tigngaran (noun). 1 *came out; got out; 2 results*. 1 ‘Ngan hi Lot ginawas ngan nagyakan ha iya mga umagad nga lalaki. 2 ‘Ano daw la an gumawas nga numero yana?

gusto (karuyag): tigngaran (noun), tigpanhitabo (verb). *want; desire; like*. ‘Diri niya gusto nga manhunahuna hin maraot labi na yana.

gutiáy (ditoy/dito): tigtulidong (modifier). *small; few; meagre; less*. ‘May anak ito hiya nga gutiay.

gútom/gutòm: tigngaran (noun), tigtulidong (modifier). 1 *hunger; famine* 2 *hungry*. 1 ‘Gútom an umabot ha ira dara han pagkinarag hin pagkaon. 2 ‘Gutòm na an bata kay nagtitinuok.

Hh

ha (sa)/ha?: kasahiran nga tigpananglit (common/non-personal determiner), kapinit (particle). 1 *shows direction (to; for; from)* 2 *interrogative particle*. 1 ‘Kitaa sa (ha) mata ko an puraw nga luha, tigaman nga ikaw akon pinalangga. 2 ‘Ha? Kay ano ka aanhi?

hadí (sadí/yadí)/ hadì: pagpakita nga tigsaliwan (demonstrative pronoun). 1 *this (used to indicate anything that is near the speaker but may be far from the listener)* 2 *king*. 1 ‘Gintagan ka ni Mayor yadi nga kalo? 2 ‘Napausa an hadì kun kay ano nga ini nga rasyon nagdodoble man.

hádto (sádto/yádto): pagpakita nga tigsaliwan (demonstrative pronoun). *at that time; than that/those of (far from the speaker and addressee).* ‘Han bag-o pala nga nahihimo an Balangiga, an naghahadi hadto hi Sumigin.

hádto’n (sadto nga/sadto san): pagpakita nga tigsaliwan (demonstrative pronoun). *at that time; than that/those of (far from the speaker and addressee); short for hadto han.* ‘Una nga nahibatian ha kahanginan an DYVL dida hadto’n Oktobre 17, 1956.

hagnà (pasakay): tigngaran (noun). *rice field; rice paddy.* ‘Magkulop kun nagtrabaho ha hagnà hi tatay.

hahaní (adi/yanhi): tigtulidong (modifier). *is here (restrictive); in an area within one’s control or, familiarity.* ‘Sanglit amo ini nga an kasakitan hahani ha aton.

háin (diin): pagpakiana nga tigsaliwan (interrogative pronoun). *where; which/what place?.* ‘Maaram ka kun hain ito uukoy?

halá: tigkalas (interjection). *1 expression of surprise, or warning; watch out! 2 expression use to give an approval or, end a conversation.* 1 ‘Pag-abot ngadto tabok, ibutang an bata, mabalik na unta para han usa, halá gad daw kay dinmaralwa, naanod ito nga itay. 2 ‘Halá, makadi na ako kay magab-i na.

halábà (hilábà): tigtulidong (modifier). *long; tall; length.* ‘Iton nga babayi halaba an buhok hiton niya.

hálad: tigngaran (noun). *gift; offering.* ‘Hi Kain nagdara hin bunga han tuna nga halad ngadto ha Dyos.

hálárom (hílárom): tigtulidong (modifier). *deep; profound.* ‘Kasinahon man hini nga amo, kay waray hiya pakakadaop kay hálárom an tubig.

hálás: tigngaran (noun). *snake.* ‘Ayaw dida ligid pagmulay bangin may halas.

han (san): kasahiran nga tigpananglit (common/non-personal determiner). *1 of the; at the; with the; on the; indicates definite object.* ‘Matungod nga namatay an iroy ni Layong Uray han pag-anaka ha iya, nagtubo hi Layong Uray ha pagbabantay ni iya tatay, hi Sumigin.

hángin: tigngaran (noun). *air; wind.* ‘Bangin ha unhan may nagkaingin, namadlos huyop hini’n hangin.

hápit (ibusay/igbusay/ibus)/hapit: tigtulidong (modifier), tigpanhitabo (verb). *1 almost; nearly; near-at-hand 2 to drop in; stop by.* 1 ‘Hápit la mahulog an bata. 2 ‘Idoy, dad-a kami ngadto ha Dalan Naga, pero ha dalan Apitong, hapit anay kita.

háplas: tigpanhitabo (verb). *caress; to rub; to smear with oil; to massage*. ‘Waray na balod inin lawod ko, hain na an mga haplas mo?’

hápon/Hapón: tigpanhitabo (verb), tigngaran (noun). 1 *to roost; to perch*
2 *Japanese*. 1 ‘Ha puno han bayabas panháhápon an kamanokan. 2 ‘Kanan mga Hapón adto mga *supplies*.

haráni (hiráni): tigtulidong (modifier). *close; near; approaching*. ‘Ngan it’ naka-asawa kuno ha iya, dida la hit’ ira haráni.

haráyo (hiráyo): tigtulidong (modifier). *far; remote; distant*. ‘May nanunudsod dida ligid han salog han, бага harayo pa pagkita niya, mayda niya nakit-an nga nalutaw.

harígi (sibol): tigngaran (noun). *post; main house post; column; pillar*. ‘Maaram ako nga nagkukuri hiya pero ipinapakita niya nga harigi hiya nga amon matatapuran.

háros/haròs: tigtulidong (modifier), tigngaran (noun), tigpanhitabo (verb). 1 *almost* 2 *good manners* 3 *chain off (as in a bike)* 1 ‘Masyado naman ini nga akon trabaho, kun háros adlaw-gab-i. 2 ‘Nauurit gud hi Apoy Emang hiton bata nga waray kaharòs-haròs. 3 ‘Naharòs an kadena han iya biseklita.

hásta: tigtulidong (modifier). 1 *down to including* 2 *until, till*. 1 ‘Gindara han kawatan hasta an ira tinuon nga kan-on. 2 ‘Sige la an ira istorya hasta nga nagkakatatutnga na."

hayáng (huyáng) : tigpanhitabo (verb). *to lie on one’s back; to lay something face up*. ‘Nadiri ako paghinayáng-hayáng ha banig.

hi (si): personal nga tigpananglit (personal determiner), kapinit nga tigaman hin direkta nga kaso (direct case particle). *marker of person; used in front of a proper noun (direct case)*. ‘Han bag-o pa la nga nahihimo an Balangiga, an naghahadì hadto hi Sumigin.

hiagián: tigpanhitabo (verb). 1 *to find; be able to find; to see while passing by*. ‘Kun hiagian mo iton krus ko buhi pa halari gad, Iday.

higayón: tigngaran (noun). *opportunity; chance; time*. ‘Brod, paspasi gad pagpedal kay ako naglalanat hin importante nga higayon.

higdà: tigpanhitabo (verb). *to lie down; to rest; to couch; to go to bed*. ‘Ta, higda na,” siring han maghirilot.

hígot/ higót: tigngaran (noun). 1 *tamed/trained/domesticated animal* 2 *cord; rope; strap; string*. 1 ‘Nakabuhi an kan tatay hígot. 2 ‘Nagbak-ad an higót han karabaw.

higúgma: tigngaran (noun). *love*. ‘Tipigi ta diin an higugma may rayandayan.

higugmáon (hinigugma): tigngaran (noun).¹ *dear; darling; sweetheart; loved one*. ‘Sumiring an lalaki, Kun higugmáon mo ini nga akon uyagan, balyoa hito’n imo kamison.

hikakagián (hiaagian/hitutudyan): tigpanhitabo (verb). *may be/can be found*. ‘Makasurubo hunahunaon nga yana ini nga mga kondisyonis diri hikakagián ha Waray.

himáyà: tigngaran (noun). *glory; happiness; bliss*. ‘Ginhingyap ka han inagi nga adlaw ug an himáyà nga hingpit gayud.

hímò (hímo): tigpanhitabo (verb). *to make; to do; to compose; to create; to construct; to forge; to establish; to fabricate; to manufacture; to originate; to produce; to fashion*. ‘Hímò hin bukad han tsampaka iton iya kwentas.

hin (sin): kasahiran nga tigpananglit (common/non-personal determiner). *of; a (indicates nonspecific thing)*. ‘Nagturutumbaw hira hin mga bato ha pantalan.

hin-agián (naimdan/gin-agian/naagian/nahi-agian): tigpanhitabo (verb). *was found; was seen by passerby*. ‘Ngan hiya inabot ngan hin-agián hira nga nangangatúrog.

hinátag (ginhatag): tigpanhitabo (verb), tigngaran (noun). *gave; given (by someone to somebody)*. ‘Iya liwat ini hinatag kan Anna nga hinumdoman kay nahuman na an iya trabaho hadto nga kulop.

hinay-hínay: tigtulidong (modifier). *take it easy; go very slowly; moderately*. ‘Hinay-hínay la, mahinay an lakat han awto.

hinbatián (ginbatian/nahibatian/nabatian): tigpanhitabo (verb). *was heard*. ‘Akon hinbatián an ira uruistorya.

híngpit (hul-os/lus-ay): tigtulidong (modifier).¹ *perfect; best; ideal; sublime*. ‘Hahani an híngpit nga ak’ kalipayan, hahani hira nanay pati kabugtoan.

híngyap: tigngaran (noun). *desire; dream; ambition; aspiration; crave*. ‘Para ta maabot, híngyap nga kauswagan, kita pagsakripisyo, pagtadong hit’ dalan.

hiní (siní): pagpakita nga tigsaliwan (demonstrative pronoun). *this/these (near the speaker and addressee)*. ‘Didto hira magbabantay han pag-abot hiní nga mga tikasan.

hinigúgma: tigtulidong (modifier). *beloved; loved*. ‘Ikaw amo an akon anak nga hinigúgma.

hinkit-an (naimdan/ginkulwan/nakulwan/nahikulwan): tigpanhitabo (verb). *was seen*. ‘Hinkit-an iton, may ayam didto.

hin-o (hino/sin-o): pagpakiana nga tigsaliwan (interrogative pronoun). *who*. ‘Waray gud hiya pagsusumat kun hin-o.

hinúngdan: tigngaran (noun). *cause; reason; ground; motive*. ‘Aton masisiring nga an paglimot ngan pagpasibaya an hinúngdan kun kay ano sugad an kahimtang han literatura ha Winaray yana.

hirá (sirá): personal nga tigsaliwan, damo (personal pronoun/plural). *they*. ‘Matungod nga pirmi hira gin-aatake, naghimo hira han kuta ha prente han ira bungto.

hiráni (haráni): tigtulidong (modifier). *near*. ‘Nakadi an ira payag, hiráni han bukid han Adel.

hiráyò (harayo): tigtulidong (modifier). *far; distant*. ‘Ha tanto han iya dalagan, hiráyò na hiya hin duro.

hitó (sitó/siton/hit’): pagpakita nga tigsaliwan (demonstrative pronoun). *that; those (near the person spoken to and may be a little bit far from the speaker)*. ‘Kay hin-o man an nagdat-og hitó?

hitó’n (sitó’n): pagpakita nga tigsaliwan (demonstrative pronoun). *that; those (contraction of hito nga/siton nga)*. ‘Ini nga istorya tungod naman ini hito’n kuan, uding.

hiyá (siya): personal nga tigsaliwan, uusa (personal pronoun/singular). *she;he;it*. ‘May anak hiya nga babayi nga nagngangaran nga Layong Uray.

huhunáhunáon (pipinsaron): tigpanhitabo (verb). *will ponder; will reflect; will contemplate; will think about*. ‘Pero kun huhunáhunáon hin tul-id, ini nga siday naglalatatag han pipira nga kabutang diin naturok an kinabuhi hin inasaw-an.

húna: tigngaran(noun). *idea; belief; notion; mind (short for hunahuna)*. ‘Amo, sinaka nira an lubi kay an ira huna maabot gud.

hunáhúna (paminsar): tigngaran (noun). *mind; thoughts; thinking*. ‘An ira hunáhúna permi may bag- o ngan kinadalian nga mga isyu nga angay tagan hin komentaryo.

húnong (ukoy/udong/tuko): tigpanhitabo (verb). *stop*. ‘Húnong na gad, Iday, pagpinasaway.

hústo: tigtulidong (modifier). *enough; right; proper; correct*. ‘Gintungkas an sulod, gin-ubos hin hústo.

Ii

ibá/ibà: tigtulidong (modifier). 1 *other; variety; different* 2 *cicca acida & cicca disticha (kamyas); a tree with sour, green-white fruit used as flavouring and preservative*. 1 ‘Nagdaog ini nga *painting* kay ibá hiya ha nga tanan. 2 ‘Matab-ang inin imo tinula, butangi hin ibà.

iba-ibá (magkaduro-dilain/magkalain-lain): tigtulidong (modifier). *varying; diverse*. ‘Hadto nga panahon damo an tikasan nga nangangawat ha iba-ibá nga bungto.

ibálik: tigpanhitabo (verb). (*asking someone*) *to return; give back; restore (something)*. ‘Pero, mayda mga paningkamot nga binubuhat an pipira nga magsusurat yana nga ibálik an dignidad ha aton kalugaringon kultura, labi na an ha pinulongan.

ibinutáng: tigpanhitabo (verb). (*imperative, action was completed*) *was set up; was placed; was put*. ‘Ibinutáng hin maupay an magkadirudilain nga mga personalidad subay han pagkasunodsunod—an matambok ngan magasa, an nagdadagmit ngan naghihinay, an damo an karadtoon ngan uusa la, ug an sumarakay nga damo an dara tubtob waray na niya malilingkuran.

ibutáng: tigpanhitabo (verb). (*asking someone*) *to lay, place or put on/down something*. ‘Pag-abot ngadto tabok, ibutáng an bata.

idéya: tingngaran (noun). *idea*. ‘Natipa ako han ideya nga *nihilistic* o, *existentialist* an panmahungpahong han mga Waraynon.

Idoy (Intoy/Nunoy/Utoy/Indoy): tingngaran (noun). *term of address/endearment to a younger male, i.e., younger brother, son or, nephew*. ‘Idoy, alayon gad ako pagsilhig dida.

igbáw (bawbaw): tigtulidong (modifier). *on top; above*. ‘Ha igbáw hini natungtong an bantay ngan naghuhulat ngan nangingita.

ighahátag: tigpanhitabo (verb). 1 *will give; will distribute* 2 *will be given; will be distributed*. ‘Ngal'ong, “Ini an kamatuoran, ighahatag ko ha im’.”

igin-anák: tigpanhitabo (verb). *was born*. ‘Ngan hi Abram gintawag ha ngaran nga Ismael an igin-anák ni Agar.

iginbalígya (iginbalidya): tigpanhitabo (verb). *was sold*. ‘Hala gad daw! Kay may iniagi nga negosyante, iginbalígya ini nga babayi ni Juan.

iginbutáng: tigpanhitabo (verb). *was put; was placed; was set up*. ‘Ngan iginbutáng hi Adan didto ha tanaman han Eden basi niya paghawanan ngan pagbantayan.

iginhátag: tigpanhitabo (verb). *was given*. ‘Nalilipay ako han imo iginhátag nga regalo dida han Pasko.

iginlubóng: tigpanhitabo (verb). *was buried; was interred; was entombed*. ‘Kan Beloy iginlubóng hi Silay nga iya asawa ha sakob han lungib.

iginpadará: tigpanhitabo (verb). *was sent (by someone through somebody to someone)*. ‘Idoy,kuhaa didto ha balay an iginpadará nimo nanay.

iginsúgo: tigpanhitabo (verb). *was sent for something; tasked to do something; ordered; commanded; dictated; directed; obliged*. ‘Ngan ini nga bata nagbuhat hin sugad ha nga tanan nga iginsúgo ha iya niya nanay.

iginsumát: tigpanhitabo (verb). *(something) was told to somebody*. ‘Waray gud kapapara ha ak’ hunahuna an pakiana nga – ano daw la kun iginsumát ko bisan la kan Mama an akon nababaroan?

iginyakán (iginbagaw/ginlata): tigpanhitabo (verb). *was spoken; was revealed; was uttered; was told*. ‘Sanglit hi iya nanay linakat, sugad han iginyakán ha iya han tambalan.

iglubóng: tigpanhitabo (verb). *bury; entomb; inter*. ‘Didto ha luyo iglubóng han ayam an tul-an.

ígo (sadang/tuig)/igo: tigtulidong (modifier), tigpanhitabo (verb). 1 *enough; sufficient; exact; fit* 2 *hit; hit the mark*. 1 ‘Diri ígo an iya napalit nga sapatos. 2 ‘Ha primero nga igo ha iya, nahalawas.

ihahátag: tigpanhitabo (verb). *will give*. ‘Kun ano man iton balor nga aaroon hiton imo bana, ihahátag ko.

ihátag: tigpanhitabo (verb). *give (imperative, the action has not begun yet)*. ‘Ihátag ha akon an singsing nga kantan, ngan kuhaa para ha imo an mga manggad.

ihinátag: tigpanhitabo (verb). *was given; hand down*. ‘Ngan ihinátag niya an mulayan nga kinakaruyag han bata nga babayi.

iini: pagpakita nga tigsaliwan (demonstrative pronoun). *(restrictive) here it is; this is it*. ‘Ta, kay nadiri ka man, iini dinamo ko la.

ikaduhá: kasusrunod nga ihap (ordinal numeral). *second*. ‘Para han ikaduhá nga pwesto, an premyo P1,500.00.

ikatuló: kasusrunod nga ihap (ordinal numeral). *third*. ‘Aadto ha ikaduhá hasta ngadto han ikatuló ug ikaupát ka sapad nga bukid hikakagian/hitutudyan) an imo ginbibiling/gintuturoy.

ikáw: personal nga tigsaliwan, uusa (personal pronoun/singular). *you (2nd person)*. ‘Sige, ikáw la anay pagmulay hito’n akon uruawtohay.

ilaróm: tigtulidong (modifier). *under; beneath; below; bottom*. ‘Kun naabot na an mga tikasan, gintatago niya hi Layong Uray ha ilaróm han dagko nga puno.

im’: personal nga tigsaliwan, uusa (personal pronoun/singular). (*short for imo*); *yours; you*. ‘Pabay-i la ako nga mahigugma sa im’.

imbís: tigtulidong (modifier). *instead*. ‘Nalihis an iya panlapdos, imbís nga an insik an paglatigohon, an mga taga-Manila asay ginhimurangtan.

imo: personal nga tigsaliwan, uusa (personal pronoun/singular). *your/yours*. ‘Siring na la an leon, “Ikaw nga uding ka, hadakpan ko ngani ikaw, bisan it’ imo tai, kakaonon ko.”

impluwénsya: tigngaran (noun). *influence*. ‘Narumpag ini nga ira pagtipa dara han higayon, impluwénsya ngan panginahanglan han nasud basi makalanat han karuhaan nga siglo.

importánte: tigtulidong (modifier). *important; significant; vital*. ‘Pero’n importánte di’ kita magturaw samtang nga buhi pa.

inabot: tigpanhitabo (verb). 1 *reached; arrived; get in touch with*. ‘Hilarom na an gab-i, ínabot hira.

indáy (iday/daday/duday/uday): tigngaran (noun). *term of address/endearment to a younger female, i.e., younger sister, daughter or, niece*. ‘Adi’n akon padara kan Indáy, uyagan.

inénglis: tigtulidong (modifier). *in English*. ‘Baga *weird* inin iya titulo kay inénglis pero Winaray an kaurog han iya mga siday.

ini (ini’n): pagpakita nga tigsaliwan (demonstrative pronoun). *this/these (near the speaker and addressee)*. ‘Han bata pa ini hi Layong Uray, nasasabtan na an iya kaibahan han nga tanan nga tagabungto.

inmabót (inabot/umabot/dinatong): tigpanhitabo (verb). *arrived*. ‘Masirom na nga inmabót hira ha bungto.

inóp: tigngaran (noun). *dream; desire*. ‘Inóp ko an magin usa nga *engineer*.

intawon (udog): tigkalas (interjection/expression). *what a pity!; pitiful; mercy*. ‘Kairo man intawon ni Kim On, ni Tin Siugaw, diri na magririko pagnegosyo han hugaw.

inúkoy (inudong/tinuko): tigpanhitabo (verb). *to stop; stopped; to idle away time; to stay*. ‘Nabatian ni Dodong an pagtinawag han iya lola, sanglit inúkoy hiya hin mulay.

inúlang (ulang): tigngaran (noun). *thread; yarn*. ‘Ini nga libro an inúlang han magkadirodilain nga at’ kaagi.

íra (kanra): pagtag-iya nga tigsaliwan (possessive pronoun). *their/theirs (they, in intransitive sentence form)*. ‘Nakikig- away naman hi Sumigin, api an iba nga kalalakin-an ha ira tribo.

iróng: tigngaran (noun). *nose*. ‘An kolor berde nga hulabtog amo an iróng ngan an porma han tarong nga granate an iya ginhimo nga baba.

iróy: tigngaran (noun). *mother*. ‘Matungod nga namatay an iróy ni Layong Uray han pag-anakan ha iya, nagtubo hiya ha pagbabantay ni iya tatay, hi Sumigin.

isdá: tigngaran (noun). *fish*. ‘Kay may ada man isda.

istasyon: tigngaran (noun). *station*. ‘May pipira nga istasyon hin radyo an padayon nga nagseserbi ha kapurupod-an han Sinirangan Bisayas—Samar, Leyte ngan Biliran.

it’: kasahiran nga tigpananglit (common determiner). 1(*contraction of ito nga this/that; refers to a specific thing (present, as opposed to an); instantiates a noun that bears a fact that is true only at the moment of speaking*). ‘Hi Pnoy it’ presidente hit’ Pilipinas.

itinúbyan: tigpanhitabo (verb). *turned over; entrusted; committed; handed over*. ‘Itinubyan ko ini ha imo nga akon uyan, atamana ini.

itó (it’): pagpakita nga tigsaliwan (demonstrative pronoun). *that; this (far from the speaker but near the addressee)*. ‘Ikadi ito nga imo uyagan bangin mawara.

ító’n: kasahiran nga tigpananglit (common determiner). *variation of it’; that; this (use to state a fact that could only be true at the moment of speaking)*. Tikang hadto kuno, amo ito’n pagtatagoa hiton tai hito’n uding.

íya (kanya)/iyá: pagtag-iya nga tigsaliwan (possessive pronoun). 1 *hers/his/its (singular)* 2 *here; take this (used when giving or offering something)*. 1 ‘Nagtubo hi Layong Uray ha pagbabantay ni íya tatay, hi Sumigin. 2 ‘Iyá, adi in’ santol.

íyo: personal nga tigsaliwan, damo (personal pronoun/plural). *yours/your (plural)*. ‘Sidnga didto, karabaw, it’ mga tawo nga it’ íyo pagkaon, usa la pagkaon hit’ kada tulo ka adlaw.

Kk

ka: personal nga tigsaliwan,uusa (personal pronoun/singular), kapinit nga tig-ihap (number particle). 1 *you* 2 *links a numeral to a noun*. 1 ‘Kay ano waray ka uli kagab-i? 2 ‘Usa ka adlaw, nakabati hira han pagbudyong han bantay nga napasabot han pag-abot han mga tikasan.

kaagáhon: tingngaran (noun). *dawn; aurora; early morning*. ‘Nabaroan ko tikang ha ak bugto nga nagmamata ngay-an hiya kada alas tres han kaagáhon para magrosaryo ngan magnovena para ha akon.

kaagi: tingngaran (noun). *experience; story; tale; history*. ‘Ini nga libro an inulang han magkadirodilain nga at' kaagi.

kaáway (kontra/pangontra): tingngaran (noun). *enemy*. ‘Pero an mga sumat ha telebisyon diri apiki ngan diri sugad kasuok han mga sumat ha radyo diin mahibabatian an mga kagulalang ha kinabuhi ni Polano ug Polana, mga uropod, sangkay, kontra ug kaáway ha politika.

kababayín-an: tingngaran (noun). *women*. ‘Ginkakahadlok an ito hiya kay an mga kababayin-an nga nangangagi ginlalanat niya.

kabakáhan: tingngaran (noun). *cows*. ‘Dagko an kabakáhan ha turil.

kabataán/kabataán: tingngaran (noun). 1 *children; youth; youthfulness* 2 *uncles*. 1 ‘Sugot an kabataán kay waray man mahihimo kay uripon la hira. 2 ‘An ira kabataán an nagmayuyo hadto nga kabataan nga nagkaiilo.

kabáyo: tingngaran (noun). *horse*. ‘Adi inin kabayo, sakay.

káblas (pobre): tingngaran (noun), tigtulidong (modifier). *poor; needy; indigent; pauper; destitute*. 1 ‘Damo ha Pilipinas iton kabras nga mag-uruma.

kabúgtòan: tingngaran (noun). *brothers and sisters*. ‘Nagkakatitirok an mga kabugtoan ni Man Jess didto ha gawas han sirado nga balay.

kabukiran: tingngaran (noun). *mountains; highlands; hills*. ‘Ngan an nga tanan nga mga higtaas nga kabukiran ha ilarom han bug-os nga langit nagkaaapo.

kaburút-on: tingngaran (noun). *will; purpose; desire*. ‘Susundon ko,Nanay, an imo kaburut-on.

kabutang (kamutangan): tigngaran (noun). *arrangement; position; situation; state of things; condition.* ‘Katima, nagproblema an itay ngada han duduha nga bata kay makuri man gud an ira kabutang.

kabutangan (kamutangan): tigngaran (noun). *state; state of being; situation; condition.* ‘Ginpapabay-an han aton gobyerno an kabutangan han katawhan.

káda: tigtulidong (modifier). *each; every.* ‘Amo ito nga it' uding kay tungod hit' kahadlok hit' leon, kada kahuhuman pag-uuro, ira gintatak-opan hin maupay it' ira tai.

kadáan: tigtulidong (modifier). *old; obsolete; ancient.* ‘Ibabaligya ko ini, o sino man balyoa hin bugas, mga de kantidad, puro mga kadaan pa.

kadagátan: tigngarana (noun). *ocean; oceans; deep sea; deep seas; seas.* ‘Nagpapasibo ha kadagátan makuri gud hidakpan inin balod.

kadagmítan: tigtulidong (modifier). *rush; emergency; urgent; urgency.* ‘Pag-andam hin kadagmitan tulo ka takos nga harina nga pino, pagmasa, ngan paghimo hin tinapay.

kadakô/kadáko: tigngaran (noun). 1 *bigness; size; dimension; capacity* 2 *big; huge; large; vast.* 1 ‘Waray ako pumalit han imo sapotos kay diri ako maaram han kadakô han imo tiil/siki. 2 ‘Basta kay pwerte hin kadáko hin barko!

kadam-an (kadamúan): tigtulidong (modifier). *majority; many; multitude.* Bisan kadam-an nga mga oyantes , ako magkakanta han mga okasyones.

kadamô/kadámò: tigtulidong (modifier). 1 *quantity; amount* 2 *much; how much.* 1 ‘An resulta hini nga pag-aram (*research*) madepende han kadamô han nakuha nga data. 2 ‘Tungod han kadámò han napadara hin entry, napuno dayon an ira surudlan.

kadí (kad’na): tigpanhitabo (verb). (*imperative*) *come here; come closer.* ‘Kabugtoan, kadí anay, pamati madaliay.

kádto: tigpanhitabo (verb). *go there.* ‘Kadto kamo, kamo iton bantay hiton barko.

kag: tigsumpay (linker). *and; plus; addition (used in counting only).* ‘An usa nga linya aada ha napulo-kag-unom (16) ngadto ha napulo-kag-walo (18) ka silaba.

kagab-íhon: tigngaran (noun). *night; time of darkness.* ‘Kay mga katutnga na ada adto hin kagab-íhon.

kagamhanan (kapoderoso): tigtulidong (modifier). *powerful.* ‘Duro kagamhanan han leon ha kagurangan.

kag-anák: tigngaran (noun). *parent; parents.* Ta, diri makaarawod han ira kag-anak.

kagutom: tigngaran (noun), tigtulidong (modifier). *hunger; famine*. 1 ‘Ngan may ada kagutom ha tuna, labot han syahan nga kagutom ha mga adlaw ni Abraham. 2 ‘Kagutom paghinulat, mauli na la ako.

kahímtang: tigngaran (noun). *situation; state; being; condition*. ‘Ini nga kahímtang may dako nga epekto ha kalidad han nagkakagawas ngan han binabasa nga Literatura ha Winaray.

káhoy: tigngaran (noun). *wood; log; timber; tree*. ‘Siring niya, “Dinhi na la ako huhuron hini nga káhoy.”

kahumán (katima): tigtulidong (modifier). *after; aftermath; completion; termination*. ‘Kahuman uuro hiton uding, ira ito gintataktan.

kairó: tigtulidong (modifier). *in a pitiful condition; what a pity!* ‘Kay kita ngahaw an kairo han aton mga binuhatan.

kakaónon: tigpanhitabo (verb). *will eat*. ‘Siring na la an leon, “Ikaw nga uding ka, hadakpan ko ngani ikaw, kakaónon ko gud ikaw.”

kakúlba: tigngaran (noun), tigtulidong (modifier). *1 dread; fear 2 fearsome; frightening*. 1 ‘Naputok an kakulba ha dughan an kamingaw asay gud dako. 2 ‘Kakulba hito nga trabaho niyo.

kalág: tigngaran (noun). *soul*. ‘An budo ayaw pagdad-a, an bahaw ngan luwag, layas kun malayas ka, diri matangis it’ ak’ kalag.

kalalákin-an: tigngaran (noun). *males*. ‘Puros kalalakin-an an mga anak ni Mimay.

kaláyo/kalayó: tigngaran (noun), tigpanhitabo (verb). *1 fire 2 to catch fire*. 1 ‘Diri maupay nga pagmulayan hin bata an kaláyo. 2 ‘Iya ginyabohan hin tubig an nagkakaladkad nga mantika, hala gad daw kay nagkalayó!

kalibútan: tigngaran (noun). *1 world; earth 2 consciousness; awareness*. 1 ‘Kay an tawo nga hubya waray ikduha nga higayon ha bawbaw hinin kalibútan. 2 ‘An mayor waray kalibútan nga iya ito anak ug an anak waray kalibútan nga iya ito tatay, kay waray man ini hira maghikiriglala.

kalípay: tigngaran (noun). *joy; happiness*. ‘Sanglit an katawhan duro an kalípay.

kalipáyan : tigngaran (noun). *1 joy; happiness 2 an ornamental plant (Palaquium ahernianum)*. 1 ‘Hahani an hingpit nga ak kalipáyan; aanhi hira Nanay pati kabugtoan. 2 ‘Upod ha harô an dahon han Kalipayan.

kalsáda (karsada/kalye): tigngaran (noun). *pavement; street; road*. ‘Ha giri han pader, ha giak han konkreto nga kalsáda may ko nasaygan.

kalugaríngon: tigngaran (noun). *self; ownership, one's own personality, the right of possession*. ‘Waray ako pagpasipara han akon kalugaríngon nga pamurubuot.

kalúoy: tigngaran (noun). *mercy*. ‘Ha kalúoy han Ginuo ha iya ngan hiya ginkuha nira, ngan ibinutang hiya ha gawas han bungto.

kamatuóran: tigngaran (noun). *truth; reality*. ‘Sugad hini an iya pamati han kontra gusto niya pakahibaro han kamatuuran han iya pagkatawo.

kamí: personal nga tigsaliwan, damo (personal pronoun/plural). *we (exclusive)*. ‘Desisais kamí nga magburugto; umukoy kami didto ha Santa Rosa.

kamíngaw: tigngaran (noun), tigtulidong (modifier). *loneliness; silence; stillness; nostalgia*. ‘Naputok an kakulba ha dughan an kamíngaw asay gud dako.

kamó: personal nga tigsaliwan /damo (personal pronoun/plural). *you (exclusive)*. ‘Kamó nga mga tawo dinhi ha kalibotan, ha tuna, it' iyo pagkaon, tutulo ka beses kada usa ka adlaw.

kamót: tigngaran (noun). *hand*. ‘An kan Francisco Aurillo siday nga ginngaranan *Panakayan* hiunong ini han kakurian nga inaagian han manarakay nga aada ha kamót han singabot nga drayber ngan kondoktor.

kan: personal nga tigpananglit (personal determiner). *prename marker; belongs to (use to refer to a person); of; to; for*. ‘Han pagdad-a han mga tikasan kan Layong Uray, kumaruyag an dato ha iya matungod han iya kamahusay.

kanán: kasahiran nga tigpananglit (common/non-personal determiner). *prename marker; belongs to (non-person)*. Ayaw la Padre kahadlok kay ini kanán Diyos mga hatag.

kanáy (kunay)/kánay: pagpakiana nga tigsaliwan (interrogative pronoun), tigpanhitabo (verb). 1 *whose* 2 *scatter; break up; disassemble*. ‘Kan kanáy ta isasayop ini nga paglimot? 2 ‘Tatapuon kita hin mga kadaragan-an nga an mga tinai nagkakánay.

kanda (kara): personal nga tigpananglit (personal determiner). *prename marker; belonging to (use to refer to a person or persons [plural]), owned by; for; to*. ‘Kagutom, pero, didto kanda mayor damo hin pagkaon.

kandidáto: tigngaran (noun). *candidate*. ‘Kandidáto hiya ka Sangguniang Bayan.

kánding: tigngaran (noun). *goat*. ‘Nanganak hin duha an amon kanding.

kanína (kangina): tigtulidong (modifier). *a while ago; a few minutes ago; before; prior*. ‘Linalantaw han usa nga Waraynon nga waray niya hul-os nga gahum ha iya kinabuhi, siring ko pa man kanina.

kánta: tigngaran (noun). *song*. ‘Kay ano naghihimo hin kanta an usa nga musikero?

káon: tigpanhitabo (verb). *eat*. ‘Katapos, hala, káon ini nga amó didto ha igbaw han saging.

kapatágan: tigngaran (noun). *field; plane*. ‘Ngan waray pa tanom ha kapatagan.

kap-atán: regular nga ihap (regular numeral). *forty*. ‘Kapatan an iya kabakahan.

kapitán: tigngaran (noun). *1 head of a barangay 2 captain; master of a vessel*. ‘Hala, kay waray man ito pakakita an kapitan han babayi, an babayi lugod gintikas.

karabáw: tigngaran (noun). *carabao*. ‘Ini nga istorya, tungod liwat ini han karabaw.

karán-on (karaonón): tigngaran (noun). *food*. ‘Ano an karán-on dida? Magutom man.

karása: tigtulidong (modifier). *tasty; savory; delicious; sweet; pleasurable*. ‘Pag-abot nira, dayon hira nga pinapangaon hin tinula nga manok nga duro an karása.

karnéro: tigngaran (noun). *sheep*. ‘Marasa nga kaldereta iton karne hiton karnéro.

karuháan: regular nga ihap (regular numeral). *twenty*. ‘Narumpag ini nga ira pagtipa dara han higayon, impluwensya ngan panginahanglan han nasud basi makalanat han karuháan nga siglo.

karúyag: tigpanhitabo (verb). *covet; like; enjoy; want*. ‘Bawion ta an istorya, ito nga tatay naanod ha usa nga bungto, didto hiya pagpatigayon pagpakabuhì, damo an kababayin-an nga karúyag makig-asawa ha iya.

kasákit/kasakít (kasuol): tigngaran (noun), tigtulidong (modifier). *1 grief; sorrow; pain 2 painful; sorrowful*. 1 ‘Dida hito aton nakita an kasákit han iya kalag, han iya panginyupo ha aton, ngan waray kita pamati. 2 ‘Kasakít ha tuhod pagsinakasaka hini nga hagdan.

kasangkáyan: tigngaran (noun). *friends*. ‘Dumaraon an mga kasangkáyan niya ngan nagdugang hin pondo para han senimana ngan kinadabulan nga premyo hini nga paisan-isan.

kasína (kalangot/kaaringit): tigngaran (noun), tigpanhitabo (verb). *anger; angry; hate; hated*. ‘Ayaw kasína kun may magpakiana ha imo niyan, ha?

kasinahón (kaarington): tigngaran (noun). *grudge; ire; anger; detestation; exasperation; abrasion*. ‘Kasinahón man hini nga amo, kay waray hiya pakakadaop kay halarom an tubig.

kasíng: tigngaran (noun). *top, a spinning toy*. ‘Sumiring hi Sandangaw, “ Tatay, Nanay, ini nga ak' ginsaog nga lawaan, himoa ini niyo nga kasíng.

kasingkasíng: tigngaran (noun). *heart*. ‘Nailiw na an kasingkasíng ko.

káso/kasô: tigngaran (noun). *1 case; in case; matter 2 beach crab*. 1 ‘Nagpipinamati hiya han kondisyon nga kun káso magsala, papaulion ini nga kabataan. 2 ‘ Didto pagtago ini nga halas han buho han kasô.

kasubô (kabido): tigngaran (noun). *grief; sadness*. ‘Asya siguro mayda kasubô ha akon hunahuna.

kataliwan (taliwan/kahuman/katima): tigtulidong (modifier). *afterwards; immediately after; later on*. ‘Mahibabatian ini mga alas syete kataliwan han mga sumat ha aga.

katamsihan: tigngaran (noun). *birds*. ‘Bunyog panguli an katamsihan, nahadlok bangin magab-ihan.

katapós (kahuman/katima): tigtulidong (modifier). *afterwards; later; later on*. ‘Ito ngani nga dako hin duro it' aton pagtagad hit' aton mangulo, katapós gutiay la it' iya ginmamangnoan.

kataposán: tigngaran (noun). *end; termination; conclusion; death*. ‘Iginkab-it pa gud niya an kataposán didto han raysang kung diin niya ginsablay an iya manog-banog.

katawhan: tigngaran (noun). *people; humanity*. ‘Suok ha katawhan an Operation Bulig.

katíma (kahuman): tigtulidong (modifier). *afterwards; later; later on*. ‘Ada katima hadto, asya adto nga бага natalwas na it' nga nahinglaw.

katikangán: tigpanhitabo (verb). *beginning; start*. ‘Ha katikangan masiring it' mga tawo nga nasunog ini nga ulat nga aadi ha ak' wala nga paa.

katlóan: regular nga ihap (regular numeral). *thirty*. ‘Nabuhi hiya hin usa ka gatos katloan ka tuig, ngan nag-anak hin lalaki nga pareho ha iya ngan ha iya pamayhon.

katulinan: tigngaran (noun). *kindred; kinsfolk; relative; family ties*. ‘Ngan ha butnga han imo katulinan ngan han iya katulinan hira an magtutultog han imo ulo ngan hi ikaw magtutultog han ira tikod.

katungdánan: tigngaran (noun). *position; rank; social status; a post of employment.* ‘An babayi anak hin hadi, an lalaki anak hin may kwarta pero waray katungdanan ha gobyerno.

katúngod: tigngaran (noun). *right.* ‘Katungod han kada bata nga makagmulay.

katutngà: tigngaran (noun). *midnight.* ‘Morena an panit niya pero klaro an iya pagkamaanyag kay mas maitom pa han katutnga han kagab-ihon an iya halaba nga buhok nga abot ha iya hawak.

kaúnman: regular nga ihap (regular numeral). *sixty.* ‘Aada ha kaunman an iya edad.

kaúpay: tigtulidong (modifier). *well done; good; thing well done; how nice!; how good!.* ‘An kaúpay hini nga siday nagtitikang han kalidad han emosyon han tono.

kaupáyan: tigngaran (noun). *welfare.* ‘Kun diri man, ini kay para han pagkaurosa ngan kaupáyan han nga tanan.

kaúpod: tigngaran (noun). *companion; mate; partner; cohort; friend.* ‘Kaupod ko permi pag-uuli iton akon patod.

kauróg (kaurogan/karak-an): tigtulidong (modifier). *majority; many; most; mostly.* ‘An tema han mga siday kaurog bahin han mga hitabo ha kinaadlaw.

kawáyan: tigngaran (noun). *bamboo.* ‘Ako magtatanom lawiswis kawayan.

kay : tigsumpay (linker). *because; for a reason; than.* ‘Ngan waray kabarak-an kay kada adlaw ngadi man ha akon an pag-uuli.

kay ano (kay nano): pagpakiana nga tigsaliwan (interrogative pronoun). *why.* ‘Dida hira panhaw-as may akasya, ambot kun kay ano?

kaya (akos): tigtulidong (modifier). *ability to accomplish; possible; capable.* ‘Kaya ko ini alsahon nga usa ka sako nga bugas.

kerída (kabit): tigngaran (noun). *querida; mistress.* ‘Pati an kabayo nakatangis tungod han iya bugto nga ginlamba han kerida han iya tatay.

kilála (kilalá/bantog/bantogan): tigtulidong (modifier). *known; well-known; famous; notorious.* ‘Humagos an panahon, nagin kilala hiya nga newscaster.

kinaádmán: tigngaran (noun). *wisdom; science.* ‘May kalabotan ini han yayaknon nga may kaanyag, kamabihagon ug kinaadman.

kinabúhì: tigngaran (noun). *life.* ‘An mga sumat ha radyo mahibabatian an mga kagulang ha kinabúhì ni Polano ug Polana, mga uropod, sangkay, kontra ug kaaway ha politika.

kinádto: tigpanhitabo (verb). *went there*. ‘Napausa an hadi kun kay ano nga ini nga rasyon nagdodoble man, di kinadto.

kinahánglan: tigpanhitabo (verb), tigtulidong (modifier). *must, ought, should; needed; necessary; essential*. ‘Kapitan, kombidado ko ikaw han Lunes, kinahánglan umatinder ka.

kinahanglánon: tigngaran (noun), tigtulidong (modifier). *needed; necessary; vital; important*. ‘Bisan di mo kami kinahanglánon dara nga maaram kami nga nagsusulwak ka hin kusog, aadi kami kay kami it’ nanginginahanglan ha imo.

kinilála: tigpanhitabo (verb). *recognized; known; identified*. ‘Lugod, kinilála han mga Waraynon an panginahanglan han tawo han relihiyon.

Kinítà (ginkulwan/nakulwan/nahikulwan): tigpanhitabo (verb). *was seen*. ‘Kinítà ko ini ngan kalit la nga may binalik ha akon hunahuna kay magkapareho an hitsura han munyeka hadto’n amon anay kasapit hin balay nga hi Anna.

kinuhá/ kinuhâ: tigngaran (verb). 1 *took; taken; fetched* 2 *harvested fruits*.
1 ‘Kaubos hito nga pananom ni Tatay, pira nga bugto ko an kinuhá. 2 ‘Nangaon kami han iya kinuhâ nga silot.

kitá/kità/kitâ (imod/kulaw): personal nga tigsaliwan, damo (personal pronoun/ plural), tigngaran (noun), tigpanhitabo (verb). 1 *us; we (including you)* 2 *profit* 3 *see; watch*. 1 ‘Kinahanglan makakuha kitá hin tambalan kay ini darahog ini. 2 ‘Maluya an kità yana han mga parupangisda kay madlos. 3 ‘Didto kami kanda Nay Linda pagkitâ hin TV.

kitáa (imda/imura/kulawi): tigpanhitabo (verb). *(asking someone) to see; examine; look at; fix eyes on; scrutinize*. ‘Ginpiruwisyo ako hito nga duduha nga gwardya, kitáa la iton pamisti.

kláse: tigngaran (noun). *class; category; rank; kind; variety*. ‘Yana, an ngaran nga siday ginagamit na para pagtudlok han tanan nga kláse ngan porma hin pagsiday— tradisyonal man o, moderno an istilo.

ko: personal nga tigsaliwan, uusa (personal pronoun singular). *I; me; mine; my*. ‘Kakaonon ko ini yana.

komo: tigsumpay (linker). *as; like*. ‘Nanguna hira nga magtiayon nga nagserbi komo konsehal han syudad han Tacloban.

kóntra: tigngaran (noun). *against; counter; opposite; enemy*. ‘Ha mga sumat ha radyo mahibabatian an mga kagulalang ha kinabuhi ni Polano og Polana, mga uropod, sangkay, kóntra ug kaaway ha politika.

kuán: tigngaran (noun). *something, anything, somebody (word used by a person when he/she can't remember or can't immediately verbalize what he/she wants to say).*

‘Kuan kuno ini, darahog.

kuháa: verb. *(asking someone) to get (something).* ‘Kuháa iton imo mga uyagan dida ha sala.

kuháon: tigpanhitabo (verb). *take/took something; get/got something.* ‘Pagduong han barko kuhaon niya an kwentas, nga laong, ibabaligya ko ini, o sino man balyoa hin bugas, mga de kantidad, puro mga kadaan pa.

kukuháon: tigpanhitabo (verb). *will get; will pick; will harvest; will take; will reap; will take something by the hand; will fetch.* ‘Kahuman nimo pagbutang han kwarta, imo na kukuháon ito nga grapa kun pira an kapital.

kúlang: tigtulidong (modifier). *lacking; deficient; incomplete; short.* ‘Pero ini nga siday kulang han sinisiring nga *climactic build up*—usa han mga kinaiya han siday ha radyo.

kulóp: tigngaran (noun). *afternoon.* ‘Sugad hiton, kay hira nagkakalakat kun kulóp na.

kultúra: tigngaran (noun). *culture; way of life.* ‘Hira in’ may hilarom ngan tinuod nga pagmayuyo han Waray, ira pa ngani ginpapasigarbo an kultúra hini.

kumádto: tigpanhitabo (verb). *go/went there.* ‘May plano hira kumádto ha Manila para mangita hin trabaho.

kumánhi (kinanhi): tigpanhitabo (verb). *come/came here; come/came here where we are.* ‘Kumanhi an taga-munisipyo nagbibiling ha imo.

kumáon: tigpanhitabo (verb). *eat/ate.* ‘Kun naruruyag ka kumaon hin silot, didto la kan tatay pakigsabot.

kumitâ (makaimod/mangulaw): tigpanhitabo (verb). *see/saw; look/looked; watch/watched; observe/observed.* ‘An ira nauusahan— ini nga lagas maupay kumitâ kun gab-i.

kumúha (kinuha): tigpanhitabo (verb). *take/took something in the hand.* ‘Kumuha hin kahoy hi Isbot basi idukdok han bayabas.

kun: tigsumpay (linker). *if; when.* ‘Buwas, kakadtuon ko it' hiya ha ira balay kun ano it' resulta niya.

kundì: tigsumpay (linker). *but; however; yet; nevertheless; notwithstanding; otherwise.* ‘Diri niya karuyag paglatubon an drayber kundì karuyag la ni Aurillo ipakita in’ usa nga kahintang ha aton sosyudad.

kunó: kapinit ika-5 nga klase (clitic particle class 5). *was said by someone; according to; as told by.* ‘Sige, ikaw na la daw anay kunó.

kuntà: tigtulidong (modifier). *it should have been; it should be; as if.* ‘Mas maupay kuntà gamiton han mga bata an ira oras pagmulay/pag-uyas o, pagbasa.

kusóg: tigngaran (noun), tigtulidong (modifier). *strength; effort.* ‘Iya ito gin-ininaw, han бага tikaduok na, nawarayan hiya kusóg.

kwárta: tigngaran (noun). *money; wealth.* ‘Hadto nga panahon may mag-asawa, an lalaki Mayor, an babayi mahusay ngan may kwarta.

LI

la: kapinit ika-5 nga klase (clitic particle class 5). *just; only; alone, no more.* ‘Ginhangyo ni Layong Uray nga mainom la hiya ha tubig han iya gintikangan ha Balangiga.

labáw: tigtulidong (modifier). *chief; superior; above all else; above anything else.* ‘An buhi nga tradisyon hin Literatura may: aktibo nga tradisyon hin pagsurat, mga batan-on nga presente nga nagsusurat ug nag-eeksperimento hin mga porma, publikasyon nga aktibo, intelektwal ngan kritikal nga pagtirutimbang han balor han daan ug bag-o nga mga sinurat, ngan labáw han nga tanan, mag-aram ug napaid nga mambarasa.

labí: tigtulidong (modifier). *including; more than; much better.* ‘Diri gud sabot ha publiko ini nga mga publikasyon labi na dinhi ha Leyte ngan Samar.

lábot /labòt: tigngaran (noun), tigpanhitabo (verb). 1 *involvement; concern; business; care about* 2 *besides; also (as in lábot la)* 3 *touch things by others without permissions.* 1 ‘Waray naliwat lábot an taga-iba nga tribo. 2 ‘Lábot la hito, waray na panguli nganhi an tag-iya hito nga balay. 3 ‘Ayaw pag-labòt hiton gamit nga diri imo.

ladáwan: tigngaran (noun). *portrait; picture; effigy; image.* ‘Amo ini an ginbasehan han pagpintura hin mag-upay nga ladáwan.

lagás (arog): tigtulidong (modifier). *old.* ‘Hini nga panahon lagas na hi Sumigin.

laín (lain-lain): tigtulidong (modifier). *different.* ‘Mga nagtatraysikol ha kada pamasada lain-lain nga tawo ginsisirbihan nira.

lákát (lákaw)/lakát (lakáw): tigngaran (noun), tigpanhitabo (verb). 1 *errand; mission* 2 *to walk; to go; to leave*. 1 Ayaw kami pagsinamoka kay nakakaulang ka hinin amon lákát. 2 ‘Waray pa pagpapawa, biyahe, waray umundang, lakát la.

laláki/ lalakí: tigngaran (noun), tigtulidong (modifier). 1 *boy; male person* 2 *male animal*. 1 ‘Pero waray makaglingaya, nabuot la an laláki. 2 ‘Nakabuhi an lalakí nga baboy ha tangkal kay namamarot.

lángit: tigngaran (noun). *heaven*. ‘Waray kaiha, bwelta liwat an karabaw ngadto ha langit.

langyaw: tigngaran (noun), tigtulidong (modifier). *foreign; foreign nationals*. ‘Gintutugot han mga langyaw nga kapitalista ha mina nga kawaton an aton karikuhan tubtob ha waray wantas nga pagruba han aton kalibungan.

láwas: tigngaran (noun). *body*. ‘Ngan bisan ngani pati it’ imo lawas, karabaw, ipakaon gihap’ ha ira, kay para hira makakaon hin tulo ka beses kada usa ka adlaw.

lawód: tigngaran (noun). *deep sea; ocean; water*. ‘Waray na balod inin lawód ko; hain na an mga haplas mo?

liyón (leon): tigngaran (noun). *lion*. An koneho nagmiminakaluoy ha liyon nga, “Ayaw gad, liyon, ayaw gad ako pagkaona.”

libró: tigngaran (noun). *book*. ‘Damo an sugad hini nga libro an naghihisgot hin pamatasan.

líder (pinuno): tigngaran (noun). *leader; head*. ‘Angay gud nga magserbi hin tuptop an usa nga líder.

ligid /ligíd: tigngaran (noun), tigpantihatabo (verb). 1 *margin; edge; border; rim* 2 *to pass along the edges or sides*. 1 ‘May balay dida ligid han kalsada. 2 ‘Nagligíd hira ha baybayon kay waray man nira sakayan pagtabok.

limà: regular nga ihap (regular numeral). *five*. ‘Ginpinarte-parte ini para ha lima ka panimalay.

linákat (naglakaw/linarga/ginikan): tigpanhitabo (verb). *left; walked away*. ‘Kinabuwasan, sayo pa hi Man’ Jess linakat.

línya: tigngaran (noun). 1 *line* 2 *verse* 3 *route*. 1 Pagdrowing hin usa nga línya. 2 ‘Han magtikang pagkaabot an mga kontribusyon, diri la tag-usa, duha o, tulo ka mga linya an ira iginpapadara—bug-os gud nga siday. 3 ‘Gindakop an ira sinasakyan nga jeep kay waray ha línya.

literatúra: tigngaran (noun). *literature*. ‘Tikang dida han syahan nga mahibatian an siday ha kahanginan dida han dekada 70, an nasabi nga taramdan asya an nag-alagya han literatura han rehiyon.

líwat: kapinit ika-7 nga klase (clitic particle class 7). *also; again*. ‘Ini, tungod liwat ini han karabaw.

lola (mamay): tigngaran (noun). *grandmother*. ‘Oo, sige,” amo an malipayon nga baton han lola.

lolo (baba): tigngaran (noun). *grandfather*. ‘Nakalakat na an iya lolo ngan tiyo ngadto ha trabaho.

lubí: tigngaran (noun). *coconut*. ‘Lubi lingkuranay ayaw gad pagsak-i, kay hibuboayay.

lubngánan: tigngaran (noun). *tomb; sepulchral; grave*. ‘Akon pamimilngon an iya lubngánan ngan ipapaayad ko ini.

lugár: tigngaran (noun). *place; locality; space*. ‘Dayon ginpamiling han mga tikasan an mga kababayin-an para na unta dad-on ha ira lugar.

lugód: kapinit ika-8 nga klase (clitic particle class 8). *instead; might as well; best thing to do; best thing would be*. ‘Waray man ito balyoa nga kwentas, an babayi lugód gintikas.

luhà: tigngaran (noun). *tears*. ‘Kita sa mata ko an puraw nga luhà, tigaman nga ikaw akon pinalangga.

lungíb (yungib): tigngaran (noun). *cave*. ‘An amon atubangan may ada lungib.

lupád: tigpanhitabo (verb). *fly*. ‘Lupád dayon ngadto an tamsi katima pakadagit.

lúsad: tigpanhitabo (verb). *to alight; to climb down; to come downstairs; descend; dismount; to go down*. ‘Hala, kuno, karabaw, lúsad ngadto ha tuna.

luyó: tigngaran (noun), tigtulidong (modifier). *at the back; the other side; the reverse; backdrop; background*. ‘Diri igkakalirong nga an siday—ha luyó han mga suson—usa nga pagpamatuod nga madasig ngan nagpapadayon an literatura han Sinirangan Visayas.

Mm

maábot /maabót: tigngaran (verb). 1 *will arrive; will reach; will produce; will attain; will meet; will happen; will touch* 2 *to arrive; to reach; to produce; to attain; to meet; to happen; to touch*. 1 ‘Dara han bagyo, diri ada maábot hin napulo ka bakid an

magagani yana nga katbari. 2 ‘Ha pagkamatuod, nagpapakita ini han nahihimo han pagsiday ngan han kapas han pinulongan nga Winaray o, ano pa man nga linggwahe para maabót an sugad.

maányag (mabaysay): tigtulidong (modifier). *beautiful*. ‘Ha bawbaw han Kanhuraw namumutang an City Hall kun diin liwat tinatamdan an maanyag nga dagat han Kankabatok.

maáram: tigtulidong (modifier). *in the know; knowledgeable*. ‘Ito’n akon tatay, maaram it’ hiya manambal.

mabálik: tigngaran (verb). 1 *will come back; will return* 2 *to come back; to return*. ‘Pag- abot ngadto tabok, ibutang an bata, mabalik na unta para han usa, hala gad daw kay dinmaralwa!

mabúhi: tigngaran (verb). *will live; to live*. ‘Waray mabuhi an iya tanom nga tanglad kay binabaribihan bisan udto.

madaliáy: tigtulidong (modifier). *quick; quickly; brief; briefly; short*. ‘Kabugtoan kadi anay, pamati madaliay.

mag-asáwa: tigngaran (noun). *couple; husband and wife*. ‘Ngan dida, may'da mag-asawa ha Olot.

magawás: tigngaran (verb). *will come out*. ‘Ngan ito nga nasod ira pag-aalagdon, akon paghuhukman ngan kataliwan hira magawas upod an dako nga kamanggaran.

magbarántay: tigngaran (noun). *guardian*. ‘Pangangadi basi di ka bubulagan hito’n imo anghel nga magbarantay.

magdadará /magdadára: tigpanhitabo (verb), tigngaran (noun). 1 *will bring; will be bringing* 2 *carrier; bearer; porter*. ‘Pagtul-a iton dama, an una makahubas amo an magdadará han premyo. 2 ‘Kinuha hira han enhenyiro basi himoon nga magdadára han mga higamit.

magdará: tigpanhitabo (verb). *handling; treatment; management*. ‘Amay nga mga responsable, maaram magdará hin pamilya.

maghahátag: tigpanhitabo (verb). *will give; will provide*. ‘Ako an maghahátag han angay nga rason hadto'n mga tawo nga kulang han balor.

magigin (magin/nagin): tigpanhitabo (verb). *will become something/somebody; would be*. ‘Maupay an akon kalingkod han sumatan ako nga ako an magigin emcee han programa.

magráot: tigngaran (noun). *persons with ugly character*. ‘An magráot ug magtalumpigos— mga kaaway niya.

magsiríday (paragluwa): tigngaran (noun). *poet(s)*. ‘Masisiring ta nga an mga magsiríday han DYVL, labi na an mga batan-on, waray pa ngani ada makabasa kan Lucente, Makabenta, o Rebadulla.

magsusúrat(paragsurat) /magsusurát: tigngaran (noun), tigpanhitabo (verb). 1 *writer(s)* 2 *will write; to write (something)*. 1 ‘Dara kay diri ginagamit ha pag-aram, an katahom han Winaray nga pinulongan hinngalimtan ngan an tradisyonal nga mga magsusúrat hinkalimtan ha kawad-an. 2 ‘San-o ka magsusurát han imo nobela?

mag-úpay: tigngaran (noun), tigtulidong (modifier). *things done well or, beautifully*. ‘An iba, mag-úpay gud adto an ira mga lúwa.

maguráng: tigngaran (noun), tigtulidong (modifier). *eldest*. ‘Han pagdako na ni Layong Uray, nadidto na hiya upod ha iba nga mga maguráng nga kababayin-an.

magyakán (magbagaw/maglata/sabid): tigpanhitabo (verb), tigtulidong (modifier). 1 *will speak; would speak* 2 *talkative persons*. 1 ‘Kanina nakada hi Mayor waray ka lugod magyakán ha iya han imo tuyo. 2 Ayaw pakigtinarutampo hiton magyakán nga mga tawo.

mahágkot (mataghom/mapinit): tigtulidong (modifier). *cold; chilly; icy*. ‘Pag-abot niya han ika-lima nga balay san-o han ira, umabat hiya han mahagkot nga hangin.

mahál: tigtulidong (modifier). *expensive; costly; dear; excellent; illustrious*. ‘Ginsugo ako han aton бага mahál nga mayor.

mahátag: tigpanhitabo (verb). *will give; to give*. ‘Mahátag hiya hin pagtahod han imo mga karuyag buot-sidngon.

mahatungód (mahitungód/ mahiunong): tigsumpay (linker). *about; because of*. ‘Ini amo an maglilipay ha aton mahatungód han aton buhat.

mahihímò: tigpanhitabo (verb). *will be done; can be done*. ‘Oo, Itay, waray kita mahihímò dinhi, panguli kita.

mahílig (hiara): tigtulidong (modifier). *fond of*. ‘Manggud, damo han mga tradisyonal nga magsusurat an mahílig magsermon o, magbinusa.

mahímò: tigpanhitabo (verb). 1 *do; thing to do; be made possible*. ‘Waray man hira mahímò kay an hadì gud ini nga nagmamandar, sugot nga igsusugba hira.

mahínay: tigtulidong (modifier). *slow*. ‘Lagas nga babayi nga kun mangiwa mahinay, ha usa nga traysikol hiya sumakay.

mahúgaw (marigsok): tigtulidong (modifier). *dirty; filthy; nasty; untidy; unsanitary; unkempt*. ‘An pansit nga mahúgaw ayon han dila, langag-langag, mga but-ol naton din’ ha Tacloban.

mahúsay: tigtulidong (modifier). *beautiful; pretty*. ‘Hadto nga panahon may mag-asawa, an lalaki Mayor, an babayi mahúsay ngan may kwarta.

maíha: tigtulidong (modifier). *time-consuming; takes a long time*. ‘Kun nangungumusta liwat ako hiton akon kasangkayan nga maíha na waray igkikirita, nabaton gihapon hira hin “amo la gihapon.”

maísog (mapintas): tigtulidong (modifier). *fierce; brave; courageous; gallant*. ‘Ta’k tatay maísog nga naatubang hit’ nga tanan nga nakakalisang.

makaagí: tigpanhitabo (verb). *will find (something); will be able to find (something)*. ‘Didto hiya bukid makaagí hin prutas, makakakaon.

makabatí: tigpanhitabo (verb). *will hear; can hear*. ‘Kun makabatí han mga iruistorya han kadagkoan, sulod ha usa nga talinga gawas ha luyo an nababatian.

mákadto: tigpanhitabo (verb). *will go somewhere*. ‘Mákadto kami niyan kanda Apoy Emang.

makagaráhom (makagagáhom): tigngaran (noun). *Almighty; All powerful; God*. ‘Maaram gud hira nga kaugop nira an kamatuoran, relihiyon o, an Makagaráhom.

makahímò: tigpanhitabo (verb). *able to make; able to fabricate; able to produce; able to find ways/means*. ‘Makahímò ka na ba pagbasa han abakadahan?

makakahímò: tigpanhitabo (verb). *will be able to do something; will be able to make something; will be able to fabricate something*. ‘Ha tagsa nga kahoy ug tanaman makakahímò ka pagkaon hin waray makauulang.

makakáon: tigpanhitabo (verb). *be able to eat*. ‘Ngan bisan ngani pati it’ imo lawas, karabaw, ipakaon gihap’ ha ira, kay para hira makakáon hin tulo ka beses kada usa ka adlaw.

makakitâ (makaimod/makakulaw): tigpanhitabo (verb). *will see; be able to see*. ‘Lingi gad, bisan la ako makakitâ hito’n imo kahimo, kontento na ako.

makánhi: tigpanhitabo (verb). *will come; be able to come*. ‘Diri ba an pulong nga “pag-ukoy” nagpapasabot nga ugsa an usa nga tawo makánhi ha kalibutan—diri hiya naukoy, naglalakaton hiya.

makáon: tigpanhitabo (verb), tigtulidong (modifier). 1 *will eat* 2 *glutton; voracious; greedy*. ‘Panguha hin bayabas, makáon ako.

makikíta (maiimod/makukulwan/mahikukulwan): tigpanhitabo (verb). *seen; will be seen; can be seen*. ‘Ha ira mga obra, waray makikíta nga impluwensya tikang ha iba nga tradisyon hin pagsurat.

makikit-an (maiimdan): tigpanhitabo (verb). *will be seen*. ‘Kahuman han bagyo, maagahon na, makikit-an nga inin tubig ha dagat nagsugat ngan han tubig ha huron.

makíta (maimod): tigpanhitabo (verb). 1 *will see; be able to see* 2 *will sell; will make profit*. 1 ‘Hindaw, makíta ako hit’ iya hubag. 2 ‘Ambot kun makíta ini nga amon negosyo.

makúha: tigpanhitabo (verb). *to get (something or somebody); will get (something or somebody)*. ‘Makúha kita hin tambalan kay ini darahog ini.

makúri: tigtulidong (modifier). *difficult*. ‘Kay makúri man gud an ira kabutang, nagsiring an itay, “Panguli kita.”

makusóg: tigtulidong (modifier). *strong; forceful; mighty; intense*. ‘Sinangpit hiya han makusog nga uran ngan hangin.

malipáyon: tigtulidong (modifier). *joyful; blissful; cheerful; delightful; happy; joyous*. ‘Malipayon hiya han hatag ha iya nga bukad.

malúsad: tigpanhitabo (verb). *will descend; will climb down; will alight; will come downstairs; will dismount; will go down from a hill/ mountain; will step down*. Kay malúsad na man ini nga Amoay.

mamíngaw (kamingaw): tigtulidong (modifier). *quiet; silent; lonely; noiseless*. ‘Pagkabuwas, mamíngaw na an panimalay han pagbuhat niya.s

man (ma’): kapinit ika-3 nga klase (clitic particle class 3). *too; also*. ‘Kun ano man an ira nakakawat, iginbabahin nira ha ira dato.

mana: tingngaran (noun). *older sister; older female cousin; polite address to an older female*. ‘Mana, panguli na kita kay bangin nagbibiling na hira tatay ha aton.

mananáp: tingngaran (noun). *animal; creature*. ‘Ngan an Dyos naghimo han gidadagkoi nga mga mananáp ha dagat ngan han nga tanan nga buhi nga mananáp nga nagkikiwa.

mánggad (manggod): tingngaran (noun), tigkalas (expression). 1 *fortune; wealth; treasure* 2 *to hope despite hopelessness* 3 *variation of man gud (manggod)*. 1 ‘Diri

ako naghihingyap hin bisan ano nga manggad, kundi an imo gugma. 2 ‘Pakadto gad la, manggad la maluoy ha imo. 3 ‘Kakusog ngan kaisog manggad han kasingkasing.

mánghod: tigngaran (noun). *younger brother or sister*. ‘Babayi an akon manghod.

mano/ máno-mano: tigngaran (noun). 1 *older brother; older male cousin; polite address to an older man* 2 *hand*. 1 ‘Hi mano Palabio mahal magbaligya. 2 ‘Mano-mano an amon paghimo hito nga tulay.

manog-banog (banog-banog): tigngaran (noun). *kite*. ‘Paggawas nira ha *mall*, may mga naglalaray hin iba-iba nga klase hin manog-banog ha daplin han karsada.

manok: tigngaran (noun). *chicken*. ‘Pananglitan, kay ano nga tinatawag nga “malonbalonan” an malonbalonan han manok?

mapakadto: tigpanhitabo (verb). *will go there*. ‘Katitima nira pangingiklop, mapakadto ito hira ngadto han balay han ira apoy.

mapasô/ mapasò: tigngaran (noun), tigpanhitabo (verb). 1 *hot; fiery; fervent; sultry; warm; unventilated* 2 *(to/will) pass by; (to come/will come) up the stage to receive a diploma*. 1 ‘An iniingganyo han DYVL nga siday adto’n naghihingaday han kun ano an mapasô nga isyu—reporma ha tuna, kalibongan, agrikultura, druga, pangurakot, tinuyaw ha gobyerno, kahimyanan. 2 ‘Tapos na gad ito hiya pag-eskwela pero ambot kun mapasò hiya yana nga Marso.

maráot (mabara): tigtulidong (modifier). *ugly; not good*. ‘Kun ano man it’ maraot nga mahitabo ha barko, papagbayaron hira.

marása: tigtulidong (modifier). *tasty; tastes good; palatable; delicious; savory; sweet*. ‘Nagdali-dali hiya pagpalit hin *pan de sal* kay marasa ini nga ipamahaw kun mapaso pa, ngan kun ginsasawsaw ha tsokolate – narururasa.

mas: tigtulidong (modifier). *more (use to show degree of comparison)*. ‘Ha pagkamatuod, an ira kasarang mas haruhaloag pa kompara han kadamo han paragsiday nga nailakip dinhi.

masiríng (masugad): tigpanhitabo (verb). *will say; would say*. ‘An Winaray timasa la ito, masiríng kita.

masugád (mahinugad): tigtulidong (modifier). *seem; almost the same; like (that thing)*. ‘Ito nga kawayan han kasanhi, ibinubutang dida, may ada ka masugád hito.

masunód/masúnod: tigpanhitabo (verb), tigtulidong (modifier). 1 *will follow; will come next* 2 *obedient*. 1 ‘Ayaw kabaraka may masunód pa nga awto yana nga maagi, temprano pa. 2 ‘Buotan gad ini nga bata kay masunod.

matá/máta: tigngaran (noun), tigpanhitabo (verb). 1 *eye* 2 *to wake up* 3 *markings on the ground by an underground shell mollusk*. 1 'Bisan hin-o nga makikit-an han matadong nira mga matá ginlalatos ha ira programa. 2 'Matá na kay aga na. 3 'Makuri pagbiling hiton sasing ug kipí kay kinahanglan maaram ka hiton ira máta.

matádong: tigtulidong (modifier). *just; up right; moral; reasonable*. 'Bisan hin-o nga makikit-an han matadong nira mga mata ginlalatos ha ira programa.

matahóm (mabaysay/mahusay): tigtulidong (modifier). *beautiful*. 'An puntirya han pagdayaw ha siday amo an matahóm nga daraga, tawo nga maabilidad, susbaranan nga amay o, inay, padi, talahuron nga opisyal han gobyerno, magturotdo o, mangulo han barangay.

matám-is: tigtulidong (modifier). *sweet*. 'An Iroy nga Tuna matam-is pagpuy-an.

matápos (mahuman/matima): tigpanhitabo (verb), tigtulidong (modifier) *will end; when ended or finished*. 'Diri ba hiya nahulat matapos it' baton kun namamatbat?

matúgot: tigpanhitabo (verb). *to allow; will allow; be allowed*. 'Kun matugot kamo, hin bisan hin-o dida nga hadi, mag-iistorya ako hin halipotay la.

matúman: tigpanhitabo (verb). *fulfill; realize; accomplish; meet*. 'Ayaw gad uday, pastilan, it' akon tinguha kataposan na la it' ak ha im' paghigugma, nga matúman la it' ak' ha im' tinguha, para ha im' uday nga akon ka gud hinigugma.

matungód (mahitungod/tungod): tigngaran (noun), tigtulidong (modifier). *about; because of; for a reason; due to*. 'Nagpadayon ngan naging maribhong ini nga paisan-is hin siday diri kay matungód han premyo.

matúod (maayon/ungod): tigtulidong (modifier), tigpanhitabo (verb). 1 *in truth* 2 *will believe*. 'Kun hi Kain iginbulos hin makapito, matúod nga hi Lamek makapitoan kag pito liwat nga bubulson. 2 'Di ako matúod hiton imo ginsisiring, gin-iinuwat mo la ako.

maúli/maulí: tigpanhitabo (verb). 1 *will go home* 2 *to/will return something (i.e., a borrowed stuff)*. 1 'Ta, hala, maúli na ako. 2 Hin-o man an maulí hadi nga mga lingkuran?

maúpay: tigtulidong (modifier). *good*. 'Amo ito nga it' uding kay tungod hit' kahadlok hit' liyon, ira gintatak-opan hin maúpay it' ira tai kahuhuman uuro.

maupód/maúpod: tigpanhitabo (verb), tigtulidong (modifier). 1 *will go along; will go with someone; will accompany* 2 *fond of going along*. 1 'Asya gud an karuyag, maupód gud hiya. 2 'Ayaw pagsumat adto nga maúpod kay makakasamok la ito hiton aton lakat.

mawarâ: tigpanhitabo (verb). *vanish; disappear; be gone*. ‘Iya papaluparon ini hin hataas ngan hingyap niya nga mautod an higot han iya ginsurat basi mawarâ na an iya hinsabtan.

may: kapinit (clitic particle), tigtulidong (modifier). *indicates presence, or place has/have; there is; there are*. ‘May ‘da kuan koneho, nga inin nagmiminakaluoy ha leon.

may ada (may ‘da/ mayada/may-ada/yaon/may yaon): tigpanhitabo (verb),tigtulidong (modifier). *there is/there are; has/have; wealthy*. ‘Bisan pagpakaon han mga tawo waray problema, kay may ada man niya.

mayor: tigngaran (noun). 1 *main; major; superior* 2 *mayor (as in town mayor)*. ‘Mayor patrabahoa gad ako, makakaon-kaon la; Ngalaong: Oo, didi ka la, bulig-bulig hiton kusinero pag-alog.

merkádo: tigngaran (noun). *market place*. ‘Damo yana iton tawo ha merkádo kay tabo.

mga: kapinit (clitic particle). 1 *pluralizer* 2 *approximately*. 1 ‘Ginsisiring nga anak daw hiya han mga engkanto. 2 ‘Mga tulo anay kabulan san-o hiya nakabalik ha amon.

mismo: tigtulidong (modifier). *same/self; at that time*. ‘Hinihimo han paragsiday an iya pagdayaw ha butnga mismo han iya pagluwa dida han okasyon.

mo: personal nga tigsaliwan, uusa (personal pronoun/singular). *you/your*. ‘Ano, nasiring mo na didto an mga tawo?’

móros (moro): tigngaran (noun). *moor; Muslim; Moslem; Mohammedan*. ‘An бага istorya man han kasanhi, an Moros liwat.

mulúpyo (tuminungnong): tigngaran (noun). *citizen; people; civilian; inhabitants of the town or, city*. ‘It’ iya la ginpoproblema kun ano it’ kakaunon hit’ iya mga mulúpyo niyan.

munisípyo: tigngaran (noun). *municipality*. ‘Hirani la, kay atbang man la ito hit’ munisipyo namon.

Nn

na: kapinit syahan nga klase (clitic particle class 1). *indicates completed action*. ‘Han bata pa ini hi Layong Uray, nasasabtan na an iya kaibahan han nga tanan nga tagabungto.

naábat: tigpanhitabo (verb). *felt; noticed; seen.* ‘Pagtamod niya, naábat niya an kadena nga nagtitikahugot ha iya liog.

naabót: tigpanhitabo (verb). *arrived (at a place or something); reached.* ‘Kun naabót na an mga tikasan, gintatago niya hi Layong Uray ha ilarom hit’ mga puno nga dagko, nga naigbaw it’ mga ugat.

naági: tigpanhitabo (verb). *is passing; is flowing; is dripping* 2 *to pass; to flow; to drip.* ‘Ginsisiring nga nainom ngani ini hi Layong Uray, nasilhag an tubig nga naági ha iya but-ol.

nababatian: tigpanhitabo (verb), tigngaran (noun). *what one is hearing; what one hears.* ‘Dumako ako nga nag-iinukoy la ha amon balay, kun makabati han mga iruistorya han kadagkoan, sulod ha usa nga talinga, gawas ha usa liwat an nababatian.

nabati: tigpanhitabo (verb). 1 *able to hear/sense; can hear/sense.* ‘Kun nadangat na an gab-i nadugang an kamingaw, labi kun nabati han huni han kalaw.

nabatian: tigpanhitabo (verb), tigngaran (noun). 1 *what was heard of; was heard.* ‘Kinabuwasan, nabatian ko an pagkinagod han lubi ni Man’ Jess.

nabúhat: tigngaran (noun). *did; works; things that one has done.* ‘Kun kilal-on ka matungod hiton imo nabúhat ha sining, pasobra na la ito.

nabúhi: tigpanhitabo (verb). *comes alive; comes back to life.* ‘Kay nagsiring an tambalan, “Kun waray pangadii, bangin nabúhi adto.

nabúlig: tigpanhitabo (verb). *is helping; helps; is assisting; assists; is aiding; aids.* ‘Amo ito iton karabaw yana nabúlig hit’ pag-uma naton.

nadíri: tigtulidong (modifier). *unwilling; does not want to; dislikes; hates; scorn.* ‘Ambot kun kahubya la ini hiton akon ginpapakianhan o, nadíri hira nga an nasabi nga butang paghimangrawan.

nagámit: tigpanhitabo (verb). *consumes; consumed; utilizes; utilized; uses; used.* ‘Matungod nga nagámit man gud hin boses an radyo—ngan waray pa makaugsad tikadto han panahon han pag imprenta—nagin lugar hiya han mag upay mamag-oratoryo ngan deklamasyon.

nag-anák: tigpanhitabo (verb). *gave birth.* ‘Kaiha-iha ano, nag-anak hira.

nagbendisyón: tigpanhitabo (verb). *gave blessing; gave benediction.* ‘Ngan an Dyos nagbendisyon ha ira.

nagbubúhat: tigpanhitabo (verb). *doing; is doing.* ‘O, kay ano nagbubúhat hin sayaw an usa nga mananayaw?

nagbúhat: tigpanhitabo (verb). *made something; created something*. ‘Kinahanglan nga pasidunggan an nagbúhat hin maupay ha aton katilingban.

nagdadará: tigpanhitabo (verb), tingngaran (noun). 1 *carries something; brings something* 2 *carrier*. 1 ‘Delikado an pagbabag-o kun ini nagdadará hin karat-an. 2 ‘Hin-o man an nagdadará han mga lalabhan?

nagdará: tigpanhitabo (verb). *brought (something); resulted to; caused something to happen*. ‘Nagdará hin sakit adto nga mga dayo dida han ira lugar.

naghádì: tigpanhitabo (verb). *reigned; ruled*. ‘Amo ito, naghádì hiya hin kamadugayan na.

naghátag: tigpanhitabo (verb). *gave*. ‘An tagdumara han RCBC an naghátag han una nga pondo para han kinadaadlaw nga premyo han siday nga naabot ha P15.00.

naghihímò: tigpanhitabo (verb). *makes; is making; is making ways/means; fabricates; is fabricating; produces; is producing; manufactures; is manufacturing*. ‘Kay ano an usa nga tawo naghihímò hini?

naghímò: tigpanhitabo (verb). *made*. ‘Matungod nga pirmi hira gin-aatake, naghímò hira han kuta ha prente han ira bungto.

naghuulát: tigpanhitabo (verb). *waits; waiting; is waiting*. ‘Ha igbaw hini natungtong it’ bantay ngan naghuulát ngan nangingita.

nagin: tigpanhitabo (verb). *became; turn into*. ‘Bata pa hiya nga nagin kaparte han DYVL.

nag-inóp: tigpanhitabo (verb). *dreamed*. ‘Ngan hiya nag-inop.

nag-istória: tigpanhitabo (verb). *told (a story/an account)*. Amo adto hi Nanay nagmata, nag-istória kan Tatay.

nagkaáda (nagkayaon): tigpanhitabo (verb). *something came into existence*. ‘An balak nagpabilin ha iya porma bisan pa man kun nagkaada ini hin mga bag-o nga tawag ngan naghuram hin mga aspeto han mga yinaknan han mga mananakop.

nagkalákat (nagkalakaw): tigpanhitabo (verb). *went away (a collective action)*. ‘Ngan hira nagkalákat ngadto ha langyaw basi magtrabaho.

nagkatatáwo/ nagkatatawó: tigpanhitabo (verb). 1 *born (a collective action); born into life through birth (a collective action)* 2 *to become human; humanize (a collective action)*. ‘Didto na ito hira ha bukid han Apoy pagkatatawo.

nagkikitá (nag-iimod/nagkikíta/nagkukulaw): tigpanhitabo (verb). 1 *is/was watching; are/were watching* 2 *coming across; seeing each other eye to eye*. 1 ‘Duro an aringasa han nagkikitá. 2 ‘Iya kuno ini ginpapakianhan nga mago hin “Kumusta?” kun nagkikitá hira.

nagkuán: tigpanhitabo (verb). *something, anything, somebody (word used by a person when he/she can't remember or can't immediately verbalize what he/she wants to say)*. ‘Katima, nagkuán hira, naghermano.

naglabáy: tigngaran (noun),tigpanhitabo (verb). *past; history*. ‘Iginhahalad ini para han Waraynon nga kultura kay ini an magsusumpay han yana, han naglabay ngan han buwas.

naglalakát (naglalakaw): tigpanhitabo (verb). *is walking; was walking*. Dida han sentensyado na hira, naglalakat na ngadto han paglalapdosan ha ira, rumeklamo an lalaki, “Mahal nga hadi,kun mahihimo, kay total sinirotan na man kami ayaw kami pamrisoha.”

naglinákat (naglinakaw): tigpanhitabo (verb). *wandered*. ‘Iya gud man kapitan an bukad, naglinakat na hiya ha dagat.

nagmabdus (nagburod): tigpanhitabo (verb). *became pregnant*. ‘Ngan an Ginuo nalukmay niya, ngan hi Rebeka nga iya asawa nagmabdus.

nagpadáyon: tigpanhitabo (verb). *continued*. ‘Tinikangan ini namon dida han 1979 ngan nagpadayon na ini hasta nga natima an bug-os nga tuig.

nagpaháyag (nagbagaw/nagsumat): tigpanhitabo (verb). *stated; declared; proclaimed; expressed; told*. ‘Nagpaháyag gihapon hiya han susumaton ngan pusong, mga syahan nga porma hin pag-istorya.

nagpakiána (nangutana/nagpangutana): tigpanhitabo (verb). *asked; was asked*. ‘Nababaraka hi Mama, asya nagpakiana.

nagpapakità (nagpapaimod/nagpapakulaw): tigpanhitabo (verb). *appears*. ‘Ini nga siday nagpapakità han mayagayaga ngan mapintas nga panmahungpahong han mga Waray—maigat ug mayaangyaang.

nagsáad: tigpanhitabo (verb). *made a promise; promised*. ‘Pero bisan pa man, diri ko gihap hira puyde sumatan kay nagsaad ako kan Anna nga waray iba nga makakasabot kun ano an tinuod niya nga ginbubuhat.

nagsinggit (ginuliat/kinuligi/nagsutab): tigpanhitabo (verb). *shouted; cried*. ‘Ngan ako nagsinggit hin dako nga tingog.

nagsiríng (nagsugad): tigpanhitabo (verb). *said; spoke; told; asked.* ‘Oo, Mahal nga Makagarahom, nagsiring na ako ha ira didto ha tuna.

nagsúgò: tigngaran (noun), tigpanhitabo (verb). 1 *someone who tasked somebody for an errand* 2 *tasked somebody for an errand.* 1 ‘Hin-o an nagsúgò ha imo? 2 ‘Ngan an agaron nagsúgò han lalaki nga maghawan dida han pagtatamnan.

nagsumát: tigpanhitabo (verb). *told someone; disclosed something.* ‘Ikaw, Pedro nagsumat kan iya Inay nga may ada hiya ipakarasal.

nagtáwag (nagban-o/ nag-gahoy): tigpanhitabo (verb). *called (someone); summoned (someone).* ‘Ngan an tawo nagtáwag han iya asawa nga an ngaran Eva.

nagtikáng: tigpanhitabo (verb). *started.* ‘Dida hinin mga urhi nga mga tuig, nagtikáng makaangkon hin mga pasidungog an ira istasyon.

nagtíndog: tigpanhitabo (verb). *built; established; erected.* ‘Nagtindog hira hin payag ha butnga han kahagnaan.

nagtitikáng: tigpanhitabo (verb). *is starting; was starting.* ‘Hadto’n nagtitikang pala ako magsurat, ginsisinubad ko an magkarit nga mga magsusurat.

nag-ukóy (nag-istar/inistar): tigpanhitabo (verb). *lived.* ‘Nag-ukoy anay kami hadto ha San Policarpo.

nagyakán (nagbagaw/naglata): tigpanhitabo (verb). *spoke; said.* ‘Hin-o an nagyakán nga waray klase?

nahádlok (nahadok): tigtulidong (modifier), tigpanhitabo (verb). *afraid.* ‘An tanan nga estudyante nahádlok nga mahulog ha iya klase.

nahanabó (nahinabo/natabo): tigngaran (noun), tigpanhitabo (verb). *thing(s) that happened.* ‘Waray na may maaram kun ano an nahanabó kan Simang.

nahímò: tigpanhitabo (verb). *became (something); turned into (something); (things one) can do.* ‘Waray mag-iha nahímò na ini nga paisan-isan.

naíliw (namingaw): tigpanhitabo (verb). *yearning; is yearning.* ‘Nailiw iton bata kan iya nanay.

nakaági: tigpanhitabo (verb), tigngaran (noun). 1 *was able to find something; found something;* 2 *finder.* 1 ‘Niyan han naglalakaton na, nakaági hira hin hinogan nga prutas, sidngon ta na la, mayabas. 2 ‘Ito nga lagas an nakaági ha ira ha sapa.

nakabatí: tigpanhitabo (verb), tigngaran (noun). 1 *was able to hear (something); heard (something)* 2 *hearer.* ‘Usa ka adlaw, nakabatí hira han pagbudyong han bantay

nga napasabot han pag-abot han mga tikasan. 2 ‘Hin-o ha iyo an nakabatí han istorya ni Sandangaw?

nakadâ: pagpakita nga tigsaliwan (demonstrative pronoun), tigpanhitabo (verb), tigtulidong (modifier). 1 *was there (near the addressee but not the speaker); present; existing; (went) there* 2 *estimate; approximate*. 1 ‘Nakadâ la ini pinuputos han dahon han saging. 2 ‘Dida han dagkolaay na ini nga mga kabataan, nakadâ hin mga tres ngada kwatro anyos, pinakadto ini hira ha Manila.

nakádto/nakadtó: pagpakita nga tigsaliwan (demonstrative pronoun), tigpanhitabo (verb). 1 *(was) there (a place far from both speaker and addressee)* 2 *gone to*. 1 ‘An ira inay nakádto la han harumi han barko. 2 ‘Pakianhi daw imo Mana kun nakadtó na hiya kan imo Apoy Dita.

nakadungóg (nakabati): tigpanhitabo (verb). *was able to hear*. ‘Baga nakadungóg liwat ako hin istorya didi, makaharadlok liwat.

nakakitá (nakaimod/nakakulaw): tigpanhitabo (verb). *saw; was able to see*. ‘Pag-abot ko ha bukid, nakakitá ako hin tamsi.

nákanhi/nakanhí (nagkanhi): pagpakita nga tigsaliwan (demonstrative pronoun), tigpanhitabo (verb). 1 *(was) here (near the speaker and the addressee); was in that place* 2 *came; arrived*. ‘Asya ito nga ini nga bato nákanhi. 2 ‘Nagkukuri an Pilipinas dara han mga dayo nga nakanhí.

nakaón: tigpanhitabo (verb). 1 *eat; eats; has eaten*. ‘Di nakaon an babayi.

nakapirá (makapira): tigpanhitabo (verb), tigtulidong (modifier). *how many times*. ‘Nakapira man ako hito niya dad-a, ginkakarga la ako han iya jeep.

nakasabót: tigpanhitabo (verb). *was able to know; was able to understand*. "An inay nakasabot nga ini nga duha nga gwardya iya gud mga anak."

nakikíta (naiimod/ nakukulwan/nahikukulwan): tigpanhitabo (verb). *visible; is seen; can be seen*. ‘An mga eksena nga nakikità ko ha panhunahuna baga’n telenovela ngan mas klaro pa kay kaupod ako han istorya.

nakikit-an (naiimdan/ nakukulwan/nahikukulwan): tigpanhitabo (verb). *is seen; being seen*. ‘Amo adto an amon nakikit-an nga mga idro didto ha igbaw.

nakilála (nakila): tigpanhitabo (verb). *knows (the person); recognized (the person); acquaintance; familiar*. ‘Takay, nakilála an babayi han mayor, “Akon ito asawa, kun ito nga duduha nga bata magkaruha ito, akon ito mga anak.”

nakíta (naimod/ nakulwan/nahikulwan)/nakitá: tigpanhitabo (verb). 1 *can see; seeing; staring; looking on* 2 *seen; was seen* 1 ‘Kay nakíta nga nauro ito'n uding,

kahuman nira uuro, ira ito gintatak-opan. 2 ‘Waray ito hira magpadayon kay nakitá na man nira an maraot nga epekto han ira plano.

nakit-an (naimdan): tigpanhitabo (verb). *was seen; saw.* ‘Ala gad daw kuno, kay may 'da hito nira nakit-an nga dako nga tamsi.

nákon (nako): personal nga tigsaliwan, uusa (personal pronoun/singular). *I; me; my; mine.* ‘Waray pa ini nákon bunyagi, pero hi Mano Kurt nasiring hi Black Beauty kuno ini.

nakuan: tigpanhitabo (verb). *anything happened; something happened (from the root kuan, a word used by a person when he/she can't remember or, can't immediately verbalize what he/she wants to say.* ‘Amo nga nakuan ako, nakanhi.

nakúha (nakuhá): tigpanhitabo (verb). *was/were obtained; was/were taken.* ‘Dalagan man gud an koneho kay nakúha na man an iya tiil didto ha bato.

nalakát (nalakaw/nalarga): tigpanhitabo (verb). *walks.* ‘Kun nasisina nalakat ka, nag-uusahan ako ha tabi.

nalíngkod (napuruko/naingkod): tigpanhitabo (verb). *sitting down.* ‘Nalingkod hiya dida han ganghaan han payag samtang nautouto an adlaw.

nam’ (námon/namo): pagtag-iya nga tigsaliwan (possessive pronoun) . *our/ours (the addressee excluded); we (the addressee excluded); us (the addressee excluded).* ‘Ginkakarawat ka nam’ dinhi ha amon lugar.

namatay: tigpanhitabo (verb). *died.* ‘Tungod nga namatay an iroy ni Layong Uray han pag-anakan niya, nagtubo hi Layong Uray ha pagbantay ni iya tatay, hi Sumigin.

námon: pagtag-iya nga tigsaliwan (possessive pronoun) . *our/ours (the addressee excluded); we (the addressee excluded); us (the addressee excluded).* ‘Mano, pwede kumadi ka la anay niyan ha balay kay may ada námon igpapakita ha imo.

nanáy: tigngaran (noun). *mother.* ‘Dinhi ka la, bilin ka niyan nga gab-i kay makadto ako kanda nanáy.

nangabót (nagkaabot): tigpanhitabo (verb). *arrived (collective action).* ‘Aga pa nangabót an mga bisita.

nanganák (naghinglaw): tigpanhitabo (verb). *gave birth; stood as sponsor in a baptism.* ‘Kataliwan, nanganák iton hira nga mag-asawa.

nahingain (nangain): tigpanhitabo (verb). ‘Nahingain na ba an tingog han mga tawo.

nangáon: tigpanhitabo (verb). *ate (collective action)*. ‘Ngan hiya tinukdaw ha harani nira ha ilarom han kahoy ngan hira nangaon.

nangarò: tigpanhitabo (verb). *asked/requested for something (collective action)*. ‘Waray ako pagpasipara han akon kalugaringon nga pamurubuot, kundi, nangarò ako hin gahom kay ikaw man an akon portuna—maghingaraot, maghingaupay.

nanginginyúpo (nakikimaluoy): tigpanhitabo (verb). *cry for mercy or, favor*. ‘Ako nanginginyúpo ha imo nga diri mo gad lambahon.

napakádto: tigpanhitabo (verb). *went (there); resorted (to something/somewhere)*. ‘Bisan an mga *kamikaze pilots*, nagpakakita kami nga napakádto han barko.

napakiána (nangungutana): tigpanhitabo (verb). *is asking; is inquiring*. ‘Inin baga-hin napakiána kun kay ano nakaon o, nainom iton usa nga tawo.

napakíta (napakulaw): tigpanhitabo (verb). *makes visible; exposes to view; be seen*. ‘Ini nga nanay, diri napakita ha iya bana.

napaúsa (nahipausa/nahimangraw): tigpanhitabo (verb). *was surprised; was astonished*. ‘Napaúsa ako kun kay ano nagkahaw-as an duha ha may akasya.

napúlò: regular nga ihap (regular numerals). *ten*. ‘Pero ikaw, Pedro, han napúlò ka tuig waray ito manhimarbas.

narurúyag: tigpanhitabo (verb). *likes; is desiring*. ‘An negosyante kay narurúyag gud han babayi, sugot dayon.

narúyag: tigpanhitabo (verb). *enamored; attracted; has liked something/someone*. ‘Dida han pag-iha narúyag na la an bata ngada han iya mulayan nga munyika nga buringot.

nasabi: tigngaran (noun). *previously mentioned*. ‘Agud maharuharani ha sentro han komersyo, bumalhin an nasabi nga istasyon ngadto ha Patria Building.

nasabót: tigpanhitabo (verb), tigtulidong (modifier). *understands; knows; aware*. ‘Pasayloa hira Ginuo, kay diri hira nasabót hit’ ira binubuhat.

nasína (nag-isog/nalangot/nauyam): tigpanhitabo (verb). *irritated; angered*. ‘Agi daw, nasína daw ini nga buwaya.

nasiríng (nasugad): tigpanhitabo (verb). *says; (it is) done like this*. Nasiríng man an koneho, nagmiminakaluoy ha leon, “Ayaw gad, liyon, ayaw gad ako pagkaona.”

násod: tigngaran (noun). *nation; country*. ‘Nanaringsing ini hira dida han magtikang makaangkon hin kamandoan an duha nga pinulongan— an *English* ngan Filipino/Tagalog, an opisyal nga pinulongan han nasod.

nasúgad (nagbagaw): tigpanhitabo (verb), tigtulidong (modifier). *it so happened; it came to be; it is like that; (it is) done like that*. ‘An mga tawo nga baga mag-isog pagsasaka han pader, kay nasúgad man hito, ginkakalidingan nira hin bato nga di makadayon ngadto.

nasulód/ nasúlod: tigpanhitabo (verb), modifier. 1 *entered 2 inner*. 1 ‘Hinkikit-an gud it' nira nga an bata nasulód han muskitero ngan nagawas. 2 ‘Makuri maabot han mga bomber an sunog kay adto ha súlod.

nasyón: tigngaran (noun). *nation*. ‘Niyan, hadto nga panahon an kada nasyon nagbabalyo'n hadi.

nasyonál: tigtulidong (modifier). *national*. Han una gihapon nga tuig may tutulo nga libro an iginpatik han nasyonal nga mga mantalaan.

natáwo: tigpanhitabo (verb). *born*. ‘An iya paghigugma han Waraynon nga kultura sobra pa han paghigugma han mga natáwo dinhi hini nga dapit.

natí: tigngaran (noun). *calf*. ‘Babayi an nati han amon karabaw.

natíkang/natikáng: tigpanhitabo (verb). *originates; begins*. ‘Diin natíkang iton uran?

náton (nato): personal nga tigsaliwan, damo (personal pronoun/plural). *we; our (inclusive)*. ‘An pansit nga mahugaw ayon han dila, langag-langag, mga but-ol náton din' ha Tacloban.

naturál: tigtulidong (modifier). *natural; inherent*. ‘Dara han *social milieu* kun diin nagsusurat hi Pinca, naturál nga may epekto o, masasalamín ini ha iya panurat.

naukóy (naistar): tigpanhitabo (verb). 1 *resides; dwell 2 to cease; to stop*. ‘May naukóy nga higante ha Isla han Suluan. 2 ‘Kun nauran ngani, naukóy kami pag-inuyas.

naúna/nauná (nahiuna): tigpanhitabo (verb). *came first; went ahead; former*. ‘An ginkaibhan la han usa nga Waray tikang ha usa nga Mexikano kay diri puy-aw (solitary) an pamahungpahong han naúna.

nawarâ/nawárà: tigpanhitabo (verb), tigtulidong (modifier). 1 *lost; missing 2 the late; deceased*. 1 ‘Nawarâ an akon lapis. 2 ‘Tápos yana kan nawárà Polano ngan nawara Polana.

nawóng (bayhon/kahimo): tingngaran (noun). *face*. ‘Ayaw palipat makasurumo munyekaon mo nga nawóng bisan hin-o malulurong.

ni: kapinit nga tagtigaman hin kaso, di tul-id nga kaso (case marker particle, indirect case): *of; by (marker of person; used in front of a proper noun)*. ‘Matungod nga namatay an iroy ni Layong Uray han pag-anakan niya, nagtubo hi Layong Uray ha pagbabantay ni iya tatay, hi Sumigin.

nímo (nim’): pagtag-iya nga tigsaliwan (possessive pronoun). *you; your(s)(singular)*. ‘A, kaguol man nímo.

níra: pagtag-iya nga tigsaliwan (possessive pronoun). *theirs*. ‘Napirdi an tribo níra.

níya (unina): personal nga tigsaliwan, uusa (personal pronoun/singular). *hers/his/its*. ‘Maaram ini hi Sumigin, amo nga pirmi níya gin-uupod hi Layong Uray bisan diin hiya makadto.

niyán: tigtulidong (modifier). *later on*. ‘Sumiring nga, “Mano, pwede kumadi ka la anay niyán ha balay kay may ada namon igpapakita ha imo.”

níyo: personal nga tigsaliwan, damo (personal pronoun/plural). *you; yours (all the listeners)*. ‘Ginpainop hira nga sumiring ito nga ayaw níyo paglinaboti ito nga bata kay mabubuhi it’ hiya hin iya kalugaringon.

NGng

nga: tigsumpay (linker). *connects modifiers and nouns, and between clauses*. ‘Han bag-o pala nga nahihimo an Balangiga, an naghahadi hadto hi Sumigin.

ngadâ (ngaon/ngathon): pagpakita nga tigsaliwan (demonstrative pronoun). *to that place/condition (near the addressee)*. ‘Waray na makagpainop hiya nga sugad hito an iya kabutangan ngadâ na han kadaraga.

ngadí (nganhi): pagpakita nga tigsaliwan (demonstrative pronoun). *to this place (near the speaker)*. ‘Pag-iarabot na nira ngádto ha sanggotan, han pangpang sinmimang ini nga bila ngadí ha kalawdan.

ngádto: pagpakita nga tigsaliwan (demonstrative pronoun). *there (farther/further; far from both speaker and the addressee)*. ‘Pinanara hira han mga tikasan ngádto ha ira.

ngáhaw (manta/mismo): tigtulidong (modifier). *self same; again; however*. ‘An entri nga nagdadaog an binabasa hito ngáhaw nga adlaw.

ngáin: tigtulidong (modifier). *where to; going to*. ‘Ngal’ong han iya ginkatapo, “Kay ngáin ka?”

ngan (ug): tigsumpay (linker). *and; plus*. ‘Ha igbaw hini natungtong it’ bantay ngan naghuhulat ngan nangingita.

ngánhi: pagpakita nga tigsaliwan (demonstrative pronoun). *to this place (going in the direction from a distance to the speaker)*. ‘Kadtoa an hardeniro, paaroti ngan pasak-a ngánhi ha akon kay may ada niya sala.

nganì: tigtulidong (modifier). *as a matter of fact; although; according to*. ‘Ginsisiring nga nainom nganì ini hi Layong Uray, nasilhag an tubig nga naagi ha iya but-ol.

ngáran: tigngran (noun). *name*. ‘Niyan, nagkaanak hira hin magkaruha, magkasilalaki, an ngáran hi Pedrito ngan Nandito.

ngay-an: kapinit ika-6 nga klase (clitic particle class 6).¹ *Really?; Is that so? 2 it turns out (indicating the speaker has received new or, verified information)*. Makandidato ka? Asya ngay-an ámo pagkanhi? 2 ‘Kay ini ka ngay-an, Hangagay, ikaw ngay-an an nagpipinangagat ha akon.

Oo

o: tigsumpay (linker). *or*. ‘Pwede ka mag-una pag-uli o, maghuhulat ka ha akon.

OFW: tigngaran (noun). *Overseas Filipino Worker*. ‘Usa nga OFW an akon nanay.

okey: tigtulidong (modifier). *accepted; acceptance; nod; approved*. ‘Okey man an akon grado kan Mrs. Lucente.

oo: tigtulidong (modifier). *yes; affirmative*. ‘Ngan bumaton hiya hin, “Oo adto pa ha ira.”

opisyál: tigngaran (noun). *official*. ‘An puntirya han pagdayaw amo an matahom nga daraga, tawo nga maabilidad, susbaranan nga amay o, inay, padi, talahuron nga opisyál han gobyerno, magturotdo o, mangulo han barangay.

óras: tigngaran (noun). *time*. ‘Han óras na han pagtawo, sumiring an kapitan, “Mayor, diri ako puyde kay hin-o man an magbabantay hinin barko.”

otro(utro/ngahaw): tigtulidong (modifier). *again; the same*. ‘Pusilon ko otro, asya na an kaigo.

Pp

pa: kapinit syahan nga klase (clitic particle class 1). *still; yet; else; more (indicates that an action/condition has not been completed yet)*. ‘Han bata pa ini hi Layong Uray, nasasabtan na an iya kaibahan han nga tanan nga tagabungto.

paági (pamaagi): tigngaran (noun). *procedure; mechanism; means of action; method; plan; process*. ‘Kinokopya han iba nga mga istasyon an paagi ngan istilo han ira mga taramdan.

padará/padára: tigngaran (noun), tigpanhitabo (verb). 1 *remittance; parcel sent by carrier or post; anything to take; to send; to ship; to transmit; to dispatch* 2 *to get persuaded; to persuade*. 1 ‘Tukdo han kalo, taklos han iya sundang, bitbit han bayong nga surudlan hin mani nga padará han iya bugto para ngadto han iya kaumangkongan. 2 ‘Padára ka la liwat hadto nga pumaralit, nag-alkansi ka lugod hito yana nga imo pabligya.

padáyon: tigtulidong (modifier), tigpanhitabo (verb). *continue; to continue; advance; to advance*. ‘Sugot an kabataan kay waray man mahihimo kay uripon la hira, padáyon an pagtawo, didto an kapitan, sarayaw nga tanan.

padér: tigngaran (noun). *wall*. ‘Aada la gihapon an gumuho nga padér ha usa nga eskwelahan.

padì/padí: tigngaran (noun). 1 *priest* 2 *sponsor (in baptism of someone's child)*. 1 ‘Niyan may usa nga padì, an padi dida han bungto may ada bugto nga daraga. 2 ‘Agi anay kita kanda padí Tomas, basi kita makapangaon.

pádre: tigngaran (noun). *priest; father (term of address for Catholic priests)*. ‘Pádre, kombidado ko ikaw han Lunes, kinahanglan umatinder ka.

pag-abót: tigpanhitabo (verb). *the act of arriving; coming; arrival; advent*. ‘Pag-abót ngadto ha tabok, mananggot ito hiya.

pag-ági: tigpanhitabo (verb). *to pass by; passed by*. ‘Ito dida nga dapit, pag-ági dida han ira balay, may 'da niya bubon ngan hin бага kawayan dida han ligid.

pag-anák (panganak): tigpanhitabo (verb). *to give birth; gave birth*. ‘Waray pa pag-anak an amon ayam.

pagbálik: tigpanhitabo (verb). *to return; returned*. ‘Nagpahamtang hi Douglas McArthur hadto’n makasaysayan nga pagbálik niya ha Pilipinas.

pagbúhat/pagbuhát: tigpanhitabo (verb). 1 *to do something; done something* 2 *to stand up; stood up*. ‘Pagbúhat kita han mga butang nga makakabulig pagpauruupay

han aton katilingban. 2 ‘Naratas an iya saruwal pagbuhát niya kay sumangit ha raysang.

pagdará: tigpanhitabo (verb). 1 *to carry* 2 *treatment*. ‘Danay matapo an iya kasangkayan para buligan hiya pagdará han iya mga hinpukotan. 2 ‘Didto na la ito hiya, waray na umuli kay maupay man an pagdará han iya mga agaron.

paggámit: tigpanhitabo (verb). *utilized; utilization*. ‘Saki na ha paragsiday an paggamit hin tugma.

paghátag: tigpanhitabo (verb). *to give; gave (something)*. ‘Nakahunahuna hiya paghátag hin mga puplonganon ha Waray kada kahuhuman han taramdan, agud magkamay ada бага iba nga rasa an kada aga nga mga sumat.

paghigúgma: tigngaran (noun), tigpanhitabo (verb). *love; to love*. ‘Nadugang nga nadugang an paghigugma san kasingkasing ko ha imo.

paghímò: tigpanhitabo (verb). *doing or, making (something); do or, make (something/anything)*. ‘Ini hira an naghahablon hin abaka nga gingagamit paghímò han ira mga bado.

pag-inóm: tigpanhitabo (verb). *drink; to drink*. ‘Ayaw pag-inom hin mahagkot nga tubig kun matumar ka hin bitamina.

pagkádto: tigpanhitabo (verb). *went (somewhere far away)*. ‘Han iya pagkádto ha Bohol, nagkamay ada hiya higayon makakita han usa ka klase hin amò, an mago.

pagkamatuód (kamatuoran): tigtulidong (modifier). *doubtless; in truth; in reality*. ‘Ha pagkamatuod, an tuba tikang ha Barugo an pinakamarasa.

pagkáon: tigngaran (noun), tigpanhitabo (verb). 1 *food* 2 *eat; to take food*. 1 ‘Kaon na la, ada man hin pagkáon ha lamisa. 2 ‘Ginsiring hiya nga, “Sidnga didto, karabaw, it' mga tawo nga it' iyo pagkáon, usa la kada tulo ka adlaw.”

pagkíta (pag-imod/pagkulaw)/pagkitâ: tigngaran (noun), tigpanhitabo (verb). 1 *ability to see; sight; view; vision; meeting* 2 *watch; meet; see; the act of seeing; glimpse*. 1 Han pagkíta naman hini nga bantay han mga paraw, bumudyong ini hiya. 2 Waray ako pagkitâ han salida ha plaza kay malipong akon ulo.

pagkuán: tigpanhitabo (verb). *after doing something/anything; do something or, anything*. ‘Di pagkuán hit' niya, may ada man niya sugad hit' nga ano, iya't gindaop ngadto.

pagkuhâ: tigpanhitabo (verb). *to get; got; to take; took*. ‘Kay sugo man pagkuhâ hin silot, saklang an bata.

pagláom: tigngaran (noun) . *hope*. ‘An pagláom han siday an taga Norte han Samar nga hi Pablo Rebadulla, usa han pinakahag-id ug *lyrical* nga paragsiday.

pagmatá: tigpanhitabo (verb). *to wake up; woke up; to awaken*. ‘Ini nga pulong nagsusumat han kultura o, kun tiunan-o kita nabaton han panginahanglan, pananglitan, nga makakaon katima naton pagmatá ha aga.

pagpalít (pagbalyo): tigpanhitabo (verb). *to buy; bought*. ‘Nagdalidali hiya pagpalít hin pan de sal kay marasa ini nga ipamahaw kun mapaso pa ngan kun gin sasawsaw ha tsokolate – narururasa.

pagsántop (pagsabot/pag-intindi): tigngaran (noun). *to comprehend; comprehension; to understand; understanding*. ‘Maano pa man, an nakakabati o, nakakabasa nagkakamay ada pagsántop ngan simpatiya dida han makatarawa ug makasusobo nga kondisyon han tawo.

pagsiríng (pagbagaw/pagsugad): tigpanhitabo (verb). *to tell; told; to say; said*. ‘Imbestigasyon dayon, pagsiring han duduha nga bata.

pagsulód: tigpanhitabo (verb). *to enter; entered; to put something inside another*. ‘Ha pagsulód han bulan han Setyembre natikang an paghagkot han panahon.

pagsumáti: tigpanhitabo (verb). *to inform/tell (someone); informed/told someone*. ‘Han pagkita namon ngan pagsumati ko ha iya nga waray ako makaupod han mga pinmasar, mas nahiuna pa hiya pagtuok ha akon.

pagsurát: tigngaran (noun), tigpanhitabo (verb). *write; to write; writing (style)*. ‘Waray gud may nagsulsog han kan Pablo Rebadulla pamaagi hin pagsurat nga permi puno hin emosyon sugad han iya *Basuni* (1990) ngan duro hin katalagsaon ngan popular.

pagtapô: tigpanhitabo (verb). *to meet; to welcome; to meet someone at a station; to stop somebody; to intercept; to withhold*. ‘Naghinulat hiya ha kanto para pagtapô kan iya tatay.

pagtikáng: tigngaran (noun), tigpanhitabo (verb). *to begin; begun; to start; started*. ‘Bisan han pagtikáng pala han operasyon han minahan libre ngan ilegal na ini nga nakakakuha hin tagpira ka tonelada hin *magnetite sand* ha aton kabaybayonan.

pagtúo: tigngaran (noun), tigpanhitabo (verb). *faith; to believe; believed*. ‘Ngan han pakakita ni Jesus han pagtúo nira, pinasaylo dayon an ira mga sala.

pag-ukóy (pagtuko/pag-istar): tigpanhitabo (verb). 1 *to stop; stopped; to be still; 2 to reside; to lodge; to dwell*. 1 ‘Pag-ukóy han pag-inusig han ayaman, amo an akon

pagbuhat. 2 ‘Kay hi Isong, iya katampo hin pag-ukóy ha balay, nagkatampo hira puros namon kabulig-bulig.

pag-ulì: tigngaran (noun), tigpanhitabo (verb). *to restore; restored; to return; returned; to return an object; returned an object; to go home; went home.* ‘Pag-ikaduha, tumungtong la gihap hiya didto pag-ulì.

pagyakán /pagyákan (pagbagaw/paglata): tigpanhitabo (verb), tigngaran (noun). 1 *to speak* 2 *speech.* ‘Nagtikang hiya pagyakán ha edad nga 2 anyos. 2 ‘Binasa han tinaglawas an kanan Gobernador pagyákan, kay diri man hiya makakatambong hadto nga katitirok.

pahayagán (mantalaan): tigngaran (noun). *print media; newspaper; daily; gazette; journal.* ‘An mirisi, dida han may magrebyu hini nga nasabi nga sarswela ug nahimantala ha usa nga pahayag dinhi ha Sinirangan Visayas, kay an direktor la an ginngaranan.

pakabátì: tigpanhitabo (verb). *(be able) to hear; heard.* ‘Waray ako pakabátì han bagting, asya nga naurhi ako pagsulod.

pakádto: tigpanhitabo (verb). *on the way (to a place); go (to a place).* ‘Lumakat kami pakadto ha Guiuan alas kwatro pa la hin aga.

pakakítà (pakaimod/pakakulaw): tigpanhitabo (verb). *(be able) to see; saw.* ‘Hala, kay waray man ito pakakítà an kapitan han babayi, largo man ginkaptan an mga bata ngan pasak-on ngadto han barko.

pakiána (pangutana): tigngaran (noun), tigpanhitabo (verb). 1 *question* 2 *ask a question.* ‘Pagkadto han padi han, kun бага yana, sentro pakiána hiya, “Doktora, ano an resulta han akon ihi?”

pálad: tigngaran (noun). 1 *palm of the hand* 2 *fate; destiny.* 1 ‘Kubalon an iya pálad dara han duro nga trabaho. 2 ‘Aanhon ta kay an pálad barubaliskad, diri mapugngan an limbag-limbag.

palásyo: tigngaran (noun). *palace.* ‘Nakadto ha usa nga tore han palásyo naukoy an prinsesa.

palíbot: tigngaran (noun), tigtulidong (modifier), tigpanhitabo (verb). 1 *surroundings; environment* 2 *around; to go around.* 1 ‘Usa liwat nga nagataw dinhi amo an pamahungpahong han Waraynon ngadto han mga butang ha iya palíbot. 2 ‘Nagsabwag hira hin asin palíbot han ira balay.

palít (balyo): tigpanhitabo (verb), tigngaran (noun). *buy (something); the act of buying.* ‘Kamamahal han palít ko hito.

pamaági:), tigngaran (noun). *procedure; method; methodology; style; strategy; system; technique; way; means.* ‘Ini nga pamaági hin pagsurat, gawas han iba nga porma, asya sinusubad han mga batan-on nga magsusurat.

památi: tigngaran (noun), tigpanhitabo (verb). 1 *perception; feeling* 2 (*imperative*) *to feel; to hear; to heed; to detect; to listen; to obey; to pay attention; to think.* ‘Kun maupay an iya památi han tunog ug ritmo, posible gumamit hiya han pag-ihap han silaba. 2 ‘Ayaw hin aringasa, památi lugod.

pamiling (paghanap/panhanap): tigpanhitabo (verb). *to look for something; make an effort to look for something.* ‘Pero, waray ako kalibutan nga dida ha imo ginhulog kay an sugo ko ha iya pamiling han akon portuna.

pamílya: tigngaran (noun). *family.* ‘Ada, an kapitan lugod an napriso, hira la gihapon an naglungon nga pamílya.

panahón: tigngaran (noun). 1 *time; era; period* 2 *weather condition.* 1 ‘Hadto nga panahón damo an tikasan nga nangangawat ha iba-iba nga bungto. 2 ‘Namumuglay ini nga kabataan dida kun maupay iton panahón.

pananglitan: tigngaran (noun). *example.* ‘An *Baga Durogas nga Baga Tinuod* ni Iluminado Lucente an usa nga pananglitan hin maupay nga pagsiday.

panápton (bado): tigngaran (noun). *clothes.* ‘Hinay pagkaon kay bangin magkahugaw iton imo panápton.

pan-de-sál: tigngaran (noun). *bread of salt; a kind of bread.* ‘Alas syete hit’ aga kami namamahaw, usa nga pan-de-sál ug luy-a nga lapsaw.

panganúron: tigngaran (noun). *atmosphere; firmament; heaven.* ‘Madakmol ug nagdadag-om inin panganúron, pamulkasa iton imo pinanmalaypay kay mauran.

pangáon: tigpanhitabo (verb). 1 *to eat; eat* 2 *let's eat!* ‘Han nagkita na kami, ngan nakit-an niya an akon dara, iya ako gin-imbatar pangáon didto han restoran ha harani. 2 ‘Kadi, pangáon na!

pángpang: tigngaran (noun). *brink; edge (of a cliff); bank (of a river).* ‘Dida han tungod na han pángpang han salog asay niya hinkit-an an barko nga bulawan.

pangúlo: tigngaran (noun). *chief; head; president.* ‘Hi Benigno Simeon Aquino III it’ pangúlo hit’ Pilipinas .

panguná/pangúna: tigtulidong (modifier), tigngaran (noun). 1 *leading; most important* 2 *prologue; preliminary.* 1 ‘Bisan padayon an pag-unhan han medya, han Pilipino nga pinulongan ngan han Ininglis, ngan han urbanisasyon han mga panguná

nga mga bungto, an ira programa padayon nga nag-iingganyo hin manmarati ha rehiyon. 2 ‘Hiya an magsusurat han pangúna han ira libro.

panhitábò: tigngaran (noun). *events; happenings; news.* ‘An mga manmarati han kinadaaga nga balita an may kasayoran han mga panhitábò ha sosyudad.

panhunahúnà: tigngaran (noun). 1 *mind; thoughts; think about.* ‘Sinurat an damo nga ira mga siday basi makiglantogi o, manlatigo han nalihis nga panhunahúnà o, pamatasan.

panimaláy: tigngaran (noun). *household; home.* ‘Naging kaparte han kada panimaláy an may pagmayuyo ug pagtagad nga tingog han ira programa.

pánit: tigngaran (noun). *skin; peeling.* ‘Kahamis han iya pánit.

panúyò (katuyoanan): tigngaran (noun), tigpanhitabo (verb). 1 *objective; purpose; endeavour* 2 *to do purposely.* ‘Waray niya panúyò magtutdo hin moral, diri hiya nag-aaghat ha aton nga pagtimbangon kun hin-o an sayop ngan tama, hin-o an angay sirotan ngan pasidunggan.

papél: tigngaran (noun). 1 *paper; document* 2 *role.* 1 ‘May inmagi nga tamsi ha amon natad may binanga nga papél. 2 ‘Hi Cesar Montano an gumanap ha papél nga Rizal.

pára/pará/pàrà: tigtulidong (modifier), tigpanhitabo (verb), tigngaran (noun). 1 *for; so that; in order to* 2 *stop; halt* 3 *eraser.* 1 ‘Dayon ginpamiling han mga tikasan an mga kababayin-an pára na unta dad-on ha ira lugar. 2 ‘Tuktok an konduktor, pará an drayber. 3 ‘Malipay an bata han bag-o niya nga lapis ngan pàrà.

paragsidáy (paragluwa): tigngaran (noun). *poet.* ‘Hinihimo han paragsidáy an iya pagdayaw ha butnga mismo han iya pagluwa dida han okasyon.

parag-uma (mag-urúma): tigngaran (noun). *farmer.* ‘Hi Pedro parag-uma.

parého: tigtulidong (modifier). *like; same as.* ‘Inin kinabuhi parého hin binlad.

párte: tigngaran (noun). *allotment; component; part; share.* ‘An yinaknan han timog nga páрте han Leyte, upod an Villaba, amo an Cebuano/Kana,.

pastilán: tigkalas (interjection). *oh my!; how painful; alas! .* ‘Pastilán gad mano, iton imo gugma, ayaw, pastilán gad, mano, igpadayon, kay makawang la iton imo mga pulong.

patí (hasta): tigtulidong (modifier). *also; too; additionally.* "Ngan bisan ngani patí it' imo lawas, karabaw, ipakaon gihap' ha ira, kay para hira makakaon hin tulo ka beses kada usa ka adlaw.

pátok/patók: tigngaran (noun). 1 *opposite; contrary; rival; enemy* 2 *axe*. 1 ‘An balak o, ismayling ginliwat agud makapahayag hin mga sentimyento pátok han imperyalismo kun diin an babayi nagtitigaman han iroy nga tuna ngan an lalaki amo an patriyota nga nagsasaysay han iya gugma han nasod. 2 ‘Dara han patók kay pupudlon na an kahoy.

patrón: tigngaran (noun). 1 *feast; fiesta; town fiesta; festival* 2 *patron; patron saint*. 1 ‘Ada, inmabot an bulan han Mayo, patrón nga patrón ka duro, an iya mimisahan Santarin. Hi San Roque an ira mahal nga patrón.

payág (kalawid): tigngaran (noun). *a small nipa hut; house; a small shelter*. ‘May nira payag ha butnga han hagna.

pérmi (pirme): tigtulidong (modifier). *most of the time; frequently*. ‘An pamahaw ha Samar ug Leyte pérmi binabahogan hin mga sumat tikang ha telebisyon o, radyo.

péro: tigsumpay (linker). *but*. ‘Naupay an sakit han mayor, péro waray tugoti pag-uli kay бага ginkwarentinas.

pikóy: tigngaran (noun). *parrot*. ‘Pag-abot ngadto ha talimpongayan kay didto tutubong an pikóy han iya mga piso, pamuruton an gamit han hadi, sul-ot tanan hasta kapa, piloon an iya buhok, magkorona ngan dumalagan.

Pilipíno: tigngaran (noun). *Filipino; a man/woman with Filipino citizenship*. ‘Diri la Tagalog an yinaknan han mga Pilipíno.

pinaági: tigpanhitabo (verb). *course through; through; means*. ‘Hinihimo an sukol ha kada linya pinaági han pag-iihap han silaba ngan han pagbubutang hin *caesura*.

pinalít (binalyo): tigpanhitabo (verb). *bought*. ‘Pinalít niya nanay an uyanan nga iya karuyag.

piníli: tigngaran (noun), tigtulidong (modifier). 1 *selected; chosen; tasteful; elite*. ‘Maaram hira mag-ekonomiya ngan maaram han tubtoban han ira piníli nga hinihisgotan.

pinulóngan: tigngaran (noun). *language*. ‘Hira an nag-aaram han Winaray nga pinulóngan.

pipirá: tigtulidong (modifier). *in limited number*. ‘Nangangamote hi Tatay, pipirá pa la ka bubon—duha na ka lata.

pipitó: regular nga ihap (regular numeral). *seven (restrictive)*. ‘An pitó nga mag-upay nga baka amo an pipitó ka tuig.

pirá: tigtulidong (modifier). *few, how many; how much*. ‘Kaubos hito nga pananom ni Tatay, pirá nga bugto ko an kinuha.

pírit: tigtulidong (modifier). *to force; to coerce; to insist; to impose; to press; to persist; to rape*. ‘Pirit ako nga mag-aantos, an luha sa mata daw burabod, ay ahay.

pitád (piktaw): tigngaran (noun), tigpanhitabo (verb). 1 *step 2 to step; to take a step; to walk lightly*. 1 ‘Usa han mga pitád nga binubuhat amo an kinada tuig nga creative writing workshop ha Northwest Samar State University (NwSSU), anay Tiburcio Tancinco Memorial Institute of Science and Technology —an LAMIRAW Creative Writing Workshop. 2 ‘Pitad basi ka makalakat utro.

pitó: regular nga ihap (regular numeral). *seven*. Pitó hira nga magburugto.

póbre: tigngaran (noun), tigtulidong (modifier). *poor; needy*. ‘Kay ano may póbre ug sugad man riko?

pórma: tigngaran (noun). *form*. An pórna han siday sinisiring nga hadto anay usa nga pagdayaw.

portáhan: tigngaran (noun). *door*. ‘Hi Man’ Pura nga ira pinakamagurang ‘say an nag-abri han pórtahan ngan makangiringhat an amon hin kit-an.

presidénte: tigngaran (noun). *president*. ‘Benigno Simeon Aquino III it’ presidénte han Republika han Pilipinas.

prinsésa: tigngaran (noun). *princess*. ‘Tatay, ipalit gad liwat ako'n uyagan kay an akon una ginbalyo man hito nga prinsésa hin kamison.

prinsipé: tigngaran (noun). *prince*. ‘Ambot, kun an prinsipé an naasawa han prinsésa o, adto nga nag-istorya.

probléma: tigngaran (noun). *problem*. ‘Katikas, nagprobléma an itay ngada han duduha nga bata.

prográma: tigngaran (noun). *program; schedule; show; playbill*. ‘Nagtikang ini nga prográma dida han 1974 ngan hasta ngada yana nangunguna la gihapon ini.

púkot: tigngaran (noun). *fish net*. ‘Iya hinihikas an iya púkot ngan nauli hiya ha ira dara gihapon an iya dakop.

púlong: tigngaran (noun). *word*. ‘Tinawag nga Kana ini nga yinaknan tungod han agsob nga paggamit han púlong nga "kana" (ito man) ha ira himangraw.

punò/punô: tigtulidong (modifier). 1 *base; trunk of a tree 2 itch on the head 3 full*. ‘Kun naabot na an mga tikasan, gintatago niya hi Layong Uray ha ilarom hit’

mga punò nga dagko, nga naigbaw it' mga ugat. 2 Waray may nadaop ha dara han iya punò. 3 'Punò gud ko yana hin kalipay.

púro (púros)/purô: tigtulidong (modifier). 1 *all; pure; purely* 2 *islet; island*.

1 'Ibabaligya ko ini o, sino man balyoa hin bugas, mga de kantidad, púro mga kadaan pa. 2 'Nasangya hira ha usa nga purô.

púto/putó/puto: tigngaran (noun), tigtulidong (modifier). 1 *rice cake* 2 *youngest child*; 3 *bankrupt*. 1 'Dumako ako nga ginyayam-iran an muron, púto ngan duma ha lamesa, kay an *spaghetti, cake, salad, mango float* an ginbibiling han akon banyaga nga dila. 2 'Hi ako an putó ha amon nga magburugto. 3 'Puto ito nga insek kay hugador.

pwéde (puyde): tigtulidong (modifier). *allowed; permissible; be able to; be possible to*. 'Mano, pwede kumadi ka la anay niyan ha balay kay may ada namon igpapakita ha imo.

Rr

rádyo: tigngaran (noun). *radio*. 'An pamahaw ha Samar ug Leyte permi binabahogan hin mga sumat tikang ha telebisyon o, rádyo.

rasón (hinungdan): tigngaran (noun). *reason*. 'Nalihis an iya panlapdos, imbis nga an insik an paglatigohon, an mga taga-Manila asay ginhimurangtan, rasón niya—mapuputo kan Herodes ini nga mga kainsikan kun malimpyo nga pagkaon an ira ibabaligya.

ráysang: tigngaran (noun). *nail*. 'Diin ka pakakaagi hin balay nga waray ráysang kundi gugma.

resúlta: tigngaran (noun). *result; effect*. 'Buwas, kakadtoon ko it' hiya hit' ira balay kun ano it' resúlta niya.

Ss

sa (ha): kasahiran nga tigpananglit (common/non-personal determiner). *for; to; of; unto* (a dialectal variation used in Calbayog and N. Samar areas equivalent for ha in the Leyte Waray dialect). 'Matutuman kay larang man kuno sa Diyos, pero limbong san iya manghod.

sáad: tigngaran (noun). 1 *promise; testament*. 'Waray problema, an sáad ko ha imo, tutumanon ta ito, waray ito problema.

sadáng (angay/igo): tigtulidong (modifier). *fitting; sufficient; enough; satisfactory*. ‘Kundi tugob hin pag-aradman, sadáng niyo ikalipay.

ságing: tingngaran (noun). *banana*. ‘Paghikadto la ha baybayon, nakaagi hira hin sagíng.

saká (sakat): tigpanhitabo (verb). *to climb; to climb up; to go upstairs; ascent; to go uphill; to mount; to stay at someone's house*. ‘Paarot, kahuman saká ngadto ha tore, may tuyo ha imo an hadi.

sakáy/sákay: tigpanhitbo (verb), tingngaran (noun). 1 *to ride; to embark; to transport* 2 *rider; passenger*. 1 ‘Waray man hiya iba nga binuhat, sakáy dayon. 2 ‘Adto nga barko tikang ha Manila, damo an sákay.

sakayán (baluto)/sakáyan: tingngaran (noun). 1 *boat; transport vehicle* 2 *a designated area where passengers get on a public transport*. 1 ‘Nakatapo na liwat hiya hin sakayán. 2 ‘Hilaba iton pila didto hiton sakáyan para San Jose.

sakit/sákit: tingngaran (noun). 1 *disease; ache; ailment; infirmity; malady; pain; illness* 2 *hardship; sorrow*. ‘Han bata pa an akon nanay, may 'da niya beri-beri nga sakit. 2 ‘Aguy, kay sákit gad an amon ha kamot han mga Hapon.

sáko: tingngaran (noun). *sack*. ‘An anak nira duro nga nakaon, an usa ka sáko ambot kun mabuwasan.

sakób (sulod): tigtulidong (modifier). *inside*. ‘Ngan an katamsihan magkalupad ha babaw han tuna ha sakób han panganuron han langit.

sáksi (testigos): tingngaran (noun). *witness*. ‘Sáksi ako han iya mag-upay nga binuhatan.

sála/salâ: tingngaran (noun). 1 *hall; drawing room; part of the house where visitors are received* 2 *sin; wrong; error; blunder; fault; misconduct; misdeed; mistake*. Nakadto an bata nag-uuyas ha sala. 2 ‘Kadtoa an hardinero, paaroti ngan pasak-a nganhi ha akon kay may ada niya salâ.

salámat: tigpanhitabo (verb). *thank you*. ‘Salámat, tatay ug nanay, han iyo paghigugma.

salapî (kwarta): tingngaran (noun). *money*. ‘Diri maupay iton bata nga naara/nahiaara hin salapi.

sálit (sanglit): tigsumpay (linker). *therefore*. ‘Salit, nasuspetsa lugod an Hapon.

salóg: tingngaran (noun). 1 *river* 2 *floor; flooring*. ‘May manunodsod dida ligid han salóg han Can- omantag. 2 ‘Nahigda na didto han salóg, kay hubog.

sámtang: tigtulidong (modifier). *meanwhile; while*. ‘Nagkakalisang-lisang pamaton han interbyu ha telepono an mga opisyal ug empleyado ha gobyerno diin nahilalambigit an ira mga ngaran sámtang iginpapabantog han ira mga biktama ha Operation Bulig an maanomaliya nga mga transaksyones.

san (han): kasahiran nga tigpananglit (common/non-personal determiner). *of; the (indicates definite object)*. ‘Bisan an bulan maparong, maghahanap ak' sin bituon, dadawgan ko, luludhan ko, tambal san gugma nga ilo.

sangá: tigngaran (noun). *bough; branch*. ‘An ini nga pikoy paglupad murayaw, natuntong han sangá dagos paparayaw.

sángkay (amiga/amigo): tigngaran (noun). *friend*. ‘Dida hinin naglabay nga patron ha Palo, inin akon sángkay nagpasalida hin sarswela.

sánglit: tigsumpay (linker). *therefore; for this reason*. ‘Sánglit, naghingaupay adto nga bata.

sán-o: pagpakiana nga tigsaliwan (interrogative pronoun). *when*. ‘Pinakiana hiya san-o ginpasulod ha *gate*, “Diin ka tikang?”

sáto (sántos): tigngaran (noun), tigtulidong (modifier).¹ *saint; male saint; holy; sacred*. ‘Surundanon han mga parahilot nga manguha hin mga tanom nga nakakabulong didto ha kagurangan kun Byernes Sáto.

sapít (tupad/duok/takin): tigtulidong (modifier). *beside; next to; adjoining*. ‘An sapít hini nga bungto ngadto ha unhan pa ha katundan nagsi-Cebuano na.

sarákyan: tigngaran (noun). *vehicle; vessel; transportation*. ‘Iginpapaabot para han mga pasahero labi na an mga lalaki nga nangingirugtol basi di hikit-an han pulis ha butnga han sarákyan ngan bangin makahigayon nga't ha ilarom han saya—nga laong, "Panumdom kan imo nanay."

sarapáti: tigngaran (noun). *dove; pigeon*. ‘Waray pa bumalik an sarapáti nga akon binuhian didto ha Dulag.

sayóp (sala): tigngaran (noun). *mistake*. ‘Waray niya panuyo magtutdo hin moral, diri hiya nag-aaghat ha aton nga pagtimbangon kun hin-o an sayóp ngan tama, hin-o an angay sirotan ngan pasidunggan.

semána: tigngaran (noun). *week*. ‘Usa ka semana an iya pagliniyungliyong pamilyang han tubig ha Tado.

sementéryo (kamposanto): tigngaran (noun). *cemetery*. ‘Di na kinahanglan hin lote ha sementéryo kay pwede man nira iglubong ha ira libong o, ikada hin vase o, *crematory jewelry*.

serbísyo: tigngaran (noun). *service*. ‘Tinuha an ira liboran alid-agid agud maghatag hin mga sumat ug liaw-libang, mga hitabo ug serbísyo publiko, mga komentaryo, musika ngan drama.

si (hi): kapinit nga tagtigaman hin kaso, direkta (clitic particle case marker, direct). *a case particle used in front of a proper noun (direct case); pre-name marker*. ‘Aadto si Harold sa Catarman.

siday (luwa): tigngaran (noun). *poem*. ‘Han magtikang pagkaabot han mga kontribusyon, diri la tag-usa, duha o, tulo ka mga linya an ira iginpapadara--bug-os gud nga siday.

sidngón (sugaron): tigpanhitabo (verb). *tell; say; utter; state*. ‘An duha nga bata, sidngón ta an edad mga dose anyos na, ginsugo nga magbantay han barko.

síge: tigtulidong (modifier), tigpanhitabo (verb). 1 *okay/all right; go ahead/proceed 2 on going; continuing; progressing*. 1 ‘Iya,síge pangaon na kamo. 2 ‘Han síge na an pakig-away han mga kalalakin-an, namamalagiw naman an mga kababayin-an.

sigurádo: tigtulidong (modifier). *certain; sure*. ‘Di sigurádo, waray may maaram kun diin tikang adto nga bata.

sigúro (tingali): tigtulidong (modifier). *maybe; not sure*. ‘Diri makuri hisaydan an kan Aurillo siday, sigúro matungod ini han kabug-os han iya pagkita o, *insight*.

simbáhan (singbahan): tigngaran (noun). *church*. ‘Amo ngay-an adto an patron dinhi ha simbáhan.

sin (hin): kasahiran nga tigpananglit (common/non-personal). *of; of the (indicates nonspecific thing)*. ‘Bisan an bulan maparong maghahanap ak' sin bituon, dadawgan ko, luludhan ko, tambal san gugma nga ilo.

siní (hiní): pagpakita nga tigsaliwan (demonstrative pronoun). *this/these (near the speaker and addressee)*. ‘Kay nabutnga ako siní nga kalawdan, hiloag nga dagat sini’n kakurian.

sinirángan: tigngaran (noun). *east*. ‘Amo ini an lumad o, tuminungnong nga yinaknan han kasagaran ha Sinirángan nga Kabisay-an.

siniríng (nagbagaw/nagsugad): tigpanhitabo (verb). *said; talked*. ‘Han nakasakay na hiya, siniríng dayon hi Mana Pura, “Hala, masisina gud hi Jess kun umabot niyan nga waray pa kita.”

sinisiríng (ginsusugad): tigpanhitabo (verb). *so called*. ‘Hadto nga panahaon an sirot hadto’n may mga sala, pagsugba, sinisiríng nga taliro.

sinmiríng (nagbagaw/sinugad/nagsugad): tigpanhitabo (verb). *said*. Sinmiríng dayon ini nga mananggiti, “Isong, kadia ako kay mananggot ako ha tabok.”

sinulód (sinakob): tigpanhitabo (verb). *entered*. ‘Ngan an kabataan sinulód ha eskwelahan basi di mauranan.

sinurát: tigpanhitabo (verb), tigngaran (noun). 1 *written; wrote; 2 writing; composition; article; essay; paper*. 1 ‘An nasabi nga siday sinurát ni F. Singson, usa nga abogado nga nakasurat hin damo nga siday ha Winaray ug Espanyol dida han 1930s. 2 ‘Han gintetestingan na nira pag-access han mga sinurát ni Campbell McBride, waray pakakuha an opisina ni Sotto hin kopya han iya libro ha Internet.

siring (sugad): tigpanhitabo (verb). *say; says*. ‘Kay siríng niya, “Kay baga higagamitan pa gad ini nga lamisa.

sírong: tigtulidong (modifier). *below; under; beneath; underneath*. ‘Nagkuan la anay it’ hiya didto ha sírong han balay.

sistéma: tigngaran (noun). *system*. ‘Ta, asya na iton an sistéma kuno hadto nga mga panahon.

siyám: regular nga ihap (regular numeral). *nine*. ‘May siyám nga kinabuhi iton misay.

sóbra: tigtulidong (modifier). *excess; extra; remainder; remnant; residue*. ‘Habubo la hiya nga pagkababayi mga lima ka pye an kahitaas-on ngan maghihimakuri hin sóbra 100 libras nga timbang.

súbay: tigpanhitabo (verb). *review; iterate; quote; repeat; basis; to lead the way; to show the right thing; base on something*. ‘Gintirutimbang ug diri paturapak an iya paglatag han magkadirudilain nga mga personalidad, ibinutang hin maupay súbay han pagkasunodsunod—an matambok ngan magasa,an nagdadagmit ngan naghihinay, an damo an karadtoan ngan uusa la, ug an sumarakay nga damo an dara tubtob waray na niya malilingkuran.

sugâ: tigngaran (noun). *lamp; lantern; illumination*. ‘An akon lawas, palibot ito hin sugâ.

sugád: tigtulidong (modifier). *like/as if*. ‘Ini nga amon amay kay maaram man iton hiya manambal, sugád hiton.

sugò (mando): tigngaran (noun). *errand; order; command; decree; commandment*. ‘Pati hira kinakaon pa hiton mga tawo tungod la hadto han iya pagsayop, baga, pagmensahe dinhi han mga tawo han sugò ha iya.

suhág: tigngaran (noun), tigtulidong (modifier). *first born child; eldest*. ‘Babayi an ira suhag nga anak.

sulód: tigngaran (noun), tigtulidong (modifier). *content; inside; within*. ‘Ha sulód hin pira la nga mga linya naipakita ni Aurillo an bug-os nga sosyudad ngan han mga balaod nga ginigiosan han kada tagsa, upod an diri kamagtupong nga relasyon han babayi ngan lalaki.

súl-ot: tigngaran (noun), tigpanhitabo (verb). 1 *wear; apparel; garb; regalia* 2 *to wear something; to put on clothes*. 1 ‘Nakit-an han bata nga waray súl-ot an hadi. 2 ‘Pag-abot ngadto ha talimpongayan kay didto tutubong an pikoy han iya mga piso, pamuruton an gamit han hadi, súl-ot tanan hasta kapa, piloon an iya buhok, magkorona ngan dumalagan.

sumakáy: tigpanhitabo (verb). *ride; rides; rode; board; boarded; mount; mounted*. ‘Dayon sumakay han iya kabayo ngan kumakida.

sumalá (sigon): tigtulidong (modifier). *according to; based on (something); you know that!*. ‘Dadayawon nira iton usa nga masinugtanon nga anak, an mahinigugmaon ug maataman nga iroy, daraygon nga tawo, matinumano nga bana, mga gawi nga kinikilala han sosyudad nga angay ug tama sumalá han ira kinadak-an nga kalibotan.

súmat: tigngaran (noun). *news; reports; information*. ‘An pamahaw ha Samar ug Leyte permi binabahogan hin mga súmat tikang ha telebisyon o, radyo.

sumiríng (nagbagaw/sumugad): tigpanhitabo (verb). *say; says; said*. ‘Baga pakadalagan hit' niya, sumiríng hiya, “Panginanoa kay bangin waray na it' dida ha sirong.”

sumulód (sumakob): tigpanhitabo (verb). *enter; enters; entered*. ‘Nangamen hira tanan kan ira apoy Kuwa san-o sumulód ha balay.

sundálo: tigngaran (noun). *soldier*. ‘Kulang na hin sundálo an aton pinulongan.

sunód: tigtulidong (modifier). *next; follow*. ‘Iya ini bubuhaton para hiya mabuligan han mga buhi hin pag-ampo o, pagbuhat han mga kinahanglanon para makaluyo ngadto han sunód nga kinabuhi.

surugúon: tigngaran (noun). *helper; maid; household help; assistant*. ‘Tangkod nga surugúon hi Pisyong."

‘**sus (Hesus!):** tigkalas (interjection). *Jesus!; Lord have mercy!*. ‘An ira gamit, sus, kay mga de-binggala, mga de-kolor nga bala, inaagi dinhi, tapos ngadto ha bukid.

syáhan (syapa/una/primero): kasusrunod nga ihap (ordinal numeral). *first*. ‘Ito nga Tagurabong , an syáhan nga nagbungkag hito hi Kardagaw.

syudád: tigngaran (noun). *city*. ‘Ta, nagbutang na ngahaw dida gud han siyudád hin krus.

Tt

ta/‘ta (ata): personal nga tigsaliwan, damo (personal pronoun/plural), tigkalas (interjection). 1 *we (short for kita)* 2 *expression which could mean—that’s it; now; so; well; then.* 1 Hala daw, tikánga ta daw han katikáangan. 2 ‘Ta, hala, panguli na kita.

tagabaryo: tigngaran (noun). *from the barrio.* ‘San-o mapakanhi an mga taga-baryo Karay-karay?

tagán: tigpanhitabo (verb). *hand something; give; to be given something.* ‘An ira hunahuna permi may bag-o ngan kinadalian nga mga isyu nga angay tagán hin komentaryo.

tagayán/tagáyan: tigngaran (noun), tigpanhitabo (verb). 1 *wine glass; cup; drinking glass* 2 *give (some wine).* 1 ‘Tanggiro, ubas na ini akon tagayan! 2 ‘Pasudlon an bisita nga tagáyan.

tagi: tigpanhitabo (verb). *give (him/her/it) something.* ‘Han didto na ha kolonya бага nagkuri hira ha pagkaon, kay waray naman hira tagi han gobyerno hin *supply.*

tag-íya (tag-ada/tagyaon): tigngaran (noun). *owner; proprietor.* ‘An mga tawo didto kay waray pa man tag-íya hini didi, kun hain la hira nakaruyag pag-ukoy.

tágsa: tigtulidong (modifier). *each.* ‘Pinaagi han ira tágsa nga bulig, an premyo para hini nga paisan-isan nagin P75.00.

taknà: tigngaran (noun). *hour; period of time.* Sumisimbolo hira han hayahay ug siguredad nga mawawara ha babayi ha takna nga hiya bumulag.

taliwan (katalíwan/kahuman): tigtulidong (modifier). *afterwards/later on.* Malipayon an mga adlaw ni Carda taliwan niya pag-anak kan Miligoy.

tamà: tigtulidong (modifier), tigpanhitabo (verb). 1 *correct; right ; appropriate; enough; exact; fitted.* ‘Para ha akon waray hiton tamà o, sayop nga baton.

tambálan: tigngaran (noun). *doctor; medicine man; faith healer; quack doctor.* ‘Nagkuan hira hin tambálan.

támsi: tigngaran (noun). *bird.* ‘May inmagi ha am' natad, támsi may binanga nga papel.

tanáman: tigngaran (noun). *plant; garden.* ‘Namukad na an mga bandera espanyola ha iya tanáman.

tanán/tánan: tigngaran (noun). 1 *all* 2 *escape; flee; elope*. 1 ‘Han bata pa ini hi Layong Uray, nasasabtan na an iya kaibahan han nga tanán nga tagabungto. 2 ‘Hi Florence gintánan.

tanóm/tánom: tigngaran (noun), tigpanhitabo (verb). 1 *plant (anything); crop; to plant* 2 *growing plant (rice)*. 1 ‘Surundon han mga parahilot nga manguha didto ha kagurangan kun Byernes Santo hin mga tanóm nga nakakabulong. 2 ‘Nalukop hin baha an iya tánom.

tapós/tápos: tigtulidong (modifier), tigngaran (noun). 1 *end, finish, complete; 2 feast at the ninth day of a novena*. 1 Hiniyom la hiya han iya hiyom nga makuri hikalimtan, tapós nagyakan, “Basta, imo na iton.” 2 Ada, kay tápos man adto, katima pangaon nag- irignom.

tátágan: tigpanhitabo (verb), tigngaran (noun). 1 *will be given with something 2 the person that will be given; recipient*. ‘Kay an aton Ginuo amo gud an parapanhatag—kun ano an imo aroon, tátágan ka.

tátay: tigngaran (noun). *father*. ‘Bawion ta an istorya, ito nga tátay naanod ha usa nga bungto, didto hiya pagpatigayon pagpakabuhi.

táwag: tigngaran (noun). *name; label*. ‘Nguyngoy School of Literature (Lachrymose School of Literature) an táwag ni Rosario Cruz Lucero hini nga tradisyon nga panurat ni Pinca.

táwo: tigngaran (noun). *person/human*. ‘Dayon ginsugo han Datu an iya mga táwo nga mag-alog ha Musongbusong.

telebisyón: tigngaran (noun). *television*. ‘An pamahaw ha Samar ug Leyte permi binabahogan hin mga sumat tikang ha telepisyón o, radyo.

término: tigngaran (noun). *term; word*. ‘Tinawag ini namon nga ‘Poplunganon’—‘saying,’ o ‘quotation,’ o ‘proverb’ kun ha Ininglis pa—tikang ha término nga pulong.

tigáman: tigngaran (noun). *marker; sign; symbol*. ‘Ini nga mga imahe nga papakita han magkatugbang nga mga butang, paglibot han panahon, regodon han kahimtang, tigáman han igbaw ug ilarom han kinabuhi.

tigdà: tigtulidong (modifier). *sudden; abrupt; drastic; immediate; unexpected; suddenly without preparation*. ‘Han tikaiha na nga panahon hi Kardagaw na an kinuha, nasakit la adto hin tigdà.

tíil ((siki/singkadol/singkadolan): tigngaran (noun). *foot/feet*. ‘Di na man hiya nakakalakat, kay adi nadadat-ogan it’ iya tíil hiton bato.

tikádto: tigpanhitabo (verb). 1 *on the way; about to go there; bound for; intend to go there*. ‘Nagdadlagan ini hira tikádto ha Musongbusong, ha igbaw han Manlara.

tíkang: tigpanhitabo (verb), tigtulidong (modifier). *from; start*. ‘Hala daw, tikánga ta daw tíkang ha katikáangan.

tikangán: tigpanhitabo (verb). *begin; start*. ‘Kay basi tikangán ini'n pasaro, kadi na kamo.

tinágan: tigpanhitabo (verb). *given or granted (with something)*. ‘Ngan tinágan ini namon hin iya kalugaringon iwag ha kahanginan.

tinápáy: tigngaran (noun). *bread*. ‘Magdarahog iton mga Manilan-on, kay karuyag hin limpyo nga tinápáy o, kan-on.

tináwag (ginban-o): tigpanhitabo (verb). *was called, summoned, named*. ‘Kay ano nga tináwag hini nga katawhan an ira kalugaringon nga Waray?

tindáhan: tigngaran (noun). *store*. ‘Damo man ini didto hito nga tindáhan nga dagko.

tingáli (bangin): tigtulidong (modifier). *maybe; perhaps*. ‘Kay kun tingáli an ak’ paglaom bangin daw la nim kawangon.

tingog: tigngaran (noun). *voice*. ‘DYVL— an tingog han Leyte ngan Samar.

tinikángan: tigngaran (noun). *beginning; place of origin*. Makikita ha igbaw nga listahan an dirudilain nga tinikángan han mga paragsiday han DYVL.

tinipígan: tigngaran (noun), tigtulidong (modifier). *keepsake; remembrance; securely kept*. ‘Diri ako maaram han aton mga tinipígan nga tradisyon, mga susumaton, mga epiko.

tinúod (tutuo/ungod): tigtulidong (modifier), tigpanhitabo (verb). 1 *true* 2 *believed (with what someone is saying)*. 1 ‘Gawas la han ikatulo nga linya, tinúod an nasabi nga porma ha bug-os nga stanza. 2 ‘Maupay kay tinúod adto nga bata pagsidnga ko nga uli na la.

tipakádto: tigpanhitabo (verb). *head for a place*. ‘May ada magsarang kay tipakádto hira ha dagat, mangingisda kuno hira.

tirínggan: tigngaran (noun). *vowel*. ‘Para han hinuram o, espesyal nga klase hin mga termino, papahalawigon an abakadahan basi mahilakip an tirínggan Ee, Oo ug mangarabay Cc Ff Jj Nñ Qq Vv Xx Zz.

tiyán: tigngaran (noun). *belly; stomach*. ‘Han sulod han iya tiyán in may nakabara nga amo an hinungdan han iya pag uro-uro.

trabáho: tigngaran (noun). *work; livelihood; occupation*. ‘Hi Pedrito kay amo an nakatabok, nag-apply hin trabáho dida han mayor.

tradisyón: tigngaran (noun). *tradition*. ‘Hilarom an iya kinaadman bahin han kahimtang hin usa nga maribhong ngan buhi nga tradisyón hin Literatura.

tubâ: tigngaran (noun). *wine derived from coconut palm sap*. ‘Asya ada nga naimbento nira an tubâ ug ignom, agud liawon an kada taga nga kalugaringon tikang han kawaray mahihimo ha pag-ukoy.

tubíg: tigngaran (noun). *water*. ‘Ginsisiring nga nainom ngani ini hi Layong Uray, nasilhag an tubíg nga naagi ha iya but-ol.

túbtob: tigtulidong (modifier), tigngaran (noun). *up to; till; until; demarcation; boundary*. ‘Tikang ha problema ha medisina, pagkaon ug masisirongan, panawagan han nawawara nga puya, túbtob pag-amot hin ibarayad ha kasal, bunyag ngan lubong—asya ini an ira programa.

tudlò: tigngaran (noun). *finger; digit*. ‘Ginbiling an mga kawatan ug mga tudlo pinamutulan.

túgon: tigngaran (noun). *advice; caution; behest; charge; mandate; dispatch; correction; commission; message; order; warning*. ‘Sumiring an karabaw, “An tugon niya ha akon amo ini: Tikang kuno yana nga adlaw, kamo nga mga tawo dinhi ha kalibotan, ha tuna, it' iyo pagkaon, tutulo ka beses kada usa ka adlaw.”

tuháy: tigtulidong (modifier). *correct; done properly; settle; settled*. ‘Diri na nakalupad an agila hin tuháy.

túig: tigngaran (noun). *year*. ‘Pira na ka túig an naglabay bag-o ako bumalik tikang ha bakasyon, gintapo ako han akon kag-anak ngadto ha airport.

tuláy: tigngaran (noun). *bridge*. ‘Kay duduha it' tuláy, ada ha Bungsay, kahuman, aadto pa harani na hit' nakikita hit' embarkadero, usa nga tuláy.

túlin: tigngaran (noun). *bloodline; consanguinity; lineage; kindred; kinfolk*. ‘Tikang ha Espanya an tilitol han ira túlin.

tuló: regular nga ihap (regular numeral). *three*. Tulo hira nga magburugto.

tunà: tigngaran (noun). *earth*. ‘Hadto han бага una nga panahon, an karabaw ginsugo han aton Diyos pagkanhi ha tunà.

tungód/túngod: tigsumpay (linker), tigtulidong (modifier). 1 *concerning; about; related to; because; for a reason* 2 *near; under; below; in front of*. ‘Ini, tungód naman ini hiton kuan, uding. 2 ‘Túngod han mga kahoy nakit-an ko hi Kalay nga natumba.

tunóg: tigngaran (noun). *tone; sound; noise*. ‘Nahibaro na hiya han mga letra ngan han mga tunog han kada usa.

tún-og: tigngaran (noun). *dew*. ‘Pagtikang han panuro han tún-og, mga dahon, bukad panhumog, inin luha daw burabod, waray hunong hin pagtubod.

túod/tuód: tigngaran (noun), tigpanhitabo (verb). 1 *true; real; certain* 2 *tree stump; dead wood; drift wood* 3 *to believe; to obey*. 1 ‘Pakasaka niya han palasyo, aadi nagsusunod na an túod nga hadi, pero lubas. 2 Tikang ha usa nga túod ini nga iya obra. 3 Tuód na la, Iday, hangin la adi, hangin.

tutulo: katubtoban nga ihap (restrictive numeral). *three*. ‘An tugon niya ha akon amo ini, “Tikang, kuno, yana nga adlaw, kamo nga mga tawo dinhi ha kalibotan, ha tuna, it’ iyo pagkaon tikang yana, tutulo ka beses kada usa ka adlaw.”

tutúo: tigkalas (interjection/expression). *alas!; oh my!; how painful*. ‘Ini nga libaong kay gin-iinitsahan hini’n mga pago hin nipa nga linagusohan, may haló nga nakadto, naluok, kahulog niya kay dinmalagan an haló, tutúo an kurahab han padi, “Intoy, Intoy!”

tyémpo: tigngaran (noun). *time; period in history*. ‘May tyémpo nga usa nga tawo ngan hin amó nagdidinebate kun hain nagtikang an uran.

Uu

úbos/ubós: tigpanhitabo (verb), tigtulidong (modifier). 1 *consume; exhaust; to finish* 2 *below* 3 *poor, humble, needy, inferior, miserable*. 1 ‘Saliwani gad niyo an amon tanom nga iyo gin-úbos. 2 ‘Kumita ako ha bós ngan nakakita ako han ugat han kahoy haligutay nga barok. 3 ‘Ako an iyo ubós nga sangkay, naghahatag hin katalahuran.

udíng (misay/kuying/iding): tigngaran (noun). *kitten; cat*. ‘Ini, tungod naman ini hiton kuan, uding.

udóg: kapinit ika-9 nga klase (clitic particle class 9). *indeed; certainly; to be sure*. ‘Asya gad udóg gihap it’ amon karuyag.

ug (ngan): tigsumpay (linker). *and; plus*. ‘An mayor waray kalibotan nga iya ito anak ug an anak waray kalibutan nga iya ito tatay, kay waray man ini hira maghikiriglala.

úgsa (san-o/antes): tigtulidong (modifier). *before*. ‘Diri ba an pulong nga "pag-ukoy" nagpapasabot nga úgsa an usa nga tawo makanhi ha kalibotan—diri hiya naukoy, naglalakaton hiya o, *in motion*?’

ukóy (hunong/tuko/istar): tigpanhitabo (verb). 1 *stop; cease; discontinue; halt; dwell 2 to inhabit*. 1 ‘Ukóy kamo pagminulay/ pag-inuyas hito nga kalayo dida. 2 ‘Didto hira ukóy ha irayo.

ulì (úli): tigpanhitabo (verb). *to restore; to return an object; to return; to go home*. ‘An Mayor nasakit, sanla, nahalin kun ngain-ngain la nga mga *leper colony*, pag abot ngadto, nadisgrasya, naupay, pero waray tugoti pag-úli kay baga, sali ginkwarantinas.

úlo: tigngaran (noun). *head*. ‘Naghihikatuok nga siring ni Isa ngan ginpakita an iya mulayan nga napugotan han úlo.

umá (pasakay): tigngaran (noun). *farm; field; clearing; meadow*. ‘Amo ito, iton karabaw yana nabulig ha uma naton, pagkuan hiton mga kahagnaan, panhakot, nga tanan.

umabót: tigpanhitabo (verb). *arrive; arrives; arrived (tenseless)*. ‘Sumala han usa nga darahonon “Aada sasabuta, kun hiya umabot na.”

umágad: tigngaran (noun). *son- or daughter-in-law*. ‘Paborito nga umagad hi Bebe han pamilya Makabenta.

umukóy (humunong/tumuko/umistar): tigpanhitabo (verb). 1 *stopped; ceased 2 to stay; to reside*. ‘Han pag-agi han mga katuigan, umukóy an pagbisita ngan pag-alog hini nga mga tikasan ha Musongbusong. 2 ‘Umukóy kami ha Tacloban.

umúli /umulí: tigpanhitabo (verb). 1 *to return home; to return a borrowed thing; 2 to clean oneself; to wipe the anus*. 1 ‘Waray hiya umúli hat’ nga gab-i. 2 ‘Kinahanglan maaram an bata umulí han iya kalugaringon.

úna/uná: kasusrunod nga ihap (ordinal numeral), tigpanhitabo (verb). 1 *first 2 to go ahead; to go first*. ‘Hadto han baga úna nga panahon, an karabaw ginsugo han aton Diyos pagkanhi ha tuna. 2 ‘Nag-uná hira pangaon.

ungód: tigtulidong (modifier). *true; authentic; credible*. ‘Nakatalwas gad ako hit’ nga akon tigdaay nga pag- emcee, pero adi la gihap’ an kaawod ha akon kalugaringon nga bisan ako ungód nga Waraynon, banyaga nga dila an naharaan.

unód (tayod): tigngaran (noun). *flesh; meat; essence; gist*. ‘Ngan iya kinuha an usa han mga gusok, ngan kiputon an unód ha tungod hito.

unóm: regular nga ihap (regular numeral). *six*. ‘An unom nga papasidunggan amo an mga anak nira Mano Leon ug Sarah.

untà (kunta): kapinit ika-9 nga klase (clitic particle class 9). *hope; hopefully*. ‘Dayon ginpamiling han mga tikasan an mga kababayin-an para na untà dad-on ha ira lugar.

upát: regular nga ihap (regular numeral). *four*. ‘An iya anak, di natutuhay an pagkaon, an pagpapasuso kay upát ka bulan pa la tikang pag-anak niya.

upód: tigngaran (noun), tigpanhitabo (verb). *companion*. ‘Hi Nanay la iton akon upód ha balay.

urán: tigngaran (noun). *rain*. ‘Adto nga pasalida ikinalipay han mga Palon-on bisan sige an urán hadto nga gab-i.

uraurá: tigtulidong (modifier). *very; very-very*. ‘Waray hira ilob kay uraurá kamabaskog an gutom ha tuna.

úrhi: tigtulidong (modifier). *last; late; latest; hindmost; rearmost*. ‘Dida hinin mga úrhi nga mga tuig, nagtikang makaangkon hin mga pasidungog an ira programa.

urípon (suruguon): tigngaran (noun). *slave*. ‘Sugot an kabataan kay waray man mahihimo kay urípon la hira, padayon an pagtawo, didto an kapitan, sarayaw nga tanan.

usá (sayó): regular nga ihap (regular numeral). *one*. ‘Usá an nakadaog han sigkwenta mil nga premyo.

usáhay (danay): tigtulidong (modifier). *sometimes; once in a while*. ‘Mayda gad usaháy nakakatsamba, pero kasagaran, waray.

útang: tigngaran (noun). *debt*. ‘Naputos hira hin utang kay duro hin kamagasto.

úpat: katubtoban nga ihap (restrictive numeral). *four*. ‘An pag-ayad hin usa ka stanza tag-upat o, tagduha nga linya han kadaan nga pagsiday may sukol ug may tugma ha kada kataposan han duduha o, úpat nga linya.

úusa (makasayó/nagsasayoan): katubtoban nga ihap (restrictive numeral). *one*. ‘Hesus”, kuno, “ Kasayop kay an akon tugon ha imo siring nga úusa la ka pagkaon han kada tutulo ka adlaw.”

Ww

walá: tigtulidong (modifier). *left*. ‘O, kun ikaw kumuha han ha tuo, ako mapakadto ha walá.

waló: regular nga ihap (regular numeral). *eight*. ‘Waló an ira anak.

warâ: tigtulidong (modifier). (*dialectal variation for the word waray*) *none; nothing; to cease to exist.* ‘An pagkita naman ngan pagsumati ko ha iya nga warâ ako makaupod han mga pinmasar, mas nahiuna pa hiya pagtuok ha akon.

Waráy/ waráy : tigngaran (noun), tigtulidong (modifier),. 1 *speaker of Waray language* 2 *no, none, no more, gone.* 1 ‘Usa nga Waráy an akon nanay. 2 ‘Han pamalagiw nira Layong Uray, waráy hira sabot nga nakakanay na an abaka han ira bado.

waraynón: tigtulidong (modifier). *possessing or having the characteristics of Waray culture or sensibility.* ‘Maglipayon nga tawo iton mga Waraynón.

Winaráy: tigngaran (noun). *the language of the Waray people.* ‘An Winaráy tinatawag gihapon nga Binisaya nga Lineyte-Samarnon o, Sinamar-Leytenhon, Waray o, Waray-Waray.

Yy

yakán (bagaw/lata): tigpanhitabo (verb). *to utter; to assert; to say; expression.* ‘Yakan ni Rizal, “Sugad hin butod nga isda an ha iya pinulongan diri nahigugma.”

yanâ: tigtulidong (modifier). *now; at present.* ‘Kakaonon ko ini yanâ.

yináknan (binagwon): tigngaran (noun). *language.* ‘Higugmaon ta an aton kalugaringon nga yináknan.

Syahan nga Padugang: Listahan han Kaagsob han mga Pulong

(An ihap ha hil-ot nagpapakita han kaagsob han pulong ha sulod han corpus nga may 179,000 nga termino)

Insert the list here (file name: frequency list 1000 words)

Ikaduha nga Padugang: An Winaray nga Abakadahan

Aa	Bb	Cc	Dd	Ee	Ff	Gg	Hh	Ii	Jj	Kk
[ey]	[bi]	[si]	[di]	[i]	[ef]	[ji]	[eych]	[ay]	[jey]	[key]
Ll	Mm	Nn	Ññ	Ng ng	Oo	Pp	Qq	Rr	Ss	Tt
[el]	[em]	[en]	[enye]	[enji]	[o]	[pi]	[kyu]	[ar]	[es]	[ti]
Uu	Vv	Ww		Xx	Yy	Zz	`-			
[yu]	[vi]	[dobol yu]		[eks]	[way]	[zi]	[glottal stop]			

Ikatulo nga Padugang: Mga Kugit

apostrophe (')	sisip
dash (—)	batlang
parenthesis ( )	hil-ot
acute diacritic (´)	kugit na mataron
alphabet	abakadahan
capital letter	bahol nga agi
circumflex (^)	kugit na bari
colon (:)	kambang
comma (,)	turuok/kawhit
grave accent (`)	kugit nga pasangko
hyphen (-)	bagis
letter	agi/letra
lower case/ small letter	gamay nga agi
question mark (?)	tigaman pampakiana
quotation mark (“ ”)	kugit-kugit
semi-colon (;)	balaong/tuldok-kawhit

PASALAMAT NGAN PAGKILALA

Karuyag namon pasalamat an ug kilal-on an masunod nga mga surok

- Abuyen, Tomas A. 2005. *English-Waray; Waray-Tagalog Dictionary*. National Book Store: Mandaluyong City, Philippines.
- De Veyra, Vicente I. (1982). "Mga Lagda ha Pagsurat han Aton Pinulongan." In Gregorio C. Luangco's (ed.) *Kandabao: Essays on Waray Language, Literature & Culture*. Trans. Andres K. de Veyra. Divine Word University Publications: Tacloban City.
- _____. (1960). *Abakadahan: Madale an Pagtutdo ngan Masayon an Pagaram hin Pagbasa han Binisaya*. The Society Press: Palo, Leyte, Pilipinas.
- Makabenta, Eduardo A. 2004. *Binisaya-English; English-Binisaya Dictionary*. Adbox: Quezon City, Philippines.
- Romualdez, Norberto L. (1908). *Bisayan Grammar & Notes on Bisayan Rhetoric & Poetic & Filipino Dialectology*. Trans. W.W. Marquardt. Tacloban: Pagpahayag Co.
- Tramp, G.D. 1997. *Waray-English Dictionary*. Dunwoody Press: Maryland, USA.
- Unruh, Vernon Dale 1993. *Speak Waray: Waray Grammar Handbook- Waray-English; English-Waray (Vocabulary)*. Five Star Printing Press: Tacloban City, Philippines.

Upod an masunod nga mga teksto nga kinuhaan han mga modelo nga pahayag kada pulong nga aanhi hini dinhi nga libro:

Tagsurat	Titulo	Kategorya
Voltaire Q. Oyzon	<u>bukad han mga bangin (libro)</u>	Siday
Peter Paul Villasin	<u>Siday</u>	Siday
Peter Paul Villasin	<u>Untitled</u>	Siday
Paul Angelo Villena	<u>Mga Siday</u>	Siday
Alfred Mark L. Rosete	<u>Mga Siday</u>	Siday
SHIRLEY DIVINO MONTEJO	<u>Mga Siday</u>	Siday
MA. HAZEL MONTALLANA MAISO, M.D.	<u>Mga Siday</u>	Siday
Jenny Rose Dela Cerna Magbanua	<u>BIRTUD</u>	Siday
Jenny Rose Dela Cerna Magbanua	<u>KAHIDLAW</u>	Siday
Jenny Rose Dela Cerna Magbanua	<u>PAMUHAY-PUHAY</u>	Siday
Jenny Rose Dela Cerna Magbanua	<u>RUHADUHA</u>	Siday
Jenny Rose Dela Cerna Magbanua	<u>TUNGOD</u>	Siday
NESTOR PADEROGO CARLON JR.	<u>UYAS NGA GUGMA</u>	Siday
ALBERTO MATARO BITANGJOL	<u>AN NANAY ug iba pa nga mga siday</u>	Siday
Melanie Bingco	<u>KANDILA</u>	Siday
Melanie Bingco	<u>ASUWANG HA ATOP</u>	Siday
Melanie Bingco	<u>PAGLIWAN</u>	Siday
Melanie Bingco	<u>NAGHIHINGLAW</u>	Siday
Melanie Bingco	<u>PANAMILIT NI LOLONG</u>	Siday
Rizza Cuzi	<u>Dakop dakopay</u>	Siday
Rizza Cuzi	<u>Kulba</u>	Siday

Rizza Cuzi	<u>Pagbaya</u>	Siday
Rizza Cuzi	<u>Para ha Imo</u>	Siday
Rizza Cuzi	<u>Sinanlag</u>	Siday
ARISTOPHANES	<u>Wanang(Lysistrata)</u>	Komedya
VQO	<u>Pasiuna</u>	Gumalaysay
VQO; Firie Jill Ramos; Ricardo Ma. D. Nolasco	<u>An Bag-o nga Ortograpiya han Winaray</u>	Gumalaysay
ECC/VQO	<u>Pahiuna (waray orthography)</u>	Gumalaysay
Paul Dumol	<u>An Pagbista kan Man' Serapio</u>	Drama
translators MMA & VQO	<u>CEDAW</u>	Libro
Carlos vacal lagunzada (http://waray-warayjokes.blogspot.com/)	<u>Waray jokes</u>	Jokes
various Authors	<u>Waray Lit Text 1</u>	Damo la
various Authors	<u>Waray Lit Text 2</u>	Damo la
various Authors	<u>Waray Lit Text 3</u>	Damo la
various Authors	<u>Waray Lit Text 5</u>	Damo la
various Authors	<u>Waray Lit Text 4</u>	Damo la
Colleen Babalcon (UP Student)	<u>Why it is Called Paranas</u>	Susumaton
Colleen Babalcon (UP Student)	<u>Kikik Invasion</u>	Susumaton
Colleen Babalcon (UP Student)	<u>The Nasarang Falls Tragedy</u>	Susumaton
Colleen Babalcon (UP Student)	<u>Blood Pimple Remover</u>	Susumaton
Colleen Babalcon (UP Student)	<u>The Power of Kulam</u>	Susumaton
Joel Alfarero	<u>Interview about Games</u>	Interview
Author from http://www.warayblogger.com/search/label/Online%20Waray%20Dictionary	<u>Waray (N. Samar)</u>	Lexicon
http://www.warayblogger.com/2011/01/lyrics-of-waray-song-kon-akon.html	<u>Kun akon madumduman</u>	Kanta
Rose Ann Magcuro	<u>Tarithi</u>	Istorya
Tim Avellana	<u>Balita Espesyal/ Nobyembre 6, 2012/</u>	Sumat
Tim Avellana	<u>Sumat Lokal/ Nobyembre 6, 2012/</u>	Sumat
Tim Avellana	<u>Sumat Lokal/ Nobyembre 7, 2012/</u>	Sumat
Abegail Bastes	<u>Sumat Lokal/ November 6, 2012/</u>	Sumat
Tim Avellana	<u>Sumat Nasyonal/ Nobyembre 8, 2012/</u>	Sumat
Abegail Bastes	<u>Sumat National/ November 9, 2012/</u>	Sumat
/ Ailene Refuerzo	<u>Spesyal Balita/ November 09, 2012</u>	Sumat
Tim Avellana	<u>Sumat Lokal/ Nobyembre 9, 2012/</u>	Sumat
Krizza Arbas	<u>Sumat 11/12/12</u>	Sumat
Ailene M. Refuerzo	<u>Sumat Lokal/ November 12, 2012/</u>	Sumat
Abegail Bastes	<u>Espesyal Balita/ November 12, 2012/</u>	Sumat
Tim Avellana	<u>Sumat Nasyonal/ Nobyembre 14, 2012 /</u>	Sumat
Tim Avellana	<u>Sumat Lokal/ Nobyembre 16, 2012/</u>	Sumat
Ma. Carmie Flor Ortega	<u>Mahitungod kan Senador Sotto, ugbp.</u>	Sumat

Lourence L. Bejar	<u>An Aswang ha Bungto han Tarangnan</u>	Istorya
Author: None / ROSANA M. IGNACIO	Title: <u>Never Put Rocks in Your Mouth / Ayaw Gud Pagbutangi Hin Bato It Im Baba</u>	Susumaton
Author: none / Jayrell L. Cahindo	Title : <u>I Still Love You / Higugmaon Ko la gihap ikaw</u>	Susumaton
Maria Teresa L. Delima	<u>An Tamsi</u>	Susumaton
Author Lino P. Francisco	Title <u>Mangtas/Wak-wak</u>	Susumaton
Marian Rose T. Nielo	<u>An Angab</u>	Susumaton
Mary Joy R. Tagpis	<u>Sigbin</u>	Susumaton
Claire D. Alcantara	<u>An Aswang</u>	Susumaton
Jenicca L. Aquino	<u>An Aghoy Ha Pungtod</u>	Susumaton
Author	Title	Susumaton
Mano Pedro (92 anyos)	<u>Mangtas/Wak-Wak</u>	Susumaton
Rosemay A. Negrosa	<u>AN WHITE LADY HA LIGID HAN KARSADA</u>	Susumaton
Jovie delgado	<u>alok/wakwak</u>	Susumaton
Author Marie Cris D. Lausin	Title <u>An Aswang</u>	Susumaton
Lyndel Lauron/ Mary Jane Porteza	<u>Ha luyo hin kabaysay hiton kada lalaki, usa liwat nga kabaysay han babaye</u>	Susumaton
Lyndel Lauron/Honeylett S. Solayao	<u>Kinabuhi nga Waray hi Michael</u>	Susumaton
Lyndel Lauron/Cyril E. Valera	<u>Pagkuha han Linambong</u>	Susumaton
Author: / Venezuela, Dulce Amor	Title <u>Losing Mom/ Kawarayi hin Nanay</u>	Susumaton
Honeylett S. Solayao	<u>An tiyanak</u>	I susumaton
Lyndel Lauron/Cyril E. Valera	<u>Hingaday hin Paghigugma Kaupod an Ginoo</u>	susumaton a
Analisa R. Baculot	<u>An Aswang (Wakwak)</u>	Istorya
Mary Jane Porteza	<u>Manananggal</u>	Susumaton
Emerson D. Monsanto	<u>Kapre</u>	Susumaton
Cyril E. Valera	<u>Ha Luyo Han Puno Hin Lubi, Tumago an Danggab</u>	Susumaton
Author: Lyndel Lauron / Bacsal,Dionelo B.	<u>Usa Pa Nga Harok Tikang Kan Rosa</u>	Susumaton
Author: Lesilda O. Lonzaga	Title: <u>Tell Her That You Love Her/Iyakan Ha Iya Nga Higugmaon Mo Hiya</u>	Susumaton
Author: ARVY G. PERMITO	Title: <u>INTERESADO PAGBAYAD HAN PRISYO</u>	Susumaton
Author: John O' Brien/ Janine Villero & Irene Arcena	Title: <u>The Reader/ An Paragbasa</u>	Susumaton
Arnold Fabi	<u>An Pinakariko nga Babayi ha Kalibutan</u>	Susumaton
Arnold Fabi	<u>An Pinakariko nga Babayi ha Kalibutan</u>	Susumaton
Author Marisol T. Basibas	Title <u>Aswang</u>	Susumaton
Barbette Phoebe M. Dizor	<u>Didto ha Amon Bungto, Istorya han Kalagsan</u>	Susumaton
Author: None/Regine O. De L a Cruz	Title: <u>Together, We Can Do Anything/Mahihimo Naton Ngatanan, Kun Magkakaurusa Kita</u>	Susumaton

Author: None/Aiko Jane L. Ochida	<u>Title: Lost/Nawara</u>	Susumaton
Author: None/ Ruffa A. De Jesus	<u>Title: My One Regret/ An Usa Ko Nga Guinbasolan</u>	Susumaton
Author: None/ Marissa P. Lacdao	<u>Title: Grandma's Cloud Game/ An Kan Apoy Dampog Nga Mulay</u>	Susumaton
Author Translated by: Hezel Tolibas	<u>Title Loving Equally / Patas nga Paghigugma</u>	Susumaton
Ekaterina Gordeeva and E. M. Swift / Ereca Kristel C. Endriano	<u>My Sergei / An Akon Sergei</u>	Susumaton
Author: Lyndel Lauron / Bacsal,Dionelo B.	<u>An Madulom Nga Kagab-ihon</u>	Susumaton
Author Skip Hollandsworth/ Ma. Theresa M. Duran and Diana B. Cinco	<u>Title Against All Odds / Kontra Han Anupaman</u>	Susumaton
Julie Ann S. Susaya	<u>Aswang</u>	Susumaton
Author Michelle A. Dublin	<u>Title Aswang(Wakwak/ Alok)</u>	Susumaton
Myra A.Ducalang	<u>Kapre</u>	Susumaton
Author: Cristine R. Estrada	<u>Title: Redsy</u>	Susumaton
Author: none/ Labong, Keilgn Cyrill L.	<u>Title: The Waiting/ An Paghulat</u>	Susumaton
Lourence L. Bejar	<u>An Unbreakable Bond/ An Dire Maguguba nga Pag-uupod</u>	Susumaton
Lourence L. Bejar	<u>An Unbreakable Bond/ An Dire Maguguba nga Pag-uupod</u>	Susumaton
Jack Canfield/ Claire D. Alcantara	<u>Paghigugma Kahuman han Pagbulag</u>	Susumaton
Author none/ Mae Camille C. Quijano	<u>Title An Iskuran</u>	Susumaton
Lyndel Lauron/ Lino P. Francisco	<u>Labaw Han Ngatanan, Gugma</u>	Susumaton
Author: Manilyn B. Silmar	<u>Title: An mga Bata ha Bulwagan</u>	Susumaton
Christine Relador	<u>An Mambabarang</u>	Susumaton
Christine Relador	<u>An Mambabarang</u>	Susumaton
Lyndel Lauron/ Jenicca L. Aquino	<u>An Tinikangan Han Gugma</u>	Susumaton
Author: /Noemy A. Picardal	<u>The Angel's Gift/ Regalo han Anghel</u>	Susumaton
AuthorGlaiza Mae J. Olaya	<u>TitleTender Moments/Malumoy nga Panhitabo</u>	Susumaton

Author: Lyndel Lauron/ Jinky Mae A. Tabao	<u>Title: An Saad</u>	Susumaton
Author: Lyndel Lauron/ Jinky Mae A. Tabao	<u>Title: An Saad</u>	Susumaton
Author: Joan Alcala	<u>Title: Aswang</u>	Susumaton
Author: Joan Alcala	<u>Title: Aswang</u>	Susumaton
Ma.Lourdes Branzuela	<u>An Nakabusag nga Babaye/ White Lady</u>	Susumaton
lydel lauron/ Rey L. Garcia	<u>Tawag la ha siyam ka gatos napulo kag usa</u>	Susumaton
Ma.Lourdes Branzuela	<u>An Nakabusag nga Babaye/ White Lady</u>	Susumaton
Lyndel lauron/ Julie Ann Susaya	<u>Ngatanan nga maupay nga mga butang</u>	Susumaton
Author:Vennelyn T. Engcoy	<u>Title:Diwendi</u>	Susumaton
Author:Vennelyn T. Engcoy	<u>Title:Diwendi</u>	Susumaton
Ma.Lourdes Branzuela	<u>nakabusag nga babaye/ white lady</u>	Susumaton
Author Joy F. Davis	<u>Title Duwende</u>	Susumaton
Author: Joan Alcala	<u>Title: Aswang</u>	Susumaton
Author: Joan Alcala	<u>Title: Aswang</u>	Susumaton
Author: /Noemy A. Picardal	<u>The Angel's Gift/ Regalo han Anghel</u>	Susumaton
Jenice O. Macasusi	<u>The Wives of Weinsberg / An mga Asawa han Weinsberg</u>	Susumaton
Villegas, Joven T.	<u>Bopsy</u>	Susumaton
Author Mary Rose D. Balintong	<u>Title Wakwak</u>	Susumaton
Author Mary Rose D. Balintong	<u>Title Wakwak</u>	Susumaton
CAREN GUIMONG	<u>SIGBIN</u>	Susumaton
Author Jack Canfield/ Ed Vincent Paul Alberca	<u>Title A Gentle Caress/ Mahinay nga Paghapyod</u>	Susumaton
Lynden Lauron/Caren C. Guimong	<u>Paghigugma nga diri maiyakan</u>	Halipot nga istorya
Author Julie Ann C. Rivera	<u>Title Multo ha Artech National High School</u>	Halipot nga istorya
Robyn Davidson/ Vennelyn T. Engcoy	<u>An Gutiay nga Pagtutdo</u>	halipot nga istorya

Author Ma. Teresa E. Elardo	<u>Title Aswang</u>	Halipot nga istorya
Author: / Kim Keane Niño M. Lagonoy	<u>An pag kita han pula nga sapatos</u>	Halipot nga istorya
PAMELA N. COSTIBOLO	<u>AGHOY O DIWENDE HA KAGUB-AN</u>	Halipot nga istorya
PAMELA N. COSTIBOLO	<u>AN KALAYO NGA NAGLILINAGA LA GEHAP</u>	Halipot nga istorya
Author: None/Diamira Una B. Abalos	<u>Title: An Kiru</u>	Halipot nga istorya
Author	<u>Title</u>	Halipot nga istorya
Author: None/Diamira Una B. Abalos	<u>Title: An Kiru</u>	Halipot nga istorya
lyndel lauron / Chella Escarilla	<u>Mahumok na paghigugma</u>	Halipot nga istorya
Chella Escarilla	<u>" White Lady "</u>	Halipot nga istorya
Author:/Angie V. Anciano	<u>Sarah's Last Request/ Katapusan nga Hangyo ni Sarah</u>	Halipot nga istorya
Author: Elizabeth Barrett; Angelita Molaan	<u>title: paonan-o ko hiya higugugmaon?</u>	Halipot nga istorya
Cristina S. Baluran	<u>ADA HA IYA AN KASING-KASING HAN LALAKI</u>	Halipot nga istorya
Author Lyndel Lauron/ Jissa V. Pagaspas	<u>Title God is in the Details/ An Ginoo an Labi nga Maaram han Ngatanan</u>	Halipot nga istorya
Author: Niña Mae B. Villajos, Ma. Lhuna Joy E. Mapa	<u>Title: Streaking for love/Naghuhubo para ha gugma</u>	Halipot nga istorya
Author:Riojen A. Malate	<u>Title:Makikita ko ikaw ha akon inop</u>	Halipot nga istorya
Author:GENEVA P. DELA CRUZ and ARCHIE T. LIBERIA	<u>Title: Nagugutom Ako Han Imo Gugma</u>	Halipot nga istorya
Author: CARELYN C. LLANDER	<u>Title: An Bag-o nga Sapatos</u>	Halipot nga istorya
Lyndel Lauron/Jun Dale S. Maca	<u>Gugma Nga Dire Mayakan/Love Unspoken</u>	Halipot nga istorya
Author: Lyndel Lauron/Joy Era Santiso	<u>Title: Yes, You can/Oo, mahihimo mo</u>	Halipot nga istorya
Author: Lyndel Lauron/Christine Relador	<u>Ruba hit Kaupay</u>	Halipot nga istorya
Lyndel Lauron/Rosemay A. Negrosa	<u>Finding True Love/Pagbiling Hin Matuod Nga Gugma</u>	Halipot nga istorya
Author: Lyndel Lauron/ Doc Malaki	<u>Title:Shining Down/ Kapawa</u>	Halipot nga istorya
roxien refuerzo	<u>an sayaw</u>	Halipot nga istorya
Lauron Lyndel/ Carol Anne Aballar	<u>An Lugar Ha Kasing-Kasing</u>	Halipot nga istorya

Carol Anne Aballar	<u>Kapri</u>	Halipot nga istorya
Antonio J. Labaclado	<u>Ang Di Masabing Pag-ibig</u>	Halipot nga istorya
Marie Charisse S. Campayan	<u>An Pinakamaupay nga Hatag ha Tanan</u>	Halipot nga istorya
Lyndel Lauron	<u>An Pinakamaupay nga Hatag ha Tanan</u>	Halipot nga istorya
Jovie Delgado	<u>an takna han karig-on</u>	Halipot nga istorya
Marian Rose T. Nielo	<u>Waray Katapusan nga Gugma</u>	Halipot nga istorya
Author: Jinky Mae Tabao	<u>Title: Busag nga babaye ha sulod han balay</u>	Halipot nga istorya
Lyndel Lauron/Myra A. Ducalang	<u>An gugma ngan han pagkasangkay:</u>	Halipot nga istorya
Author Marisol T. Basibas	<u>Title Second Chance/An Ikaduha Nga Higayon</u>	Halipot nga istorya
Avelino, E.	<u>Kun Hain it Gugma Huhugdon</u>	Halipot nga istorya
Author LYNDEL LAURON/MICHELLE A. DUBLIN	<u>Title DIRI MABUBULAG</u>	Halipot nga istorya
Avelino, E.	<u>"Amu iton it Aswang"</u>	Halipot nga istorya
Barbette Phoebe M. Dizor	<u>Didto ha Amon Bungto, Istorya han Kalagsan</u>	Halipot nga istorya
Lyndel Lauron/ Barbette Phoebe M. Dizor	<u>Irish nga Istorya Bahin hin Gugma</u>	Halipot nga istorya
Lyndel Lauron/ Leah Manuela R. Calapre	<u>I Know You, You're Just Like Me/Kilala ko Ikaw, Pareho la Kita</u>	Halipot nga istorya
Ma. Lourdes Branzuela	<u>An Katapusan nga Pagkirigta</u>	Halipot nga istorya
Ma. Lourdes Branzuela	<u>An Katapusan nga Pagkirigta</u>	Halipot nga istorya
Lyndel Lauron/Analisa R. Baculot	<u>An Paghigugma an Hinungdan para Mabuh</u>	Halipot nga istorya
Charolyn P. Cañete	<u>A Run To Remember/ Paghinumdum Han Nakalabay</u>	Halipot nga istorya
Charolyn P. Cañete	<u>An Aswang Ha Brgy San Isidro</u>	Halipot nga istorya
Rey L. Garcia	<u>tiyanak</u>	Halipot nga istorya
lyndel, lauron/ Rodel A. baclea-an	<u>Tipakadto ha mga Kaayaman</u>	Halipot nga istorya
lyndel, lauron/ Rodel A. baclea-an	<u>Tipakadto ha mga Kaayaman</u>	Halipot nga istorya
Author: Rodel A. Baclea-an	<u>Title: Duwende</u>	Halipot nga istorya

lyndel, lauron/ Rodel A. baclea-an	<u>Going to the Dogs / Tipakadto ha mga Kaayaman</u>	Halipot nga istorya
lyndel lauron/MARVEN C. BORROMEO	<u>MAY SINAARAN(ON COMMITMENT)</u>	Halipot nga istorya
Marven C.Borromeo	<u>DEWNDE</u>	Halipot nga istorya
Marven C.Borromeo	<u>TIYANAK</u>	Halipot nga istorya
Lea G. Chavez	<u>ASWANG</u>	Halipot nga istorya
Lea G. Chavez/ Lyndel Lauron	<u>Paano Ko Mangangalimtan? Maestra Ako.</u>	Halipot nga istorya
ASWANG	<u>Lea G. Chavez</u>	Halipot nga istorya
Joan I. Alcala/ Lyndel Lauron	<u>Kay Anu Nagpili Hin Pagtutdo?</u>	Halipot nga istorya
lyndel_lauron / Mary Joy R. Tagpis	<u>A Test of Faith / An Pagpruyba Han Pagtu-o</u>	Halipot nga istorya
Lyndel Lauron/ Barbetta Phoebe M. Dizor	<u>Berry Mauve or Muted Wine</u>	Halipot nga istorya
Author Lyndel Lauron/Mary Rose D. Balintong	<u>TitleAn Plakard ni Tommy</u>	Halipot nga istorya
Author Lyndel Lauron/Mary Rose D. Balintong	<u>TitleAn Plakard ni Tommy</u>	Halipot nga istorya
Jessa Fe Camolo	<u>HARUPIHAP</u>	Halipot nga istorya
Author: JoyvieAnn Red	<u>Title: "Kapakyasan ? diri! Usa la ini kadali nga pag-atras ....."</u>	Halipot nga istorya
Author: Joyvie Ann Red	<u>Title: "Kapakyasan ? diri! Usa la ini kadali nga pag-atras ....."</u>	Halipot nga istorya
Author: Joyvie Ann Red	<u>Title: Tiyanak</u>	Halipot nga istorya
Author:Jessa Camolo	<u>Title: Duwende</u>	Halipot nga istorya
Author Lyndel Lauron\ Joy F. Davis	<u>Title Hadton Martes nga adlaw</u>	Halipot nga istorya
Author Lyndel Lauron\ Joy F. Davis	<u>Title Hadton Martes nga adlaw</u>	Halipot nga istorya
Author Julie Ann C. Rivera	<u>Title Library Science</u>	Halipot nga istorya
Author Ma. Teresa E. Elardo	<u>Title The Loving Compliment My Home Is Where My Husband Is/"Kun hain tak asawa, aadto it ak balay"</u>	Halipot nga istorya
Author Marie Cris D. Lausin and lyndel lauron	<u>TitleKASAL HA USA NGA TAWO NGA DIRE KILALA</u>	Halipot nga istorya
Lyndel Lauron	<u>kay ano gnpili ko an akon amay nga magin tatay ko</u>	Halipot nga istorya

VIOLETA SANCHEZ	<u>AN ASWANG</u>	Halipot nga istorya
VIOLETA SANCHEZ	<u>AN ASWANG</u>	Halipot nga istorya
JEAN D. FLORES	<u>AN TIKTIK</u>	Halipot nga istorya
JEAN D. FLORES	<u>AN TIKTIK</u>	Halipot nga istorya
Elejida, Junard J.	<u>Manananggal</u>	Halipot nga istorya
Elejida, Junard J.	<u>Paragdakop hin Tunok Balyo hit Kahimutangan</u>	Halipot nga istorya
Lyndel Lauron/ Genelyn A. Garnace	<u>An Akon La Nahihinumduman</u>	Halipot nga istorya
anonymous	<u>Balud</u>	Kanta
anonymous	<u>Ahay, mga pangandoy</u>	Kanta
retold by Victorio Pinero	<u>HI LUGAW</u>	Susumaton
retold by Isabel Arandia	<u>AN AMO NGAN URAN</u>	Susumaton
retold by Maria "Lola Miyang" Maceda-Collado	<u>AN BABAYI NGA NAGHAHABLON</u>	Susumaton
retold by Pomposa Musca	<u>ASWANG</u>	Susumaton
Salud Mendoza	<u>BOMBAY</u>	Susumaton
retold by Corazon Colasito	<u>Bukaw1</u>	Susumaton
retold by Consolacion Merida	<u>TAMSI NGA NAGPAHUPAY HAN BALOD</u>	Susumaton
Anacleto Calaque	<u>An DANGGAB</u>	Susumaton
retold by Voltaire Q. Oyzon	<u>AN PAGDUMUTAY HAN BUAYA NGAN HAN AMO</u>	Susumaton
retold by Voltaire Q. Oyzon	<u>An Balos hiton Kalipay</u>	Susumaton
retold by Voltaire Q. Oyzon	<u>AN AMO NGAN URAN</u>	Susumaton
Amado Arjay Babon	<u>Nainlab an Kawatan</u>	Siday
Amado Arjay Babon	<u>Sudoy</u>	Siday
anonymous	<u>Daw Nasusunog</u>	Kanta
anonymous	<u>An Iroy nga Tuna</u>	Kanta
anonymous	<u>Lubi-lubi</u>	Kanta
retold by Ciriaco F. Agner	<u>Hi Dulay</u>	Susumaton
retold by Luciano Cabazares	<u>Hi Pikas</u>	Susumaton
Inday Balais Adalla	<u>Bayad han Kamote</u>	Susumaton
Jose Pedrosa Durango	<u>AN KARABAW</u>	Susumaton
Concepcion Nacinofa Serdena	<u>AN AKON TATAY NGA TAMBALAN</u>	Susumaton
Maria "Lola Miyang" Maceda-Collado	<u>AN UDING NGAN AN LEON</u>	Susumaton
Victorio Pinero	<u>AN BUAYAHON</u>	Susumaton
retold by Jorge Abejo	<u>HI BATA ISLAW NGAN AN IYA MAJICA BLANCA</u>	Susumaton

retold by Pomposa Musca	<u>AN MALAKAT NGA BIRHEN</u>	Susumaton
retold by Isabel Arandia	<u>HI KALAGHONGAN</u>	Susumaton
retold by Rosendo Musca	<u>AN MILAGROSA NGA BIRHEN</u>	Susumaton
Salud Mendoza	<u>NAGMUMULTO NGA PARUPAMATBAT</u>	Susumaton
retold by Filomena Cinco	<u>AN TINIKANGAN HAN TANAUAN</u>	Susumaton
retold by Mike Kahano	<u>AN ANAK HAN KAHOYNON</u>	Susumaton
retold by Mike Kahano	<u>BALUARTE2</u>	Susumaton
retold by Diana Quina	<u>BUBON</u>	Susumaton
retold by Mike Pesado	<u>MULTO</u>	Susumaton
Eugenia "Lola Inyang" Agullo	<u>BUKAD, PISI NGAN DAGOM</u>	Susumaton
retold by Froilan R. Pundavela	<u>AN KAMANOKAN NI MAN' TONYING PUDOL</u>	Susumaton
retold by Anacleto Calaque	<u>AN KANDIDATO</u>	Susumaton
retold by Anacleto Calaque	<u>AN PAGDUMUTAY HAN BU-AYA NGAN HAN AMO</u>	Susumaton
retold by Voltaire Q. Oyzon	<u>Natangka La Dayon</u>	Susumaton
retold by Nena Oyzon	<u>URUSAHON NGA DALAN TIKADTO HA BARUGO</u>	Susumaton
retold by Voltaire Q. Oyzon	<u>AN KARABAW</u>	Susumaton
Jose Palma (hinubad ni Iluminado Lucente)	<u>Minahal nga Tuna (Phil Nat'l Anthem)</u>	Kanta
Amado Arjay Babon	<u>Anu'n Natabu Katima han Tagay?</u>	Siday
Amado Arjay Babon	<u>An Pangandoy ni Panday Pira</u>	Siday
http://schoolsbelinda.wordpress.com/about	<u>Rise of the Vampires</u>	Susumaton
http://jhany-boi.blog.friendster.com/2009/02/waray-story-evolution/	<u>Evolution</u>	Susumaton
Vicente S. de Veyra	<u>Waray Gud</u>	Siday
Elmer Garado	<u>Makandog</u>	Siday
Dr. J.V.O.S.	<u>Kay Ano Nga Nangingisda Ka?</u>	Gumalaysay
anonymous	<u>Pakaagi</u>	Gumalaysay
anonymous	<u>Kun Harapit an Adlaw Matunod</u>	Kanta
anonymous	<u>Lawiswis Kawayan</u>	Kanta
Retold by Leoncio Cabazares	<u>Hi Padre Nagburod</u>	Susumaton
Concepcion Nacinofa Serdena	<u>AN ANAKAN NGA NAENGKANTO</u>	Susumaton
retold by brothers Mike & Pablo Pesado	<u>ARDI</u>	Susumaton
retold by Jovita Sencio	<u>AN URUSAHON NGA SACRED HEART</u>	Susumaton
retold by Jovita Sencio	<u>Bukaw 2</u>	Susumaton
Norberto "Ta Nombing" Busa	<u>HI HANGAGAY NGAN HI AMOAY</u>	Susumaton
Seferina "Lola Sepi" Nario	<u>KUN MAPATAY AKO</u>	Susumaton/kanta
Norberto "Ta Nombing" Busa	<u>AN MANANGGITI NGAN AN BILA</u>	Susumaton

Seferina "Lola Sepi" Nario	<u>AN NAG-AARING-ARING</u>	Siday
retold by Severino R. Caindoy	<u>AN PIKOY UG AN PADI</u>	Susumaton
retold by Severino Caidoy	<u>VICENTE WATI</u>	Susumaton
retold by Voltaire Q. Oyzon	<u>HI HANGAGAY NGAN HI AMOAY</u>	Susumaton
retold by Voltaire Q. Oyzon	<u>AN KAMANOKAN NI MAN' TONYING PUDOL</u>	Susumaton
J.B. Alcaraz	<u>Hain Na An Akon Tsinelas?</u>	Siday
Amado Arjay Babon	<u>An Panasa ni Nining ha Akon Huna-huna</u>	Siday
Jhonil C. Bajado	<u>Mga Siday</u>	Siday
Agustin El O'Mora and Leonor Almeria	<u>Kon Harapit Na An Adlaw Matunod</u>	Song
Imelda Agustin Ruiz	<u>An Kiray Ni Nanay</u>	Siday
opt/translated by GTT/PIA/PCOO	<u>Aquino kumarawat ug nakipagkita han Party List Representatives ha Malacañang</u>	Sumat
PIA-Northern Samar	<u>Palasyo kampante nga masusustiner an talaan san pagtubo san ekonomiya</u>	Sumat
PIA-Northern Samar	<u>Diri ginkikinahanglan an reloasyon ngan pagbalhin san mga Filipino sa Ehipto – Palasyo</u>	Sumat
anonymous	<u>'Tak Amay, 'Tak Amay</u>	Gumalaysay
Danika Astilla	<u>Kahuman hin hapit</u>	Blog
voltaire oyzon	<u>An Pinaka-Waray</u>	Gumalaysay
voltaire oyzon	<u>Amo la gihapon</u>	Gumalaysay
voltaire oyzon	<u>Timasa</u>	Gumalaysay
voltaire oyzon	<u>Ug Labi na Adton Pinanhingalimtan</u>	Gumalaysay
Retold by Leoncio Cabazares	<u>Susumaton</u>	Susumaton
retold by Eduardo A. Oyzon	<u>Tagurabong</u>	Susumaton
retold by Katrina Catan	<u>Layong Uray</u>	Susumaton
retold by Manuel Ipil	<u>An Lungib ha Bangon</u>	Susumaton
retold by Sotera Espino	<u>Tika</u>	Susumaton
retold by Filomena Cinco	<u>MOROS</u>	Susumaton
Maria "Lola Miyang" Maceda-Collado	<u>HI GREGORIO MAGNO NGAN HI ROSAURA</u>	Susumaton
PIA-Northern Samar	<u>Aquino nag-ampo sin kusog ngan kasarig san buot pag atubang san mga ayat</u>	Sumat
PIA-Samar/Trans:AENicart	<u>Libre nga pan-rehistro ighahatag han NSO-8</u>	Sumat
PIA-Eastern Samar/Ginbinisaya:DUM	<u>Relokasyon, pag-ibakwit diri pa ginkikinahanglan para han mga Pinoy ha Ehipto – Malacañang</u>	Sumat
voltaire oyzon	<u>An Nasod nga Waray Kalag</u>	Gumalaysay
voltaire oyzon	<u>Trinidad D. Pinca: Una nga Babayi nga</u>	Gumalaysay

	<u>Nakahimo hin Libro hin mga Siday</u>	
Filomena Cinco	<u>Balud</u>	Susumaton
retold by Mike Kahano	<u>HIGANTE 2</u>	Susumaton
retold by Alberto Suarez	<u>SANDANGAW</u>	Susumaton
retold by Froilan R. Pundavela	<u>PANULO</u>	Susumaton
Ma. Evangelina Pundavela	<u>Kulitog ug Girikgitik ha Dughan</u>	Siday
anonymous	<u>Harupoy an Hangin</u>	Siday
PIA-E. Samar, translated by: S. Candido	<u>P-Noy nagpahayag nga laumi la niyo kay maabot an bag-o nga kalamragan han ekonomiya han aton nasud</u>	Sumat
PIA 8	<u>CSC naghatag Seal of Excellence ngadto hin duha nga LGUs ha Sinirangan Bisayas</u>	Sumat
various	<u>Press Release 1</u>	Sumat
anonymous	<u>Press Release 2</u>	Sumat
anonymous	<u>Press Release 3</u>	Sumat
anonymous	<u>Press Release 4</u>	Sumat
Carmie Flor Ortego	<u>Pagbag-o</u>	Gumalaysay
Victorio Pinero	<u>OBISPO ODON</u>	Susumaton
Corazon Colasito	<u>An bata nga tambalan</u>	Susumaton
retold by Severino R. Caidoy	<u>UNA NGA KALIPAY, URHI NGA PAGBASOL</u>	Susumaton
retold by Anacleto Calaque	<u>HI JAIME NGAN AN IYA BUGTO NGA KABAYO NGA NALUPAD</u>	Susumaton
JEROME BAUTISTA ALCARAZ	<u>An Hayop Nga Diri Nalalagas</u>	Siday
Kenneth Cinco	<u>Pag-alog Pa Hin Susraton(tambag han lagas na parag-alog ha batan-on nga manunurat)</u>	Siday
Hermenigildo Sanchez	<u>Mga Siday</u>	Siday
Rafael G. Hermo	<u>PINILI-AY</u>	Siday
Ben Alar	<u>Pangaradi-un Han Kabogto-an Borabod Hamorawon</u>	Susumaton
Ailene Diaz/PIA-Northern Samar	<u>Aquino nanguna san distribusyon san social services sa Aklan</u>	Sumat
PIA-8/DMS	<u>Vintage bomb narekupo han PNP-Ormoc</u>	Sumat
Retold by Leoncio Cabazares	<u>Hi Juan ngan hi Pedro</u>	Susumaton
retold by Severino R. Caidoy	<u>DON JUAN TENOSO</u>	Susumaton
Imelda Agustin Ruiz	<u>Mga Siday</u>	Siday
Anonymous	<u>Kabiduan</u>	Siday
Mario Adorna	<u>Untitled</u>	Story
Retold by Leoncio Cabazares	<u>Susumaton 2</u>	Story
Damian Maceda	<u>AN TUBA</u>	Siday/Kanta
Ma. Carmie Flor I. Ortego	<u>Semana Santa</u>	Gumalaysay
opt/PIA-E. Samar, translated by: S.	<u>DFA utro nga nanawagan han mga Filipino nga</u>	Sumat

Candido	<u>mag-likay ug mag-hirot kontra han mga drug mules modus operandi</u>	
voltaire oyzon	<u>Pagturutulidong han Waraynon nga Pamahungpahong</u>	Gumalaysay
retold by Anacleto Calaque	<u>MGA URUSAHON NGA PANHITABO HA KINABUHINI PEDRO VILLAFRANCA, JR.</u>	Susumaton
Anonymous	<u>Mingaw</u>	Siday
Anonymous	<u>Situwasyon</u>	Siday
anonymous	<u>Press Release 5</u>	Sumat
Rafael G. Hermo	<u>HUYGO</u>	Siday
J.B. Alcaraz	<u>Hangin Nasulod Ha Buho Han Sada</u>	Siday
Imelda Agustin-Ruiz	<u>An manugbanog ni dodong</u>	Susumaton
Alcaraz	<u>An Mga Raysang Ha Akon Huna-Huna</u>	Siday
Imelda Agustin-Ruiz	<u>An Pasyon ni Anna</u>	Susumaton
Pablo Pesado	<u>TIYEMPO GIYERA</u>	Susumaton
Rafael G. Hermo	<u>HAKUG</u>	Siday
J.B. Alcaraz	<u>NAGDARA KA BA HIN PAYONG?</u>	Siday
Rafael G. Hermo	<u>PROGRESO</u>	Siday
Anonymous	<u>Liro</u>	Siday
Rafael G. Hermo	<u>KAHANGINAN, KADAGATAN, KALIBUNGAN UG KAGURANGAN (4K's)</u>	Siday
Merlie Alunan (hinubad ni VQO)	<u>Pasiuna (DYVL Siday)</u>	Gumalaysay
anonymous	<u>Book of Mark</u>	Libro
anonymous	<u>Book of Genesis</u>	Libro

Pinapasalamatan gihapon namon an masunod nga mga *language consultant* ngan mga *field researcher* nga naghatag hin kaanyag hini nga libro: tikang ha Isla han Capul hira Milen Esteria ngan Wenceslao Castillo; tikang ha N. Samar hira, Dr. Lydia De la Rosa, Jeremy Evardone, ngan Ryan Destura; tikang ha E. Samar, hira Leonilo D. Lopido ngan Concordia Q. Oyzon; tikang ha Samar, hira Phil Harold Mercurio ug Nemesio Baldesco; tikang ha S. Leyte, hira Timoteo Avellana ngan Jennibeth Loro; tikang ha Leyte ngan Leyte Normal University, hira Jose N. Lianza, Firie Jill Ramos, Ma. Rocini Tenasas, Perlita Vivero, Glenda Cadiente, Jacqueline Espina, Joan Jill Nival, Joyce Magtolis, Lorena Ripalda, Jose Ismael Salaria, Bryan Matillano, Facundo Rey Ladio, Victoria Rojas ngan Arnold Janssen Costelo.

Labi na gud an *administrative* nga suporta nira Mr. Dominador Espina, Leah de Paz, Engr. Iluminado Marmita Jr., Noel Restur, Danilo Viros, Susan Leah Caing, Ms. Josisa Chato, Marcelina Lunario, Cherrylyn Pido, Ma. Gina Durango, Freddie Alimangohan, Liza del Pilar, Ms. Joseline Aboy, Nieves Tupa, Liza Barredo, Ms. Nora Cadavis, Ms. Juvy Mariano, Ms. Joyce Pano, Adelina “Yaya” Naing, Ms. Rowena Oba, Ms. Carmencita Corpin—naiibanan an bug-at han trabaho dara han ira bulig.

Mga pinapatamakan

Abuyen, Tomas A. 2005. *English-Waray; Waray-Tagalog Dictionary*. National Book Store: Mandaluyong City, Philippines.

De Veyra, Vicente I.(1982). “Mga Lagda ha Pagsurat han Aton Pinulongan”. In Gregorio C. Luangco’s (ed) *Kandabao: Essays on Waray Language, Literature & Culture*. Trans. Andres K. de Veyra. Divine Word University Publications: Tacloban City.

_____. (1960). *Abakadahan: Madale an Pagtutdo ngan Masayon an Pagaram hin Pagbasa han Binisaya*. The Society Press: Palo, Leyte, Pilipinas.

Fry, E. B. 2002. "Text readability versus leveling." *Reading Teacher* 56 no. 23:286–292.

Kroeger, Paul. 1998. *Nouns and Verbs in Tagalog: a reply to Foley*. Draft of paper presented at the 3rd LFG Conference, Brisbane.

Makabenta, Eduardo A.2004. *Binisaya-English; English-Binisaya Dictionary*. Adbox: Quezon City, Philippines.

Nolasco, Ricardo Ma. D. no date. “*Grammar notes on the national language*”. Unpublished paper.

Ocampo, Leizl S. (no date). *Information Flow in a Waray Narrative*. Department of Linguistics, UP Diliman.

Oyzon, Voltaire Q. 2010. “Taking Another Woman as My Mother: The State of Waray Language as Used by Today’s Waray Children”, 1st Philippine Conference on Mother Tongue-Based Multilingual Education, Capitol University, Cagayan de Oro City, February 18-20, 2010.

Oyzon, V.Q., Ramos, F.J.T., & Nolasco, R.M.D. 2012.*An Bag-o nga Ortograpiya han Winaray*. Panrehiyong Sentro sa Wikang Filipino-R8: Leyte Normal University: Tacloban City.

Payne,J., Huddleston, R and Pullum, G.K., 2010. “The distribution and category status of adjectives and adverbs,” in *Word Structure*. Volume 3, Page 31-81
DOI 10.3366/E1750124510000486, ISSN 1750-1245, Available Online April 2010 .

Romualdez, Norberto L. (1908).*Bisayan Grammar & Notes on Bisayan Rhetoric & Poetic & Filipino Dialectology*. Trans. W.W. Marquardt. Tacloban: Pagpahayag Co.

Tramp, G.D. 1997.*Waray-English Dictionary*. Dunwoody Press: Maryland , USA

Unruh, Vernon Dale 1993. *Speak Waray: Waray Grammar Handbook- Waray-English; English-Waray (Vocabulary)*.Five Star Printing Press: Tacloban City, Philippines.

Bahin han mga tagsurat

Hi **Voltaire Q. Oyzon** nagtututdo hin Literatura ngan *Social Science* nga mga kurso ha Leyte Normal University. Kaapi han *Katig-uban han Magsusurat ha Sinirangan Bisayas (Katig Writers Network)*. An iya syahan nga libro, *An Maupay ha mga Waray*, usa nga hugpong hin mga siday, ginmantala han National Commission for Culture & the Arts dida han 2008.

Hi **John Mark Fullmer** nagserbi komo *Visiting Faculty* ngan *US Peace Corps Volunteer* ha Eastern Visayas State University dida han tuig 2010 ngada ha 2012. Ha pagkayana, api hiya han Faculty han Technical Communication ha Austin Community College. Higugmaon niya an Winaray nga pinulongan.

Hi **Evelyn C. Cruzada** may degree nga Doctor of Arts in Language Teaching tikang ha Leyte Normal University. Presidente hiya han Leyte Normal University tikang han tuig 2005 ngada han tuig 2013. Kinmarawat hiya hin mga gawad sugad han Seung-Hwan Choi Grant han Center for Asia-Pacific Exchange ha Honolulu, Hawaii, lakip na an UNESCO APCIEU ha South Korea dida han tuig 2008, UNESCO Paris han tuig 2010, ngan UNESCO Bangkok han tuig 2011. Naglinibot-libot na hiya ha bug-os nga Bisayas ha paglaygay bahin han pagtutdo hin pinulongan.